

0137,065-1

ВІСТЯС

КОМІ ГІЗ

Проверено
1949 г.

ВИГТЈАС

КОМИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО
СЫКТЫВКАР, 1938

ВОҢКЫВ

Комі сѳветскѳј художественнѳј літератураын том гіжысаслѳн тајѳ медвоҢза сборнік петѳмыс вѳсталѳ кык тор јылыс.

Первој-кѳ сы јылыс, мыј лѳнінскѳ-сталінскѳј націоналнѳј політіка послѳдоватѳльнѳја нуѳѳѳмѳн Комі АССР-ын, кыгі і Сѳветскѳј Сојузса став націоналнѳј республикајасын, быдмѳмаѳс вѳл јѳз, грамотнѳј, сѳветскѳј јѳз, соціалістіческѳј государстволѳн патріотјас.

Мѳдыс вѳсталѳ сы јылыс, мыј комі художественнѳј літератураын народлѳн уна во чѳж орудујтлыс врагјасѳс ердѳѳѳм да художественнѳј література фронт наыс весалѳм сетісны поҢанлун регыдја кадѳ кыскыны уна том гіжысѳс комі художественнѳј літератураѳ.

Літератураѳ вѳлѳн-на воѳм тајѳ јѳзыс рабочѳјјас, колхознікјас, інтеллігенціја да велѳдчысјас топыда јітчѳмаѳс олѳмыскѳѳ, проізвоствокѳѳ, событіејаскѳѳ. Асланыс гіжѳѳјасын најѳ вѳсталѳны Лѳнінлѳн Сталінлѳн партіјалы да сылѳн вождѳ великѳј Сталін јортлы преданност јылыс, став асланыс страстностѳн најѳ јорѳны народлыс врагјасѳс, рѳѳінаѳс вузалысјасѳс, шпіонјасѳс да ѳіверсантјасѳс, быдсікаса разложітчѳм элементјасѳс.

Сборнікын печатајтѳѳны вѳстјас ѳкмыс том гіжысѳлѳн—вѳрлеҢѳм да кылѳдчѳм јылыс, граждaнскѳј војна кадга серпасјас јылыс, сѳветскѳј томјѳз јылыс, колхознѳј олѳм јылыс, револуціаѳҢ нывбабалѳн праватѳм олѳм јылыс. Пѳшті став гіжыгыс печатајтѳѳны асгыныс первојја гіжѳѳјас. Тѳѳѳмыс, сізкѳ, налѳн гіжѳѳјасас вермісны лоны тырмытѳмторјас кывјын, сужетнѳј развітіеын, художествен-

нәй образҗас ләбәдәмын. Өтәјаслән тајә тәдчә јонҗыка, мөдјаслән—омдәҗыка. Но ҳәнаҗас гәжәдјасыс коланабә, әнәја кадсабә, а медса-һин, кыҗә первојја гәжәдјас, сетәны тыр ескәм, мыј тајә јортјаслән ем самлун гәҗны і воҗә качество боксаң бурҗык художественнәй произведәнәјјас.

Со пример вылә. I. Селковлән вәст „Јол јылын“. Та-нә петкәдчә: әтар боксаңыс рабәчәјјас да стахановецјас, мөдар боксаңыс—вредәтелјас. Народлән враҗјас—вредәтелјас, кыләдчан контораса начальнәк Мерзов да ларокын вузасыс Куликәв быд ногыс зәләнны орәднә кыләдчәм. Мерзов сетәлә участкаса начальнәк Макаровлы вредәтелскәй индәдјас, Фәлиппов да Мерзов әтвылыс сетәны пывған да бәстчәләнны сетнә ларок, сәмсә аслынныс бәстәмән. Асәһынныс став пәж уҗсә нәјә вештәны участкаын медбүр стахановка Машә вылә да сәлән јорт Логинәв Грәша вылә. Враҗјас ердәдәсәнны. Кыләдчәм помасә бура. Нәкымын сценәјасыс кыңҗә вәстыс артмәма бура, ескана.

С. Н. Лыткинлән „Кујим гәжәд“ вөрләҗәм јылыс. Тајә ічәтәк вәстыс петкәдлә вөрләҗыс-стахановец Мәкул Иван гәтырлыс да ҳәла пәһылыс һәмкәфасәмсә, кор нәјә кывләнны—әтәһыслән верәс, а мөдәһылыс бат—выл вәрмәмјас јылыс. „Вөрләҗыс-стахановецәлы прәвет!“ сәләмсаңыс ыстәны ена-пә.

I. Муравјәвлән „Кәм ју“—вөрләҗәм јылыс-жә, сәнә классәвәй тыш мунәм јылыс, уҗ јылыс. М. Малцевлән, М. Шестакәвлән да А. Шаманәвлән вәстјасыс граҗданскәй војна кадса серпасјас. Нәјә лыдәһысәдәнны интәресәдн, торјанһин Шестакәвлән да Шаманәвлән. Шестакәв „Разведка бәрын“ вәстас петкәдлә, кыҗә әтә һывбаба—домна Каләковалән прообраз—тышкәсә беләјјаскәд Комә муын. „дәбровәлецјас“ вәстас Шаманәв куҗәмән сетә повтәмлун, сәветскәй властлы прәданност да сәһслун дәбровәлецјаслыс—Сандырлыс, Павәллыс, Стәпанлыс. Ставыс нәјә томәс і і ставыслән әтә дум, кыҗ ескә бурҗыка пәртнә оләмә отр'адән сетәм задәнәјјесә. „Мед мә кула, а тә он. Тә јонҗыка-на ковман отр'адлы“ шуә Павәл аслас јортлы, Сандырлы, кор нәјә торјаләнны әтә-мөд дәнҗыс. Но збојлун да јорт-јорт вәсна тәҗдысәм отсаләнны Сандырлы мездәны Павәләс пула улыс-һин.

Мәш Олән „Том патриотјас“ вәстыс выл тәма вылә—

сөветскöй студентстволөн олөм жылыг. Виставсö, кыҗи Василей да Таһа каһикул дьрҗи ужалöны колхозын, кыҗи најö радејтöны олөмсö, јорта-јортсö. Најö шудабс, кужöны ужавны, кужöны і радејтны. Тајö выль јöз, сөветскöй школаын воспитајтөм јöз. Најö һекор і һекущөм пöщада оз сетны народлөн враҗаслы. А. Шаховлөн „Медвоҗа бöрöзда“ вист колхознöй тема выль. І. Габовлөн вист „Машö“ петкөдлө революҗиабсҗа сиктыг олөм, көни ыҗыдалисны купечјас, кулакјас, попјас да урадникјас. Тајö вистыс сборникын медкуҗ, і сы выльө вичөдтөг, мыј Габов гижö первојја вист-на,—вистыс сужетј боксаһыс артмөма бура, лыддысö ыҗид интересөн. Образјас—Машö, Васö, Грisha, купеч Митреј, сылөн пыс да мукөд лыддөм бöрын дыр кезлө колöны јурад—вистыс помасö граждaнскöй војна пансан војасөн.

Тащөм темајас выльө гижöны том гижысјас.

Вистјаслөн конкретнöй тырмытөмторјас выльө тани ез ло сувтлөма сы вöсна, мыј на жылыг колö сорнитны паскыд-жыка, мед тајөн отсавны быдмыны воҗö том авторјаслы.

Ем став подув шуны, мыј тајö јортјасыс асгыныс первојја вермөмјаснысö закрепитасны да воҗö велөдчөмөн, марксизм да литература классикјас геһиалнöй творенијејас осваивајтөмөн, общцöй кругозор дугдывтөг паскөдөмөн, общественно-политическöй олөмыг колччытөг, творческöй мастерство кыпөдөмөн, најö сетасны выль гижөдјас буржыкјасöс да интереснөйжыкјасöс.

В. Ју.

ЖОЛ ЖЫЛЫН

1

Вөлөстсаң дас вит километр сајын, көні төвбыд ајжгісны кер тыра доҕјас, сені, лөзалан Жол берег вылын, тужө өні вөзјысөны керјас.

Жол јывса пушкыра нер ¹⁾ вывті тургісны вурун коҕ левјалан кымөрјас, унаыг сајөдлісны јенеж шөрыс келыд тувсов шондіөс. Куҕ гыркја пожөм-јас, сордса зор козјас да уна вожөг зараваа кызјас пощісны вөр шөрын сулалыг ічөтік карөс. Ларок да контора костын сулаліс важмыштөм вевта куҕ барак.

Оз лаңгыштлы тас рытјасын томјөзлөн гаж,—вор-сөны, сылөны, јөктөны.

—Шудаөс і војтыр быдмөны!—шуласны олөма-жык јөз.

Матыстчө рытјавыв. Мөдөдчіс Машө јортјасыс-лы гөтөвітны пывсан. Ключөн зептас голөдчгтыр, барак дорын сылы паныдасіс Філіппов. Машө сув-төдіс сіјөс:

— Наңыд-нө ез-на во ларокад?

— Ез.

— А мыј кутасны ужалысјасыд сојны?—стрөга јуаліс Машө.

— Онжык чістукасө,—серөктіс Філіппов.—Мыј-ла асныд бракујтінныд... Сојгас і нілзөмыс-на.

— Міјанөс көсјан помөјөн вердны?

---

¹⁾ Нер—посныдік пожөма вөр.

— Ваясны, ваясны гашкө... Ме-тај дурдывтөт кора-а,— сінјассө чікыртлөмөн ескөдіс Філіппов. Сегса шуғлаліг тырјі мөдіс вославны.

Пывсан ломтөм бөрын Машө кајіс баракө. Сылы сінвылас угі верҕөма вөлөн локтыс кучік кышана јон морт.

Вөвсө контора дорө сувтөдіс сіјө да пыріс сетчө. Мінут дас кынзі ез на ло Машөлөн пывсангаң воөмыс, друг сіјө өшің пыр азіс сөд щын. Котөрөн петіс да кутіс горзыны:

— Пөжар!..— Сек-жө өзөс дорса тувјылыс кватітіс ведра да медвоғ котөртіс сетчө. Јөзыс ставыс котөртісны пөжар кусөдны.

Філіппов шапкіс Машөөс көтасөм платфөөдыс да кутіс горзыны:

— Сулав! Öзтін да ен көғ пыр ачыд.

Тракнйтчөмөн мынтөдчіс Машө да бара котөртіс ведраөн вала...

Пывсан сотчіс.

2

Јол берег пөлөн віт кілометр куҕта кыссөны кер бунтјас, шпал чукөрјас да понөл һөр течасјас. Чукөрјасөн-чукөрјасөн вөрөны көнсурө јөз.

Барак вестын ужалө нывјаслөн бригада. Вылынжык— „Стахановец“ німа комсомольскөј бригада.

Шондіыс луншөр кадыг-нін петіс. Нөр песыс нывјас пуксалисны кер бунт вылө. Öтрасөн вылынжык песіс Машө. Зев шога сіјө выл местаын медвоғза лун кольө. Төрыт сіјөс вөтлісны бригадасыс.

— Лок, Машө, өтлаын шојччам!— горөдіс, кылө, кодкө. Машө мыј ебөссыс нөр дінсө помөзыс гартыштіс да пөссө чышкігмозыс вочавізіс:

— Ладнө..., Локта.

Нөр песан машинкасө шыбытіс муас да һөжјөнік мөдөдчіс налаң.

Небыда ыркјөдліс шоныд төв. Кышөдчісны бағ кустјас. Мөдлапөлас жургіс быҕја шор.

— Мыј-нө, Машө, сы дыра он лок?— јуалисны нывјас. Зүгсөм гөрдов јүрсісө шылөдіг тырјі һөж-

јөнїк матыстчїс нывјаслаң Машö. Тајö лунјасö сїјö вежсїс банвылас: јосмыштїс капуста мач код гöгрöс чужöмыс, вöвлöм мелї сїңјасыс жугыла вїзöдїсны һопкысöм лöз сїңуранјассаң. Машö ез варовїт мукöд дырса мозыс, мыјкö бытғö думгыс корсїс воштöмтор. Сїјö мөвпалїс, кызї воҗа рытнас Мерзов пызанö камöдїг тырјї горзїс сы вылö. Öнї бытғö векна морöсас суцкöдö јос пурт. Сїң воҗас öнї-на сулалїс порс код парјаса Фїлїппов. Машö думнас шуалїс аслыс:

— Ез, ез вермы лоны ме вöсна... Пачыс вöлї бур. Тајö кодкö ме вылö локөн öзтöма. Но кодї?

Пыдысаң ышловзїс Машö да, бараклаңö јурсö бергöдöмөн, вїзöдлїс сїјö места вылас, көнї сулавлїс пывсан. Öнї сöмын сотчöм керјас колöмаöс.

друг сылы сїң улас усїсны бараклаңсаң локтысјас. Мерзовкöд орчөн жеңыдїк кокјаснас терыба тувччалїс участокса начальнїк Макаров—сöд уска брїтöм тошка, лацкöс тушаа морт. Кучїк кышана, ыжыд öчкијаса Мерзов матыстчїс шојчысјас дорö.

— Мыјла-нö пукалöны рабочöјјасыд?—чорыд гөлöсөн јуалїс Макаровлыс.

— Шојчöны-тај со, буракö,—вочавїзїс Макаров.

— А Машöыс мыјла танї?—сїңјассö бугзылтлїс Мерзов.—Те бара-на уж вылö сувтöдöмыд? Пывсан сотöмыс еша-на тең кажитчїс?

— Öнї мїжанлы быд ужалыс зев колö,—правдајтчöмөн вїсгалїс Макаров.

— Мерзов кумач кодöз гөрдöдїс да горзыны мөдїс Макаров вылö.

Пузїс вїрыс Машöлөн. Мөвпалїс ескö чеччыны да жугöдны пез öчкїсö, но ассö век мырдөн крепїтїс. Быт вöлї колö терпїтны öнї. Локалöмнад он бост.

— Чеччöј!—шондї вылö вїзöдлöм бöрын горöдїс Макаров.

Мерзов кыскїс кучїк сумкагыс кабала да мыјкö гїжыштїс сетчö.

— Нывјас, кодї медзїл, вај котöртлö „Стаханов

вещь“ бригадаһа. Вот тајос нуөј,—кабаласө мыччиг мозыс нывјаслы шуис Мерзов.—Мед локтоны татчө веҗилө ¹⁾ шупны.

— Асным кајлам,—сујөдчис Макаров.—Гашкө веҗилөсө оз-і шогмы шупнысө-да. Скодыс некыз абу.

— Раз шуоны, колө кывзыны,—скөрмис Мерзов.— Ми татыс местајассө виҗөдлам.

Шпал лөсјөм чагјас вывти шмотјалөны Мерзов да Макаров. Шонди возын җирдалө Мерзовлөн палтоыс. Мерзов вөлі гырыс суставјаса јон морт. Руд паскыд сінјасыс өтмөдарө җиркјалигас повҗөдасны полысжыкјастө. Кер коҗ куҗөс да кызөс кокјасыс. Вослалигас став чагјасыс ващкакылөмөн чегјасөны. Букыштчөмөн виҗөдыштавлө ју тыр шуңгыс керјас вылө.

— Вот, значит, Макаров јорт, татчө ковмас паны веҗилө-мөд. Тасаң берегыс абу жужыд. Увт вылө шупан, сесга унжык јөз сілаөн тојыштан јуас.

— Паныда тасаң, һинөм оз артмы,—вочавиҗис Макаров.—Сізкө-һин коліс төвнас јі вылас вөчны, а өні һинөм төлк оз бост. Өҗи-кө вөрыс абу...

— То! Есијө-өд абу шак!—скөрыс индис сорд дорса пожөмјас вылө Мерзов.

— Мөд-кө, јуыс ічөт, петнысө тасаң оз вермы. Ва вылас ковмас керавны бөр. Рөскодыс кынҗи һинөм оз вај.

— Большевикјасөс некущөм сөкыдторјас оз вермы кутны,—мөдарө бергөдчөмөн шуис Мерзов.

— Ме ногөн, буржык лоө һөрјыслы плита гартыштны, а мукөдсө ыстыны мольөн устҗеөз,—векна венҗис Макаров.

— Кыз щөктөны, сизі і вөч!—өчкісө лөгөдыштиг мозыс шуис Мерзов.

Орччөн најө пуксисны шылыд брус вылө. Шондйыс пырис-һин мөдлапөвса куҗ козјас сајө.

Гораа кылө мөдлапөлын көклөн көкөм: „Ку-ку! Ку-ку!“

¹⁾ Веҗилө—посныдик керјыс шупоны струб да сетчө пыщкас сөвтөны шпал нөлө—виг судтаһа.

Берегкөд өтвеста ју куҗа клонөдчиг тырји ув-
лаңо шунгысны керјас, лукалісны өтмөдар берег дор-
са вежөдөм ежасө.

Горнтігмозыс Мерзов бедөһөн вештыштіс пос-
ныдык чагјас.

— Те, Макаров, кызи партијаса кандидат, куж
чистөја візны ассыд участоктө, колө збојжыка овны
өніја дырји. Ме щөкта тенө гөгөрбок віжөдлыны
щөш Логінов Грішасө. Ачыл-өд төдан, Машөыскөд
сіјө топыд жітөда вөлі. Сіјө-жө Машөыскөд браку-
тіс ларокыс кык дод һаң. Сещөм-мөј ревкоміссіја
колө міжанлы?!

Макаров јурсө лептыштіс да віжөдліс Мерзов
вылө.

— Но Грішаыс участокын медбур организатор,
сылөн бригадаыс медвозын мунө. Сіјө, ме ног, чест-
нөј морт. Нінөмыг-на сы вылө воньсө. Некушөм
фактјас абу.

— Абу-кө, лоасны!—скөра орөдіс Мерзов да
сувтис. Макаров шенжөмөн вөржөдліс пелломјассө,
но нінөм ез шу.

3

Помаслытөг голгөны бунт вывті керјас, сесса бу-
у-з кылө сунөны дас кер судта бунт вывсаң ју пыдө-
сөз. дыр мысті гартчөмөн петөны быгжөм гудыр ва
вылө да кывтөны увлаң. Гөгөрбок кылісны гора
гөлөсјас:—Віччысөј! Но-ко бостлөј!

Куҗ пу јылын дөдаліс ветлөдлана гөрд знамја.
Тан ужаліс „Стахановец“ бригада. Бунтјас вылын
тыдалісны жежыд ковтаа нывјас, гөрд мајкаа зонјас.
Медыжыд бунт вывті томиңик нывкөд Гріша гөгыль-
тіс вылыс радсыс медбөрја кер, сесса сірөс кушен-
часө пөрччис да пунктис шонді возө космыны.

Логінов Гріша кудриа јурсіјаса, сөд сінкымјаса
візыв морт. Гырыс мускула сојјасыс да голаыс
віжөз гожјалөмаөс шонді возын.

— Локтө өбедаятыштамө!—бригаднікјаслы горө-
діс Гріша.

Бунтјас вывті ставөн тощсөдөны-петөны вөр

дорса веретеја вылө, кысаң берек дорөз лажколөдыс нужалисны жужыд кер бунтјас. Јортјасыскөд Грїша дугдывтөг век варовітїс. Најөлөн клучыс моз петїс гажаа серамкөд варов сорныс.

Чукөртчісны најө дөлалан гөрд флаг дїнө. Гажа серамсө налыс торкіс увдорсаң локтыс ныв. Кабаласө чургөдөмөн сіјө матыстчіс Грїшалаң да сетїс сылы:

— На, өчкіа начальніксаң.

Јортјасыс гөгөр пощїсны Грїшаөс. Шужа кїнас щөкасө малалїг тырјї Грїша лыддїс налы. Пу јывјасын шувгыс төв малалїс налыс чужөмбанјассө да өтмөдарө савјөдліс налыс јурсіјассө. Вөр пыщкас куза зуркјөдліс пу вылө сібдөм кос конда,

Лыддысгөм бөрас зептас кабаласө сујїгөн Грїша јуалїс јортјасыслыс:

— Но, кыз тіјан ног?

— Помавны колө!—горөдїс кодкө.

Грїша бергөдчіс кабала вајыс нывлаң да мөдїс шуавны:

— Мед асныс воласны. Мі татї помалам-нїн тарыт.

Бөрлаңө терыба мөдөдчіс төвса кујөда кертуј куза ныв.—дурмісны тыдалө. Немтор абусө аззөмны, немас уж,—шуалїс јортјасыслы Грїша.—Төданныд-нїн-өд ставөн тас вефїлө петкөдөмтө: зїк наказанїе да і некущөм материал абу.

Сојөм бөрын палтојассө волсалөмөн водалїсны муас. Көт регыд-на лым сылөмлы, но мїча лунјаснад шуралыштїс-нїн ташөм нырөкјассыд тулысја нїчјалан ваыс. Öтї-мөд горнїтїсны сплавконтораса начальнік јылыс—Мерзов јылыс:

— Јона-жө скөр вөлөма, век горзө. Со-ї воқза собранїе вылад кущөм чорыда шуалїс Машөөс вөтлөм јылыс,—вісталїс кодкө.—Щөщ-ї лавочнїк Фїліпповыд вежсіс сы дырјї. Мыјкө зев-нїн лөсалөны, өткывјаөс.

Налыс шојччөмсө суїс сіктсаң локтыс пошта. Ыжыд сапөгјаса јон дафө мыш вылас кыскїс ыжыд кучїк сумка тыр пісмөјас да газетјас. На дїнө ко-

ліс газетјас да бара воэо кајіс. Шојчысјаслы Гріша гораа лыддіс газетыс передовөј, бергөдіс мөдар боксө. Сегга пыр-жө сінјассө сащкіс газетса статта вылө да помга дыр зоргіс. Лым кодөз бледөдліс сійө. Повзисны візөдыс јортјасыс.

— Клаузынік!—газетсө муө шыбытіс сійө.

— Мыј, мыј?—горөдісны сені. Ырскөб чеччалісны кујлысјас, ез і вермыны унзілтчыны.

— Со-тај статтаыс,—бергөдігмозыс індіс Гріша. Газетсө бостіс Иван да мөдіс лыддыны: „Јол јывса участокын оран выјын кылөдчан уж, сы вөсна, мыј торкасөны врагјас. Напрімер, сотісны пывсан. Ердөдөма Латкіна Машөөс. Но сылөн отсагысјасыс век-на дејствујтөны, напрімер, Гріша Логінов. Благодушнөја тајөјас вылө візөдө участокса началнік Макаров. Філіппов“.

Мінут-мөд ставыс чөвуслісны. Отнасөн боқынжык јурсө өшөдөмөн мөвпаліс Гріша.

Гөгөрвоінныд, мыј гіжөма?

Чөв олыштөм бөрын өткымынјас вашкөдчалісны ас костаныс, ез пыр вочавізны Грішалы. Кор казалис тајөс Гріша, кельдыліс быдөн, тыдалө, ез лөлөсыд јортјасгыс.

— Тарыт тајө заметкасө ковмас відлавны гөгөрбок. Оз-кө нінөм југды, чорыда мыжавны клаузынікөс!—мөвпалыштөм бөрын шуіс өті ныв.

— Ковмас!—шуісны ставөн.

4

Рыт. Вөр пөвстө пыріс тувсов шонді. Лантіс катішце вылыс гымөдчөм шы. Пыр өткода сөмын кыліс берег дорыс шунгыс ытја ва. Рытивывсан кыпөдчіс пемыд кымөр. Шуштөма шувгісны пемыд куз козјас.

Уж выван медбөрја локтысјас сувтөдалісны жөлөб дорө куз пуа багырјассө да зіла тощсөдісны барак пыщкө. Мукөд сплавщікјас термасөмөн лөсөдышталісны аскі кежлө ужалан көлујнысө: коді чер пу шылөдө, коді багыр пу волө, а код-сурө і рошці пөвсас зіла тощкөдчө. Олөмажык колхоз-

нікјас петöмаöс да чатрасöны, сöветујтчöны шумöн локтыс кымөр жылыс. Ларок öзöс дорас леб улын віччыісны воггöмсö нөлö вїт морт. “Вогсылас ознын со тарыт-а?”—аскостаныс сорніталісны кылö мужікјас,

Тöвлөн шувгöмыс век codö i codö. Турун моз копрасöны куш дорса куз пујасыс.

Јурсö копыртöмөн Гріша петіс столöвöјыс, вегкöдчіс контораö, көні век гажöдчылісны воzza рытјасö најö. Воzza комнатаас диванјас вылын пукалісны томјöз. Вегкыдла дорас нывјас возын валајтчіс Філіппов. Гріша візöдыштіс сылыс дурöмсö.

— Ог вермы тетöг овны,—том нылöс щöг, мыскытöм сöд кіјаснас топыда кутлігмоз шуалö кыз пар пырыс Філіппов.

— Мун, те код лодыртö ме ог лубїт,—воzгыс тојыштігмозыс шуіс нылыс.

— Мун лущце dedöac крöват вылад!—Сералісны нывјас.

Јаналöмөн Філіппов довгіс пызан дорлан.

— Філіппов, колö ветлыны уж вылад, віччысöны вöлі тенö сені,—шуіс сылы Гріша.

— Гымалö, оз позь,—вочавізіс Філіппов, но петіс-жö сесга.

Час-мöд мыгті јурдіс тувсов рыт. Повзöдчыс кымөр вочасөн косміс, муртса зерөн шаркнітіс Јольјывса вөрöд. Чукöртчіс собраніје. Југыд, гырыс öшіңјаса комнатаын газет і быдөн вöлі позö лыддыны. Контораса пыщкöс жырын пукалісны томјöз. Пызан дорын пукалісны Логінов Гріша, Макаров да Мерзов. дыр-нін сорнітісны сетöні најö. Пöгалöма горзöмысла Мерзов, кодöс вöлі бөрјöмаöс председателö.

— Тырмас, ме ногөн оз артмы сіз. Колö тајö јортјассö відлавны öті сунісöз. Со тані пукалö Логінов Гріша. Мі весалам-кö мешајтчысјассö, дерт, буржыка ештöдам сплавсö. Ті тöданныд воzza фактјассö. А уж вылö нїнöм візöдны. Но, кодї јешщö сорнітас Гріша кузта?—пуксігмозыс шуіс Мерзов.

Філіппов сувтөмөн гөгөр нуөдіс порелөн код ічөт сінјассө.

— Вайлө меным кыв-мөд. Ребјата, тані нінөм міјанлы эбны омөлтөрјассө. Ме ногөн, тајө заметка эік збыл. Ме төрыт-на најөс казавлі ларок до-рыс. Ферт, көнкө мыккө көсјісны вөчны, прөста ез вужрасны. Ме кора прімітны чорыд мера. дажө вөтлөмөз. Нінөм вічөдны Грішајас вылө. Натөг мі буржыка кутам ужавны!—Філіппов щөка увгыс мөд щөка моз өшалыс јajsө чеплаліг тырји помаліс асгыс кывјассө.

— Воэө коді?—јуаліс Мерзов.

— Вайлө меным,—стен дорсан кісө чургөдөмөн корө кыв вөсныдік тушаа томінік морт.—Грішаөс ме төда, кызі ассым віт чунөс. Сіјө ужалө міјан бригадын. Но сылы Філіпповлыс тајө болгөмсө некызі оз лөсав сујны. Гріша сіјө рытнас некытчө ез петавлы, а гораа лыддіс міјанлы „Кызі калітчіс стал“ кніга. А мукөдтор куза ме төда, і төдөны мукөд бригадаса комсомолецјас, Гріша медбур организатор, медвозын ачыс быд уж вылын. Ме чайта, эік прөста вождөдөны лөжнөј клевета. Лыбө вайөј прамөј фактјас міјанлы.

Мерзов пелөзыс вомөн мөдіс горзыны.

— Тырмас эблавны! Ердөдөј став локторсө!—Помнітөј, врагыд оз уз, леэам-кө таэ, вөчас сіјө асгыс ужсө.

Но кызі ез горзы Мерзов, собраніе коліс Гріша јылыс вопрос вөссөн. Сылы паныд фактјас ез вөвны ні Мерзовлөн, ні Філіпповлөв.

5

...Төлөн сінласөм бөрын сөкыда унмовсіс пө-жөма вөр. Чөла сулаліс војса вөр пыщкын барак. Быравлытөм војса кыаыс бара-нін мөдіс келдөдны, пујас јылын пөткајас мөдісны гораа сывны.

Машөлөн ез узгы. Көтасөм пома чышјаннас чышјанасіс, палгіс вылас ној палтосө да петіс ыв-лаө палөдчыны. Жежыштіс нөлө-віт шаг сажө барак мышті мунан туж вылө, коді вөлі јітө конторакөд

ларокӧс, сесса водіс рошці дорӧ пув корја косӧг мылк вылӧ. Меліа ыркјӧдліс сылы војса кӧзыд сынӧднас. Машӧ вӧјтчіс аслас мӧвпјас піас. Сылы вылӧн-на кажітчісны ӧбыд сӧлӧма мамыслӧн мојд код кывјасыс:

„Мајбыр, челаџ, овнытӧ ӧні, а мі кыз быдмывлім? Ӗкмыс арсаӧ, баџтӧг быдмігад, лоі медасны Закар Ғікӧнлы јамшцікӧ. Но-і тӧдлім-жӧ сексорто-вӧј лезӧмтӧ; кынмывлім і космывлім васілеј дырга морознад. Асја кыа петігас суш лаӧтыштан сіркурыд шына чомјӧ. Муртса дукӧссыд сылыштас чуӧ кызта јыс, бара-нын горзӧ Ғікӧн: „Чеччы, југыд-нін!“.

дас кӧкјамыс арӧн мамӧ мырдӧн сетіс јуыс верӧс саяӧ, коді быд праџнік ветлӧдліс рос код дӧрӧмӧн, а мукӧд каднас ставыс вір. Унаыс і верміс нӧјтлыны менӧ. Сӧмын ӧні бырі јай вылыс лӧз...“

„да овлӧмаӧс-тај кызкӧ“,—мӧвпаліс Машӧ места вылас.

Кӧзыд бостіс Машӧӧс васӧд мусаӧныс, кӧсјіс-нін сіјӧ пырны баракӧ: јурсӧ лептыштіс да аззіс—контора дорсаӧ локтісны кыкӧн. Пыр најӧс тӧдіс і лаӧтӧдчіс бӧр мылк вылӧ, кытысаӧ ез тыдав сіјӧ. Локтісны Мерзов да Філіппов. Налыс ӧбыд сорнісӧ кылӧм бӧрын Машӧ јонжыка кӧч моз тікылтчіс да суса мӧдіс кывзыны.

— Тан ескӧ-тај міјанлыс важ олӧмтӧ оз некӧд тӧд, но век-жӧ сӧкыд ужавныд,—вісталӧ Мерзов.— Быд мінут лоӧ повны ердӧдӧмыс. Ме-ӧд купеч пі.

— Почотнӧј морт вӧлі тенад баџыд—Закар Ғікӧн; ачыс ез ужавлы, казакјасыс ыж мында вӧлісны. Јона гӧстітчывлісны міјан баџјас,—вісталіс Філіппов.

— Уна-ӧ сӧмыд те ордын?— јуаліс Мерзов.

— Віт сурс гӧгӧр...

— Татчӧ вај, мед ме ордын олӧ,—коріс Мерзов.— Пывсан сотчӧм бӧрад те вылӧ код-сурӧ кӧсӧја візӧдӧны. Верман јешчӧ сурны. Макаровыд щӧщ-нін, тыдалӧ, кыјӧдӧ тенӧ.

— Те мун да вод, а ме вӧча да спокојнӧја

щощ ланта. Надейтчы ме вылө—ларок тавој сот-час,—ескөдіс Філіппов. Сорнітіг тырји матө-нин лароклан воісны, сесга бергөдчисны да бөрлаңо му-нісны. Машө зіла кывзіс налыс сорнісө. Вірыс пу-зіс на вылө, быдсөн јурыс кутіс бергөдчыны. Көт ескө тувсовја валөн зілгөдчөмыс торкаліс налыс гуса сорнісө, но век-жө Машө кызвынсө кыв-ліс.

— Јона-нин менө быд ногөн следітісны, особен-нө Машөыс да Грішаыс. Регыджык колө мынтөд-чыны наыс,—ылыстчигас-нин шуіс Філіппов.

Најө сајалөм бөрын Машө заводітіліс котөртны барак дорө, но бара тыдовтчіс Філіппов. Машө думнас шуіс тујавны талун сіјөс.

Гач җептас кіјассө сујалөмөн Філіппов термасө-мөн муніс ларок дорө. Машө нөжјөнік мөдіс орд-јөдны вөртиыс сіјөс. Кокңиа тувччаліс кокчуңјывнас, мед ез трачкөдчыны кок улын тречувјасыс. І сув-тіс сіјө ларок дорас, кутіс віччысны Філіпповөс.

Кыјөдчигтыр матыстчіс Філіппов, скөр чужөмнас візөдліс бараклаңо да муніс сај бокас, көні төвса-ныс-нин кујліс карасін бөчка. Машөөс сіјө ез ка-зав.

Філіппов лажіңтчіс карасін бөчка дорө, шарснї-тіс-өзтіс ізтөгтув да чуткіс ізас јокмылө, кодөс сылөн, тыдалө, дастөма-нин вөлі. Мыјөн кутіс пруд-ітны кајны шыныс, Машө горөдөмөн ускөдчіс да шашарітчіс Філіппов вылө. Машө улын сөд варыш моз пуртыкасіс карасін саөн сөдасөм Філіппов.

— Тырмас, җмеј!—горөдіс ськөд воҗсасігөн Ма-шө.

Філіппов ош моз мурзіс да зіліс мездысны ныв кабыр улыс.

— Гріша! Гріша!. Еј! Ставныд татчө!—мыј вын-сыс горзіс Машө да вермасіс јон мужіккөд...

Грішалөн ез уҗсы тавој. Ошің дорын сіјө гіжіс пісмө рајкоммолө, гіжіс бөрја лунјасас лоөмторјас јылыс, гіжіс талунја собраніје јылыс. Друг сылы кыліс горөдөм шы. Сіјө-жө здук сіјө ырскөб-петіс ывлаө. Гөгөрбок візөдліс. Ларок дорсаң сылыкыліс

төдса гөлөсөн горзөм. Ез і төдлы, кыңи сижө котөртис ларок динөңыс.

Машө да Філіппов вөлі венласөны медбөрја вын-јаснас-нын. Кықкө Філіппов верміс Машөөс гар-тыштны кінас ас улас да мыјвынғыс тракнйтчөмөн мөдіс пышјыны, но Гріша кутіс Філіпповөс.

Гріша воңын сулаліс сөд серапом көд Філіппов. Кор Машө каңаліс Грішалыг кутөмсө, пыр-жө ус-көдчіс окавны Грішаөс.

— Грішук! Шедісны ез өзтыны!

Баракјасыг кутісны котөртны-локтавны ужалыг-јас, мукөдыс өтпөвсөн. Јөз чукөр кыщын сулаліс увлаң копыртөм јура Філіппов. Сижө весігтө віңөд-лыны ез лыст јөзыс вылө. „Вот понјыд мыј косјө-ма вөчны!“—помтөм лөглунөн мургісны-горзісны ужалыгјас.

— Тајө і пывсантө сотіс, а сесга честнөј јөз вылө јөткіс! Җмеј!

— Но, өні оз пышјы сесга,—гөгөрбок кыліс сорні.

Філіпповөс сен-жө шобісны да улыс гач дөмас костыг суріс червоңеч пачка.

— Кытыг тајө сөмыс?—јуалісны сылыс.

— Ужалөмыс,—ныр улас шуыштіс Філіппов, но јөзыс серөктісны.

— Бур ужалөмыс-тај! Ларок сотөмыс-кө-а?..

Філіппов сулаліс кыщө бостөм көјін моз.

6

Пујас костөд ңірдаліс асја шонді, пув корјас вылыг космалісны лысва војтјас. Јежыд ру піө во-шөма Јол колтыс. Бара мөдісны ветлыны баракјас воңын јөз.

Конторакөд помса ңөланік комнатаын олісны Філіппов, Макаров, сен-жө оліс Мерзов.

Локтіс на дорө чөскыд уннысө палөдны Гріша. Повңөмөн чеччіс Макаров да сінјассө тілігтыр пук-гіс којка вылас:

— Мыј-нө, Гріша, тащөм воңсө?

— Абу-нин воґ: буреш чеччан кад.—Макаров којка дорō воѡмōн шуис Грiша. Сесса матыстчiс Мерзов дорō да чуксалѡм мѡгыг вѡрґѡдiс сiґѡс.

— Iзвiнiтча, барiн, тревожитны лѡѡ.

Мерзов шебрассѡ палкнiтiс јур вывгыс, голасѡ турi моз нґжѡдѡмѡн кольча код сiнјаснас гѡгѡр вiґѡдлiс, сесса јуалiс сiбдѡм гѡлѡсѡн.

— Мыј-нѡ, Логiнов? Ташѡм воґнас мыј колѡ?

— Сiґ... Сорнiтыштны колѡ.

— Мыј сы дыра уж вылад он мун?—сорнiсѡ мѡдарѡ бергѡдѡм мѡгыс орѡдiс Мерзов, тыдалѡ, гѡгѡрвоис мыјкѡ неладнѡ лѡѡмтор.

— Ачыд воґ шуан-да,—нуммунѡмѡн шуис Грiша, сесса друг вежґiс чужѡм вылас, зумышмiс да чорыд гѡлѡсѡн-нiн шуис.

— Те ен горзы, Мерзов. Ми ѡнi ставсѡ-нiн тѡ-дам.

Котѡрѡн локтiс Машѡ. Шенґѡны Машѡ былѡ Макаров да мукѡдјас,—iкѡґ збојмѡма, вунѡма шо-гыс.

— Мыј тiјанлы таг колѡ?—век-на ез кѡсјы сет-чыны Мерзов.

— Ен скѡрав, купеч зѡб!—жеңыда шуис Машѡ.—Гурiнныд тi, ѡнѡ мынѡј.

Piнґсѡ јiрґыштѡмѡн чеччыштiс калсон кежгыс Мерзов, но Грiша да мукѡд кутiсны сiґѡс.

— Стој!—вѡлi сылы вочакыв.

Повґѡмысла вiжѡдiс Мерзов, бѡрвыв усi којка вылас да локыг горзыны мѡдiс:

— Iздевајтчыны мѡдiнныд!

Шенґѡмѡн вiґѡдiс Макаров, нiнѡм-на ез гѡгѡрво.

Грiша азґiс матрас увгыс неыжыд мешѡк пом да iндiс Машѡлы:

— То, кыскыв сiґѡс.

Машѡ кыскiс мешѡк, а сы пыщкын вѡлi вел уна сѡм.—Вот гадјасыд!—iчѡтiка гѡгѡрвоыштны заводi-тѡмѡн шуис Макаров да скѡр сiнмѡн југнiтiс-вiґѡд-лiс Мерзов былѡ.

— Гад!—пиң пырыс чѡвтiс сылы.

— Лант-нин те,—дöзмöдчыг гутлы моз кинас öвтыштіс сылы Мерзов.

Ошиң улö сувтіс верёма вöла, сесга керкаö пырис шынела морт. Тажö вöлі фельдсвжаз.

— Оланныд-выланныд, жортјас!—пыригмозыс шу-ис сiјö. Фiлiпповныд-нö кöни? Ме сы дорöз локті, сöмла.

— Бур, бур локтин-кö. А со i сöмыс тед,—Гриша течіс сöмсö пызан вылö да сетіс сылы.

— Вот теныд i сöм, леччöд банкад, сес оз вош.

— Кызi верміс лоны сiз?—чорыда жуалис шынела морт. Но кор сылы гөгөрвоöдiсны ставсö, кутіс Машöлыг кiсö да шуис!

— Гадјаслы некор оз удайтчы мырддыны мијанлыг шуда олөм! Ми ставнысö шыналам, öтi щельö ог колö. А тiјанлы государственнöј озырлун спаци-тöмыс да пез врагјасöс ердöдöмыг ыжыд аттö. Фiлiпповöс да Мерзовöс ме леччöда. А тiјанлы сiја успехјас ужаныд.

Врагјас подлöј уж вылö öтвет пыдди нöшта вылö кыпöдiсны кылöдчыгјас асланыс ужлыг öдсö. Бөрја лунјасö суткинас ужалис кык смена.

Лöз јенеж шöрын зарниа зiрдаліс тувсов шондi. Шунгiс-термасiс медбөрја керјаскöд јамны мөдöд-чöм ва.

Уж помалөм бöрын Гриша дiнö чукöртчiсны жортјасыс. Гриша бостіс знамја. Часi вылö вижöдлөм бöрын шуис:

— даскык час. Чолөмала успешнöја уж помалөмыс!

— Ура!—горöдiсны жортјасыс.

— Но, öни ветламöј обедаетны,—нуöдiс Гриша.

— На, Машö, знамјасö,—сетіс Гриша орчча сулалыгыслы. „Гажа томјöзлыг марш“ сыліг тырјi мөдöдчiсны шондiсань зiрдалыс öшиңјаса бараклань.

Пажын бöрын ывлаын, гудök шы сор, сылісны томјöз. Сен-жö вöлі щöщ Машö. Öни сiјö важ моз бара алöј јаблög код чужöмбанјаса.

Тажö гаж шөрö скачöн локтис гнедöј вöв вылын пошта да сувтис на дорö.

— На, Грiша, газет. То, Машö, теныд писмö ем,— почталъон сеталис писмöјас да газетјас. Сесса пырис ыжыд сумкасö кутиг тырји барак пышкö. Грiша лыддис газет: „Јолъ жыв участок, врагјасöс жугöдöм бöрын бөрја лунјасö вöчис ыжыд уж. Космыны угрожајтан вөр лоі петкöдöма. Тарыт петас молъ бöж.

Гырыс рекордјас сетöмыс „Стахановец“ бригадаöс сплав контора премірујтис гудöкөн. Гöмөн премірујтисны Логінов Грiшаöс, Латкина Машаöс да мукöд стахановецјасöс“.

Машö писмö бостис да со мыј сес лыддис чојсылыс: „Гажаа виччысам тiјанлыс усгјеö леччöм. Ме öни гöра тракторöн пашна јöрын. Рытјаснас сылам, јöктам—зев гажа. Мамтö колхоз ыстис лунвыв курортö. долыда! ужавсö гажа каднад“...

Аски асывнас Грiша чукöстис јортјассö. Ставыс сылиг тырји петисны молбöж вöтлыны.

Барак вестын зельд домјас жылын сулалисны шынасыс багажнöј пурјас. Быдöнлы медјона сiнмас чеччис „Стахановец“ бригадалөн знамјаа пур.

Ју вывлаңсаңыс тыдовтчисны öтар-мöдар берег пöлөн да ју пастала молегонкајас вылын багыра јöз. Најö јöткалöны ва визув вылö берег дорö ласöм керјассö, гажаа сылöны. Пушкыра вөрöд увакылис гора јöлаыс:

„Широка страна моя родная,
Много в ней лесов, полей и рек“...

Мöдар береглаңöдыс, öтвив щöщ сылöмөн, багырјасөн сащкалöмөн кыскалисны берегдорјасö лаңтöм керјассö Грiша да Машö. Сiң пыр вöзö кывтисны најö жужыд керöсјас бердти, колхознöј вијјас пöлөн, асланыс гажа песнанас.

КӨМ ЈУ

I

— Каценко јорт, вај видлалам плантө. Кущөм кварталјас сотчөмаос да сотчөны-на?

— 75-öd da 44-öd кварталјас,—вочавііс олөмакод кыз морт, трестса главнөј инженер, Каценко.

— А кущөм сен вөрыс? Те, Вітазев, төдан тајө кварталјассө?—неуна бокынжык пукалыс морт дорө шыасіс трестса управлајушщөј Клімов.

— Ог төд. Төда сөмын план серті-жө да јөз сорныс,—вісталіс Вітазев.

— Уна-ө сені вөрыс те ногөн, Каценко?

— 60 сурс кубометр гөгөр лоө 75-öd кварталас; экспортнөј вөр. Ју дорсаңыс 15 кілометр лыдөны кварталөзыс.

— А ју дорас ем вөрыс?

— Ме думајта...

— План серті?—нето јуалігмоз, нето сераліг тырјі шуыштіс Вітазев.

— Те кыз думајтан, Вітазев?

— Ме ногөн сетчө колө вогтыны выл механізірованнөј лесопункт,—сувтсөн сорнітіс Вітазев:— Медвојдөр ужавны 75-öd da 44-öd кварталјасыс сотчөмінјассө. Тракторнөј трассасө піскөдны Көм ју дорас 75-öd квартал пырыс. Ју дор деланкајасас, а сен вісталөны уна-жө вөрыс, позө нуөдны во-мөдыс-на дыр гожса заготовка. Тајө рајонас, ме думыс, вөрыд тырмас во дас, лібө дыржык. Сөмын кылөдчыны тасаң сөкыджык лоө. Көм јусө ічөтөн шуөны, ваыс регыд-пө космө.

Ме думыг ковмас стрöитны кујимö-нол плöтина да сиз гашкö поэны кутас петкöдны 200—250 сурс кубометр гөгөр.

— Гашкö? А кызі ескö те ногөн, оз-ö поз Вехтым жуас пискöдны тујсö? Мижанлы колö воöдчыны öти кывјö—завофитны-ö дыр кад чöж ужавны тан, али öти во. Главнöј инженерлөн ем мöвп толкö öти во ужавны тан. Ме ногөн, тајö лок мöвп. Вөр тајö районјасын вөрфöдлытöм-на, во дас либö дыржык тырмас сес ужавныд. Кыз те думажтан, инженер?

Трестса управлајушщöjlөн жеждöдны-нин мöдöма журсыс, кöт ескö ачыс шор нема-на. Сорни бöрын кыскис фепыс „Јахта“ папирос да ачыс бостис, а сеса гөститöдалис жортјассö.

Во вит сажын-на сижö вöли станок дорын заводын. Партия сес мöдöдис сижöс академјаö, а öни мöд во-нин тан.

— Те, Витазев, лоан началникөн выл мехлесо-пунктын. Та куза ме тенö и корли татчö,—висталис Климов.—Регыджа кадөн ковмас мунны места вылö да заводитны ужавны. Каценко сетас тед кык инженерöс. Нöбим 30 трактор „Сталинец“ да жынсö сес сетам теныд. Мукöдторјассыс места вылын лöсöд-чам. Ме текöд муна щöщ.

— Климов жорт, ме-öд та ыжда ужнад огвермы справитчыны, ме-öд...

— Но-но-но, тöда... Партия тенö назначатö тајö уж вылö. Кылин? Партиянöј организацијакöд та жылыс сорнитчöма-нин. Менö, вот, станок дорыс-жö бостисны да пуксöдисны татчö. Ем-кö ужсö вöчны кöс-жöм, сек некущöм сöкыд оз вермы кутны. Ужтö колö радејтны.

Витазевлөн журсыс сувтис, кор кылис ассö началникөн назначитöм жылыс. Ичöтысаң сижö вöли кер дорын ужалыс. Ичöтысаң вöли кыскасысөн; батыс вöли порöдö, а сижö јöзыккöд öтвылыс кыскасö. Сесса ачыс пöрöдчысөн лои. Тулысјасын пурјасавны кутис-и. Лои ударникөн, стахановецөн. Кык во сажын ыстылисны курс вылö, велöдчис квајт тöлыс вөрле-

чыс мастерö. А öни началникöн пуксöдöны выл мех-лесопунктö.

Виґазев управлајушщöкöд тöдса колан восаң. Слот вылын тöдмасисны. Тöдмасöм бöрын Климов частöкод ачыслис Виґазевкöд. Либö ачыс сiјö ужаланинö волас, либö писмö мöдöдас. Бура тöдмасöм бöрын шуис аслыс: „Та вылö позö надејтчыны“...

Каценко гыравылтчöмөн кывзис налыс сорнисö. Сылы зев ез кажитчы тајö војтырыс. „Век јуасöны кықкö аслыс ногөн. Кöсјöны вылöс мыјкö тöдмавны ме јылыс, либö оз веритны меным“,—мövпалис аслыс Каценко.

— Управлајушщöј јорт,—быттö вуграланиныс садмис да сiнсö тiлышталöмөн шыасис Каценко.— Ме ассым мövп төнзiја сорни дырјi вiстали-нын. Но ме кута вöчны кычi щöктанныд. Виґазевыдкöд ыстам инженер Поповöс, сiјö транспорт куза том инженер; сесса сетам сетчö кык мастерöс, öти стрöйтчыс техникöс да вiт кымын таксаторöс. Тајö первој кадö, а тракторјаскöд мунасны трактористјас да кык механик.

— А те он щöщ ветлы? Талун август 27-öд луннин, а ми сорнитам-на сöмын, колö быд уж бердö бостчыны, мед öти тöлысөн лоi гöтов туй i оланiнјас ужалысјаслы,—вiсталис управлајушщöј.

II

Инженер Каценко революцијаöз вöли лесопромышленникјаслөн дöвереннöјөн. Том дырјыс Михаил Василјевич Каценко, П. карыс купечлөн пи, помавлис Леснöј институт да верој i правдој ужавлис аслас кöзaiнјаслы.

Октябрскöј революција шаркнитис кыр горув ужалыс јöзлыс став нартiтысјассö, öтщöщ лесопромышленникјасöс. Каценко лантис сек, јöз чукöрас воши, лоi быттö сöветскöј мортөн, сöломас зев ыжыд лöглун зeböмөн. Медым ескö ыжыджык доверiје бостны, Каценко 1925 воын пырис партијаö. Нöль во сајын Каценкоöс Главкын пукалыс друґјасыс ыстисны трестö главнöј инженерөн. Климов кабинетын

совещаніею тѣлы вѣдѣр кымын, гожѣмнас, мед-
са жар каднас, Як Васка ѣшиң улѣ сувтис кущѣмкѣ
автомобил да пыщыс чеччыштіс портфела морт.

— Кущѣм чѣрт бара воис-а?—бытѣѣ кодлыскѣ
жуалис Як Васка, ѣшиң улас вотѣѣ-на; Павел пыскѣд
сїѣ вѣлі локтѣ му вылыс.

— Ас вѣснаид-жѣ. Со-таѣ те вѣсна кытчѣ вѣјис-
ны мїжанѣс, гѣд вѣр пїѣ, быд машїнаыс сесса пов,—
сїнјассѣ сувтѣдѣмѣн да ыжыда лолышталіг тырїї
укѣрїтіс батсѣ Павел.

— Шеѣ!—горѣдіс Як Васка ыжыд гѣлѣсѣн.—
Ачым тѣда, мыѣ вѣчны: лыгтан јешщѣ бат вылѣ
ѣавзыны.

Як Васкаѣс ужалыс јѣз вылын нарѣтїчѣмыс да
колхозјаслы паныд сувтѣмыс вѣлі ыстѣма ѣепур сїк-
тѣ овны.

— А-а! Кѣѣаїн! Здравѣјѣ, здравѣјѣ,—шыясїс
ѣшїнулын Каценко.—Ме тїжанѣс вїччыса-нїн.

— Баба, самѣвартѣ пукты, гѣст воѣма,—кїлчѣ
вывсаыс горѣдіс ыжыд жыңнан гѣлѣснас Як Васка.

Самѣвар пызан вылѣ лептѣм бѣрын Каценко
портфелыс кыскїс кык сула да калбас кыщ. Пызан
сајын сорнї мѣдіс буржыка мунны.

— Тїжанѣс оз вунѣдны мѣдыс. Асныд-ѣд гѣгѣр-
воанныд,—сорнїтѣдіс Каценко Як Васка аја-пїјаѣс
чај стѣкан дорын.

— Сїѣтѣ ескѣ, ѣерт, сїѣ, да век-жѣ со кыкѣ
ыркјалѣ сѣлѣмыд,—вѣча шыясїс Як Васка.

— Пустакї. Ешаыс ѣмѣј бїаслыны лолывлѣ вѣр-
тїыд ветлїгѣн. Тї шојччанїнад ѣвадыс шынас вѣчыш-
тѣј-дај; серапоныс-кѣ колас, кос јалаѣдыд тѣлыс
ассыс ужсѣ сесса вѣчас. Кѣм оллас мїжан ужалѣ ту-
рун пуктыс брїгада. Нѣјѣс сес корам. Тајѣ пакетсѣ
те катѣд ѣѣпан ѣмїтрїјевїчлы, сїѣ турун пуктыс-
јас дїнас матын. Кежавлы 75-ѣд да 44-ѣд квартал-
јасас—„лечјастѣ вїѣдлы“. Тѣдан тајѣ кварталјассѣ?

— Тѣда ескѣ-да. А мыјкѣ-ѣд пуктыштанныд-жѣ
уждон пыѣѣыс? ѣд со кїлометр сајѣ бѣра воѣа лѣѣ
вослалѣма,—сѣгласїтчѣмѣн-нїн жуалис Васка.

— Бура вѣчѣм бѣрын уждон кујїмсѣ шајт.

Аја-пија мөда-мөд вылас виҗөдлісны да нинөм ез шуны.

Договор лоі 300 шајт аңҗисөветскөј ужјасыг. Ыстөм јөз көсјыҗисны өзтыны Көм јулыг медбур вөра кварталјассө.

III

Зев чукылөг да сім ваыс Көмлөн. Быттонөг зев сук кунва брутвиҗө јирјасас да вералө шонди воҗын лыа көсајасас.

Тулысын кыр јылөҗыс чукөрмывлө ваыс, муртса төрө жужыд кырјасас, уналаті петө кырғыс да ојдө ольсө ставнас: визула муткыртө сөд ваыс увлаң да көнкө улын өтлаасө мөд јукөд, Вехтымкөд.

Гожөмнас бытто өдва ловја, кыр пыдөсас неуна кылыштө чолгыштөмыс. Космөма, бырөма визувлуныс секи.

Олыс зев туруна, кевныд он вермы, коскөҗыд кајө туруныс да җорізалө зев уна сикас җорізон. Отар да мөдар ју пөлөныс зев паскыда, гашкө сурс километр сајөҗ-на, пукалө јаг. Куҗөг да миҗаос тајө јагас пујасыс. Шывквизөны мајбырјас вөлној свет вылын, гоңквизөны, јурјаснысө зев вылө лептөмөн. Миҗа да куҗажөмјас, паскыд да җор козјас јаг лајковјасас гашкө со војасөн-нин олөны тан.

Устјесаң 27 километр сајын кымын Көм ју кыр јылас, медега гажа јаг чурк вылас сувтөма сикт. Ылисаң јаг вывтыс тыдалө да бытто јус чукөр сен пукалөны, шојччөны ылі туј костө ветлігөн. Матыстчөм бөрын каҗалан—зевтөмаос брезентөвөј палаткајас. Тајө выл мехбаза стрөитысјаслөн выл сикт.

Рытгорув, кор шондыс мөдас увтасмыны да пу сајјасас сајласны, татчө чукөрмө јөз. Јаг чурк ловҗө да вел дыр јуркјөдласны нывјаслөн гөлөсјасыс Көм ју куҗа.

Ужнајтөм бөрын том јөз чукөртчөны да јона гаждөчөны. Пилө Митрејлөн хроматическөј строја ворсаныс унаос палөдө уҗанинјасыс.

— Вөрсаыд бара заводітчіс талун кежлө,—дөз-

мөмпырыг буркнѣтис Петыр Иван, медса олөма дадө тани. Сіјө щөщ петис том јөзлыг гажөдчөмсө вѣдөны.

— Гажөдчан да став музөмыд бырө,—вѣсталө Пілө Мітреј бригадѣрыслы, Петыр Иван дадлы. Наяө кыкнаныс „Ордым“ колхозыс, клуб стрөйтөны выл мехлесопунктын.

Мітреј назөбтис „русскөј“. Јөз бытө команда сертѣ сувтисны кыщө. Киров нѣма колхозыс Кірө Јогор петис кыщ шөрас да лабутнөја, кок чуңјас да кокбөр јылас шлывгис кыщтѣ да терыба заводѣтис тајөдлыны прѣсадка.

— Титө Надаөс корам!—горөдисны нөлө-вѣт гөлөс өтпырјө.

Кыскө јөз чукөрыг пырис кыщ піө Нада. Јогор ассыс местасө сетис Надалы. Первој термастөг, сој-јассө шевгөдөмөн, кышовтис кыщ пітѣ да терыба бостис чотик, а сесса прѣсадка.

— Лөсыда јөктө,—шуис кодкө.

— О, а ужавныс кущөм мастер! Не воэөс мѣ вок мужѣкыдлы,—вѣсталис мөд.

Ез терпѣтгы Петыр Иванлөн. Кѣјаснас јөзсө јуковтис чукөрсыс да пырис кыщ піө.

— Иван дад! давај, давај!—Но Иван дад нѣнөм-нѣн ез кыв гудөк шыысла да јөз шумысла, Надалы воча зев-нѣн терыба вежлалис кокјассө да лезгис прѣсадкаө.

Меддорса палаткаас вөліны бѣаөс. Сенѣ Клімов, Вітазев, Каценко да Попов вѣдлалисны тракторнөј трассалыс проект.

— Мыјла он шор пөлөныс леччөдөј?—јуалис инженерјаслыс Клімов.

— Шор пөлөн леччөдөны некущөма оз поз. Вывтѣ лок сет, сесса пөщваыс местајасын небыд. Мѣ шорсө вужам да піскөдам јагөдыс. Трассаыс тани лөб јон, дај гожөмын тајө трассаөд позны кутас кыскасны сіз-жө,—вочавѣзис Каценко.

— Ме думајта, Кельчѣ шор пөлөныс колө піскөдөны,—шуис Вітазев.—Јаг вывтыд піскөдөнытө, дерт, буржык, но-өд сен бара-жө куз посјас лөбны, а најөс вөчөмыс зев ыжыд уж дај тујыс лок лөб,

керөсөс. Меным кажитчө, шор пөлөн туј лоо буржык. Гожса заготовкатө-өд мөдам кыскавны хлыстнас, а сижө ужыд зик-нин мөд нога. Ме шор пөлөн і көсја вөлі піскөдны, но Міхаіл Васілјевіч воіс да өлөдіс менө,—вісталис Попов началстволы.

— Мед лоас те ногөн Попов,—шуіс Клімов.—Тракторнөј трасса піскөдны Келчі шор пөлөн.

Сижө рытнас-жө ужалысјаслөн 75-өд кварталын муніс собраніје. Најө өтсөгласөн чукөстісны Көм ју дорса ужалысјасөс социалистическөј ордјысөмө—ставроітельство да вөрлөзны гөтөвітчан ужјас ештөдны октабр 10-өд лун кежлө. Октабр 1-өд лунсаң сувтөдны 17 мортөс рубка вылө.

Асылын шонді петіг кежлө пусысјаслөн лөсөдөманін завтрак. Шонді петіг мозыс кыпалөны ужалысјас. Кодкө нұжмасө-на, уған унмыс абу палалөма-да, кодкө гімнастїка вөчө, мукөдыс сінјассө тіліг тырји леччөны Көм ју дорө мыссыны.

Петыр Иванлөн брігада талун помалө струб лептөм. Колө пышкөссө вөчны.

— Первој чіслө кежө мі гөтөвітам,—вісталө Иван дад.—Сек кежлө-жө корам ештөдчыны Петыр Јігөлыс да Васка Јогорлыс брігадајассө.

— Міјан оз-на ешты сек кежлад. Өд кык судта міјан,—өтпырјө, бығтө команда серті, шуісны кыкнан брігадірыс.

— Еј, Мітреј, мөдім,—чуксалис Петыр Иван ассыс брігадасө.

Јөзјас мунісны уж вылө. Гажа чурк јыв гөралөніс рытөзыс.

Сез. Кымөр чір некөн оз тыдав. Лөзалө јенежыс вөр пу јылын. Шонді нағөнік быгылтчө век вывлаң, ыждаммө, жармө. Луншөр гөгөр воө јур вестлаң да сотөмөн сотө, ежтө пөжалө.

Вөр піын лішка жар. Төвруыс воыштлас-кө коркө, он і вермыв лолыштныд,—лубујтчыштан дај бырөма-нін.

Петыр Иванлөн кос суыс пом-нін абу колөма дөрөмас. Пөсыс гөгылтчө ныр кузаыс да нырјывсаныс топкө војтва моз. Иван дадлы некор сижөс

чышкыны. Кірө Јогор дөрөмсө важөн-һин бара шы-
бытөма, шнөчкө шупсө пастөгыс. Пастөгыс ыркыд-
жык, сөмын өвадыс јона вільшасө.

Ғерпенһөыс петіс щөщ Нағалөн. Лышка көлујсө
вывыс ставсө-жө ескө шыблаліс. Өті вөсһыдк ков-
та кежыс да јубка кежыс ужалө.

Петыр Иван унаыс-һин вїөдліс Нағө вылө, мыјкө
көсјө ескөн шуны. Унаыс-һин калкһитліс вомсө да
кычкө һекущөм шы ез і пет.

Ғепур сїктын Јак Васка аја-пїја асывнас зев воғ
чеччїсны. Јөз уғїг костї најө петїсны сїктыс да му-
һисны вөрлағ. Һекод һинөм ез төдлы. Асја ыркыд
вылын мунны лөгыд. Војса лысваыс лычкө сынөд-
гыс став буссө му бердас. Лолавны кажїтчө кокһи
свежөј асја сынөдөн.

Каценко јагыс леччїгас пыравліс на дїнө да щөк-
тіс кајны выл база стрөїтанїнө.

Луншөр гөгөр аја-пїја воїсны места вылө. Вїта-
һевлы вїсталїсны: локтїм-пө ужавны, кујам пач теч-
ны да плөтһїчajtны.

IV

СенҒабр пом кутїс воны. Поводда вежсїс, лок-
міс. Зерөдчавлө частөкод да топыдакод. Арса зїла-
ыс бостө. Тащөм поводданад ужјасыд омөла пыш-
јөны, медса-һин омөла содө туј вөчөм. Ужалысјас
рытын баракө локтөны көтасөмаөс. Туј вывса ужа-
лысјаслы ветлыны ылын, рытнас сормөны. Воөны
бытғө лөгөс кодкө вылө, дузгөдчөмаөс.

Вїтаһев сетїс прїказ: первој чїслөсан сувтөдһы
рубка вылө 77-өд кварталө 57 мортөс да 44-өд
кварталө 33 мортөс. Мукөд јөзјаснас ештөдһы
строїтельство уж, туј вөчан уж өдәөдһы да мукөд
пөлөс колана ужјас ештөдһы 20-өд чїслө кежлө.

Војдөрлун воїсны вольпасјас. Јона ыжыд шумјас-
һин та јылыс лолывлі. Өһи кадрөвїкјаслы лої тыр-
мымөн уғлан көлуј. Колхоһһїкјас аслыныс пөштї
ставыс-һин-жө суғөдалїсны. Овмөс век содө. Овмөд-
чөны буржыка.

Строїтельнөј технїк комсомөлец Васїлјев 77-өд

кварталын ужалысжасылы газет лыддывлö ужжас бöрын. Сijö възмöстчöмөн ужалысжас кутчысисны социалистическöй орджыгöмö. На вылö виçöдöмөн орджыгöны i мукöдлаын, медса-нин базаас Кöм жу дорас.

Петыр Иванлөн бригада лоi орджыгöмын медвозын. Наjö строкуы воз ештöдисны клуб стрöитöм. Наjö ставныс стахановецжас.

Иванлөн 16 морта бригада клуб ештöдöм бöрын жукеис кык бригадаö. Öни бригада сувтис пывсан вöчны, а мöд бригадасö сувтöдисны туj вöчны.

— Первöй-öд асным-жö пывсам,—сералиг тырji висталö Иван дад.—Сöмын-таj корöстö ег заптö, гортсыным лоö корны.

— Ме заптыли. Воан лунö-жö вöчли гоз 10 кымын,—висталис Öлöш Јогор.

— Сижкö зев бур, пывсам-на. Öд тöлыгөн жын-жөн-нин регыд лоö гортыс петöмлы, да егö-на пывсылö.

Шуфитыштöм да сералыштöм бöрын бара бригада бостсö зила ужавны. 77-öд квартал сотчигөн биыс леччöма Келчи шор дорöз, сотчöма немövöjja козжаиныс. Сотчöм бöрас вескавлöма тövныр да ставнас шорпöлöныс пöрöдöма пујассö. Немövöjca зор козжас крестөн-крестөн водалöмаöс öта-мöд вежöныс да гартчöмаöс вужжаснаныс.

Колан во на таjö прöjфиттöм местаас сулалис зевмича вөр. Зор козжаслөн живжасыс легыштöны вöли тöла лунжасын, шувгыштлины да шувгöм шыыс повчöдыштö первојыс вөрö пырыс мортöс. Öни ставныс кутины повчöдлыны вөрти ветлыс jöзöс лок кокоражаснас.

Климов, Витажев да инженер Попов ез повзыны таjö лок кокоражассыс да заводитисны пискöдны самöj шортыс тракторжаслы туj. Таjö тујыс лоö вескыд. Таjö тујöдыс тракторжас кыскасны уна сурс вөр, вөр, кодöс корöны мијан странаса выль строителствожас, колхозжас, совхозжас.

Медым öдзöдны туj пискöдан ужсö да аскадö заводитчыны кыскавны вөр, медым кокнöдны ужсö туjвывса ужалысжасылыс, Витажев да Попов ужавны

заводтөмсан-нын короны трестыг тракторјас, сомын вот оноџ-на век нинөм абу.

— Попов, кыџи те тракторнөџ доџјас јывсыд думайтан? Материалјасыс ез воны, көџ ескө Каценко-ныд и һедел сајын-нын јуөртлис: ыстим-пө,—јуалис Вітаџев инженерлыс.

— доџјас выдө заптөма лои 330 кбм. гөгөр вөр. Лун һоль сајын сувтөди һоль мортөс брусјассө гөтөвитавны, көрт воиг кежлө мед лои даг. Туј ештиг кежад-өд гөтөвитам-жө доџјастө,—висталис Попов.

V

Собраније помасөм бөрын 44-өд кварталса ужалысјас водалисны узны. Быдөнлөн вөли аслас дум. Мукөдыслөн сөкыд, сөд, а мукөдыслөн вескод, бытө таџи-и колө вөли. Вітаџев висталис: срок тыртөџ коли сомын өти һедел, а налы колө-на вөчны 47 прөч. став ужгыс, дај колө сувтөдны 33 мортөс рубка выдө.

Вітаџев көсјө вөли мунны собраније бөрын базаас, но зерөдчө јонакод, сөгса зев пемыд, да колччис узны. Нарјас выдө сіјө һекытчө ез төр, петис мөд баракө.

Јак Васка аја-пија узлөны орччөн. Талун налөн һекоднаныслөн оз узгы, бергалөны өтар боксагыс мөдар бок вылас.

Кор ставныс лантисны да кывны кутис ныр пыр уна сикас шкоркјөдлөмјас, Павел чуткис бокас багыслы.

— Пөра, баџ.

Узланинас лок көлујјасыс морткодөс вөчөм бөрын Јак Васка зев суга петис ывла выдө, өџөс шысө весиг ачыс ез кывлы. Ывла вылын вөли зерө. Барак вевт вылас јонакод саргө зер шыс. Васкалы тајө-и вөли колө. Бытө каң мунө кыјсыны, сіјө сіџжө кајис пөдвөлөка вылас да һөшта-на суга кыссис струба дорөзыс. Пачсө течигөн, струбаас, пөтөлөк вестас колис прөстөн кык кірпич. Собраније бөрын дум вылас усны тајө кірпичјасыс. Зев һөжјөник

Васка бостіс кірпічјастö. Струба лоі восса пöтöлöк вестöдыс.

Җепсыс Васка кыскіс літра жынја сула да пыщыс кістіс ставсö кервылас восса струба пöлöныс дај воэö щöщ. Ештöм бöрын бара сіз-жö суға, мед некод оз кывлы, пыріс баракö да водіс аслас местаö.

Асыввоэö ужалысјас ставныс петісны ужјас вылö. Вітазев кышовтіс быд бригадаті, віэöдаліс кызі ужалöны, бура ужалысјасöс ошкіс, мукöдсö велöдіс.

Рытнас бригадирјасыс Вітазевлы вісталісны, бригада-пö лунса норма тыртіс сөдтöдөн.

Ужнәјтігмоз да ужын бöрын курітчігмоз ужалысјас сорніталісны талунса уж јылыс. Јöз сорнітіг кості Павел нöшта öті сула тыр кісталіс пöдвöлöкаын.

Öткымынөн уэöны-нін вöлі, а öткымыныс вугралöны-на да вöтасöны. дорын уэыс öті дадöлы лоіс көзыд да ломтіс војнас пачсö.

Пач ломтысігөн Васка аја-піяыс öтдор унмовсісны ставныс. Пач жармöм мысті пöдвöлöкаын мыјкö лыкыс жбыргыны заводітіс, сöмын тајö жбыргöмсö некод-нін ез кыв аја-піяыс öтар.

— Ој!—горöдіс Тітö Јогор да зев ödjö тапкіс ошлапа код кінас плешкас. Пöтöлöк костöдыс усöма сы вылö öгыр тор да Јогорöс садмöдöма. Гінјассö востöм бöрын Јогор казалис пöдвöлöкаыс бісö да эвірк чеччыштіс волпас вывсыс.

— Чеччöј, сотчінныд, чеччöј!— горзіс Јогор. Васка аја-піја тајö горзöмсö і віччысісны, Бытöкөчјас ырскөбтісны волпас вывсаыс да көлујсö мөздорас бостöм бöрын петісны öшің пырыс ывла вылö. Ывла вылын вöлі ыркыд код, пöлтыштö төв.

Струба дорса пöтöлöк керјасыс орöмаöс-нін вöлі, кор воісны сетчö Вітазев да Парзев. Нәјс уғаніныс чуксалис Тітö Јогор.

Барак тырыс щын. Ужалысјас чүжмөмаöс: коді горзö, коді көлујнас öзöслаң зыртчö, мукöдыс прöстö ноксöны, гудрасöны.

Карасіннад кіскалөмінті бі зев ödjö да жара паскаліс. Пöтöлöк жынјыс да вевт жынјыс сотчöма-

нын вөлі, бiыс кутчыгiс стенас, вөлігi сек Вiтазев
вермiс ужалысјасос сувтөдны кусөдчыны.

Тiтө Јогор да Јак Васка Павел петкөдiсны
медса бөрја јөзөс баракыс. Өтi колмөма да оз вер-
мы вөлөм петныс, а кыксө кучкөма пөтөлөкыс
чегөм кер.

Өдва вермiсны кусөдны бiсө. Пөтөлөк жыңыс
сотчiс, вевтыс жыңыс унжык сотчiс-жө.

Асыввоз-на вөлі. Ужалысјас пукалiсны бiпур-
дорјасын да горңитышталисны лоөм жылыс.

— Со кытчөз воим,—шензiс Тiтө Јогор. Быдөн
јурнысө өшөдөмаөс.

— Төкөтө ставнымөс ез жарiнкаө вөчны,—бара-
шыасiс Јогор.

Вiтазев нуөдiс Парневөс сотчөм бараклыс пачсө
вiзөдлыны да акт гiжны сотчөм барак жылыс. Мес-
та вылын азiсны пөжар лоөмлыс помкасө: пөтө-
лөк вевтөдыс струбаыс вөлөма вогса.

— Кызi те та вылө вiзөдан, началнiк?—јуалис
Вiтазев.

— Вiтазев јорт, он-ө те менө думајт лок ужсө
вөчысјаслы отсасысөн?—дорјысiс Парнев.

Вiтазев горөдiс:

— Те медса мыжа тајө пөжарсыс. То, актсө-өд
те кырымалөмыд, кытчө сө гiжөма: „Пач течөма
гөтовөз да тужана ломтысны“. Мыјла-нө гөтов пач-
ыслөн лоi пөжарыс?

— Парнев нинөмөн ассө дорјыны ез вермы да јурсө
өшөдөмөн лаңтiс.

— То азан,—Вiтазев iндiс јөз вылө:—Кымын
морт колi ывла вылө? Суткiа срокөн щөкта ештөдны
кыкнан барак вөчөмсө. Суткiа срокөн мед став ужа-
лыссө вөлі сужөма оланiнө.

Сөкыдөс кывјасыс Вiтазевлөн, быттө чугун гi-
рајас лiчкөны му бердас Парневлыс јурсө. Ез лыт
вiзөдлыны Парнев Вiтазев вылө.

— Корлөј татчө пач течысјассө.

Недыр мыгi Јак Васка аја-пiја локтiсны Вiта-
зев дiнө.—Мыјла тi, „мастерјас“, струбасө колiнныд
розөн?—јуалис локтiг костыс Вiтазев.

— Мі? Ем-öd акт пачсö примітöм жылыс, кытчö гижöма пач гöтов жывсыс,—вочавізіс Васка.

— Акт, шуан, ем? Мыјла сізкö струбаыс роҗалис гöтов пачыслөн? Сізкö кодкö кірпічсö нещыштöма струбасыс.

— Роҗа-кö струбаыс, дерт-нін сіз лоö,—шыасіс Павел.

— Сізкö-нö мыјла шедö струба шöрсыс кірпічыс?

— Абу-мöј вöлі жмітчöма вылыс кірпічјаснас? Kodinö тјан ногөн тазсö вермö ужавныс?

— Мі, вот, ог кужö віставныд, кодлөн кіныс лыбö тащöм уж вылö.

— Кымын пач тајö кварталас течінныд?

— Тајö кварталö течім-нін нөлöс гöтовöз да кык абу-на сполна гöтов.

— Петкöдлöј најöс,—щöктіс Вітаҗев.

Зев неокота пырыс Јак Васка да сылөн піыс нуöдісны Вітаҗевöс пачјас відлавны.

Відлалісны ларокыс пачсö. Пач вöлі нінöмөн оз торјав мукöдыс. Кајісны пöдвöлöкәö. Вітаҗев быд кірпіч відлаліс—ставсö сојалöма, некущöм роҗ абу. Пöтöлöк вестсыс кок нырнас чужышталіс да сек каҗалис öтілыс вөрҗыштöм. Вывсаыс сојөн мавтöма да нінöмөн оз торјав, а вöлöма кірпіч тор пырігыс сеті.

— Тајö мыј?—скöрыс горöдіс Вітаҗев.

— Ме-тај вісталі-нін, мыса мукöд кірпічјасыс прöстöс лоöны да сојалöмнас і сöмын тупкыссö,—нöті повҗытöг шуіс Васка.

— Прöстöс? Тјанöс мі судö таг сетам, кыз вредітелство вöчöмыс.

Колана ужјас ештöдöм бöрын Вітаҗев леччіс базаö да пыр-жö щöктіс Поповöс кык ужалыскöд відлавны Јак Васкалыс течöм пачјассö.

— Гижöј сесса акт, мыј аҗанныд,—порог дорöз вöтчылöмөн вісталіс Вітаҗев.

Рытнас 44-öd кварталын ужалысјас собраніе вылын Тітö Јогор жмітіс Јак Васкаöс:

— Мыјла пач струбасыд кірпічсö колін воссөн пöтöлöк вестсыс? Мед öзјас, мед вермін бостны да öзтыны?

Васка сөмын чеччышлө места вывсыс, а чужо-мыс оз вежсыв, зуд коф.

Јөз увалисны, горзисны, гөтовөс кусөкө вөчны кујимнанысө. Мукөдыс кулакнысө чабыртөнынын да нөшта-кө өтө кыв насаң паныд, ставныс сиз ускөд-часны на вылө да пуг-пас вөчыштасны. Собрание вывса јуралыс муртса вермө өлөдыштыны.

Титө Јогор кулакјаснас шенасөмөн бара заводитис грөмитны Васкаөс.

— Те мијанөс пөжалөм јажө көсјин вөчны, мед со ужалыс морт оз ло да мөд сымда-жө колисны бөрдысјас? Те абу морт, те бандит. Ог вермө ми вичны му вылын, асланым му вылын тащөм пөж зверјасөс.

Собрание вылын ыжыд лөглунөн сорнитисны ужалысјас. Ставныслөн лоі өткоф мөвп, мыј барак өзтысјас вөліны Јак Васка аја-па.

Воисны дыр виччысан гөстјас. Вөр пыщкыс чөвинсө шыжөдисны „Сталинецјаслөн“ моторјасыс.

Попов котөрөн петис налы паныд. Трактористјаскөд здоровајтчөм бөрын јуалис бензин јылыс. Трактористјас висталисны, ломтысан-пө абу. Каценко-пө көсјис ыстыны мөдысжык.

Сөвзыштит Попов да өдјө зев котөртис начальник динө.

— Вөниамин Михајлович Витазев јорт,—ылысан-на горзис Попов:—Бара вредителство! Тракторјасыды ломтассө абу ыстөмны. Сулалөмнас али мыј ми кутам лубујтчыны?!—волнујтчөмөн сорнитис Попов.—Пыр-жө колө телеграфирүјтны Климовлы,—висталис Витазев.

— Мунам, көртсө јешщө вичөдлам,—кыскис сөргыс инженерсө начальник.

Көрт заказсө Каценко вөчөма вөлі өтө заводө.

— Тујтөм көртыс,—горөдис зев локыс Попов:—Колө гөрбыла көрт тракторнөј доф полоз улад, а тајө, азан, плашки. Тащөмыд тујсө пыр кутас жугөдлыны дорышнас.

Тащөм скөрөн Поповөс некор-на некод ез азыв.

Вітачевлы райкомса воіс телеграмма: пыр-жō
леччыны райкомō, делōяс бостōмōн.

VI

Медым Вітачевлыг ускōдны партіја воын авто-
рїтет да медым вōтлыны партіјаыс, Каценко гїжіс
зев уна материаляс Вітачевлы паныд да ыстїс рай-
комō. Медса главнōјыс сен вōлі ташōм:

„Мехлесопунктса началнїк Вітачев ѓнōз-на ез
вермы помавны вōрлежны гōтōвїтчан ужјас. Сїјō
ассыс аппаратсō јогōстōма тужтōм јōзōн да врагја-
сōн. Аппаратгыс врагјассō Вітачев ез ердōд, а зе-
біс быд ногыс. Тајō-жō врагјасыс сотїсны выл ба-
рак да ѓдва ужалысјасыс ез сотчыны. Тōдмалōм сер-
тї ме верма шуны, мыј Вітачев вōвлōма белобан-
дїтōн да лыјлывлōма коммунистјасōс.

Медым падмōдны вōрлежан уж, сїјō чукōртōма лок
јōзōс аппаратас да накōд ѓтвылыс орудујтō“... да с. в.

Райкомса бјуро доклад кывзōм бōрын јуасїс
Вітачевлыс чужанїн јылыс, кōн ужалōма да тōдō оз
Каценкоōс. Зїк помōчыс став фактјассō вїдлалōм
бōрын райком лыддїс Каценколыс шыѓдчōмсō кле-
ветнїческōјōн да шуїс та јылыс јуѓртны сїјō парт-
органїзаціяѓ, кōнї Каценко сулалїс.

Сїјō-жō рытнас Вітачев бōр кајїс мехлесопунктō.

Базаѓ самōј вōлі воѓмны трестыг управајушщō-
јыс Клїмов да главнōј инженер Каценко. Вітачев
кїасїс Клїмовкōд да пуксїс пызан сажō.

— Управајушщōј јорт,—заводїтїс Вітачев.—
Трестса сотруднїкјасыд меным јона і „отсалїсны“. Во-
лїс Каценко да мыј вермїс старајтчїс разложїтны
татчōс ужалысјассō, ускōдны на костыс дїсциплїна.
Сотїсны барак, ыстїсны кык трактор „ломтастō-
гыс; ѓнї-на најō брутвїчōны ужтōг. дофјас дорны
ыстїсны кōртсō јавнō тужтōмōс. І нōшта со мыј: Ка-
ценко кōсјїс меным ласкыны народлыс враг нїм,
заводїтлїс клеветајтны ме вылō. Ме зев рад, мыј
те локтōмыд сразу татчōз.

— Вот кыз! Сїзкō главнōј инженер вот мыјјас

вөчөма, а меным докладывайтис зик мөдтор. Со сы-
лөн докладнөй запискаыс,—Клімов мыччис Вітазевль
бумага ліст.

— Те туйтөм көртсө ыстин?—скөра жуалис Кацен-
колыс.

— Менам ыстөма тујана көрт, верма петкөдлы-
ны став размерјассө,—вочавізіс Каценко.

— Пөжалуж ассыд размерјастө ковмас сетны.
Ловја морт вісталіс, ен-мөй кывлы—туйтөм-пө.

Некыз оз інас места вылас Клімов, бытө лі-
хорадка сіјөс бөгтөма, дрөжжитө туша кузалаыс став-
нас.

— Те самөј і ем вредітельыс, а нөшта честнөй
куммуністјасөс сетчө лакан. Ме важөн-нін пріметі-
тала вөлі те бөрсә. Пыр кызкө вермылін косөн
петныд. Өні он пет, он пет, Каценко!—пің пырыс
сөзөдіс Клімов.

* * *

Војыс вөлі сез да көзүдкөд. Туј вылын најтыс,
вагуранјасыс ваыс кынміс. Космөма ывлавылыс.

Вој узөм бөрын, асывнас воз, Клімов да Каценко
мөдөдчисны карө. Најө леччөм бөрын Вітазев дыр
јурсө өшөдөмөн пукаліс пызан дорын. Көдкө сесса
вөзжысис.

— Позө,—шыасис Вітазев, места вывгыс вөр-
чывтөг.

— Вітазев јорт, ме кывлі сорні...—лолыс тырө-
ма Титө Нафөлөн, термасө віставны.

— Мыј кывлін?—јурсө лептыштөмөн жуалис Вітазев.

— Каценко алі мыј трестсыд вөлі? Вот сіјө Ка-
ценкоыс да машинасыс шоферыс сорнітісны маши-
насө лезны Бөріг јуө. Асныс көсјісны пышјыны.

— Мыј? Мыј те вісталін?—Сінјассө сувтөдөмөн
жуалис Нафалыс Вітазев.

— Вөв меным!—горөдіс Вітазев, чут стеныс оз
потлас шыгыс.—„Бујнөјөс“, седлөөн!

Төв моз лебыштіс керкаыс Нафа. Кык мінута
мысті Вітазев вөв вылын-нін прыссис сіктө. Медма-
тысса телефон дорөз вөлі 17 кілометра.

Кын асылын легковöј автомобил ödjö мунис карлан. Машина воэ жүкөнас пукалисны шофер да сыкөд орччөн Каценко. Најö мышкын öтнас пукалис Клімов. Сорни некодлөн абу. Шофер нуөдö машина да некор сылы сорнитны. Мукöдыс... мiрiтчывтöм врагјас. Клімов виэöдö воэ, көсјö ескö, мед ез вöв сiјö сiн воэын тајö щöг голаыс.

Кын, кос туйöд кокни машина ödjö зев гöгылтчис воэö. Колöны сiктјас, пујас, столбјас.

Каценко јона нервничайтис. Арталіс думнас ассыс став вредительскöј ужсö. „Гурі—кутисны“,—думайтис Каценко. Машина нуис воэö. Регид-нин Бöриг ју воас.

Но мыј-нö тајö? Со метр сайын кымын кушöм-кö машина сувтис туй пöперегыс. Машинасыс петис морт да щöктис сувтны карö леччысјасöс.

— Гет туйсö!—кутис шумитны карö леччыс шофер.

Карса машинасыс петисны военнöј паскöма кык морт. Карö леччысјаслыс најö корисны документјас.

— Каценко? А ми тела вöли кајам,—шыасіс ыжыд-жык тушаа военнöј,—пöжалујста мiјан машинаö, шофертö щöщ-жö. Ме думыс, Клімов јорт, он кут возражайтны?

Клімовлы ескö окота вöли тöдны, мыј вöсна туй вылыс бостисны тајö кык мортсö, но сöмын сiјö јурнас лiчкиштис.

— Ми асланым машина вылын лiбö мунам, јортјас,—шыасіс Каценколөн шофер.

— Öти-кö, тiјанлы ми абу јортјас, мöд-кö, асланыд машина вылын тiјан гулајтсiс-нын. Тiјанöс кык-нанытö арестујтам.

Машинаö пуксöм бöрын Клімов дорö локтисны карса машинасыс мöд шоферыс да куэ тушаа военнöјыс.

— Тајö тенö леччöдас карöзыс,—шуис Клімовлы военнöј, сесга вiсталис талунја телефонограмма јылыс Вiтазевсаң. Клімов јурнас сöмын лiчкишталіс.

— Сiзкö талун меным вöлöма смерт?—јуалис Клімов.—Ыжыд аттö тiјанлы. Верiта Вiтазевлы.

Кiасöм бöрын военнöј бөр мунис аслас машинаö. Сесга машинајас леччiсны карö.

ЗАВОД ВӖСНА

Шувгӧ пожӧма яг. Вӧрыс копрасӧ лок тӧлыс. Гӧрдов гадкоӧ тувӧдчӧ му вежӧслаӧ сентябрса шонди. Нӧжжӧник кывтӧ вӧр јутор, нуӧ сӧрғыс пујаслыс тӧлӧн нещыштӧм виж корјассӧ рытив-лунвывлаӧ.

Петровскӧј заводсаӧ квајт километр сајын, туј куџа, кодӧ мунӧ Шестаковскӧј феревналаӧ, пожӧма вӧрын, вӧр ју дорышын, перјӧны окопјас баталјонса краснӧј боецјас, кодјасӧс мӧдӧдӧма боевӧј охраненіе пыдди N-скӧј полкӧн командир. Мылк куџаыс паскӧдчӧмӧн кыкнан туј бокӧдыс перјалӧны быдӧн аслыс ічӧтӧк ӧтка окоп. Шӧрас да помјасас сувтӧдалісны „Максім“ пулемјотјас. Окопјассаӧ шаг ветымын кымын воџын, ју пӧлӧн сулаліс пемыд козја вӧр. Со ветымын шаг сајын, ју мӧдарас, тујыс друг чегӧ, і воџыс нінӧм сесса он вермы аџыны. Тајӧ ставыс шуштӧммӧдӧ краснӧј боецјасӧс. Нӧі ӧтӧ олыс некӧн абу кыџ километрыс матынжык. Гӧгӧр ӧткоӧ вӧр шуғлалӧ да шувгӧ. Рытлаӧ тӧлыс кутіс лантны, а шонди леччӧм бӧрын зікӧз лӧніс. Муртса кылыштӧ командирлӧн бокса дозорјаслы шӧпкӧдӧмӧн сетан приказ.

Рытја пемыдыс вевтӧіс ывлавывсӧ, сінмад кӧф рос сујасны—немтор оз тыдав. Окопын кујлыс боецјасӧс быттӧ дорӧмаӧс, шы нӧі тӧв некӧн оз кыв. Најӧ суса кывзӧны быд таркӧитӧм, зумыда кутӧны кӧјасын винтовкајас да виӧдӧны сӧд пемыд козја вӧрлаӧ, кысаӧ долженӧс воны враглӧн сӧлајас.

Воџын, со ветымын шаг сајын, кытӧі тујыс быттӧ чегсӧ, сулалӧны часӧвӧјјас. Лыс лапјасыс најӧс

жонгикон моз вевтгомаос. Часовојјас мырд выныс вигодоны пемыд војо возвылан, і налы кажитчо, бытто посні пујасыс вөрөны да век матысмөны налан. Паша Марковлөн да том доброволец Миша Скрјабінлөн „лујс“ пулемјотсө лөсөдома орча мыр вылө, сен-жө коз пу улас да зарадитома неламын өкмыс патрона дискон. Најө лубөј здукын гөтовос востыны бі.

Час дасөтөын кымын воңын кутисны кывны вөв-јаслөн кок шыјас. Марков да Скрјабін ласины му дінас пелјаснас.

— Вооны,—нөжжөник шуис Марков.—Вөвјаса разјезд, золаник?.. Вөв дас кымын... қылан?

— да, сіз гөгөр,—вочавізіс Скрјабін.

— Но вај лөсөдчы. Мі најос матө лөзам. Сесса шырыштам.

Кок шыыс вөвјаслөн век матысмис і матысмис. Тыдалөны-нин вужөрјасыс воыс вөвјаслөн. Вооны зев чөла, кыкөн-кыкөн орччөн.

Марков оз і лолышт, метитчө воысјас вылө. Воисны-нин кың шаг сажө вөлајас, секі Марков личкіс спускөвөј кручоксө. Саргыны кутис пулемјот: тра-та-та-та-та... тррр... горөдіс вөр пастаыс, торкіс чөв олөмсө арса војлыс. Ылө кыліс јөлөгаыс пожөма вөр куңта. Вөвјасыс повзөмлаыс өдөбтисны кытчө-сурө, кутисны усавны. Некемын морт гора гөлөсөн ојзісны му бердын. Некемын вөлајас гөнітисны бөрлан. Марков чожа вежіс выл диск да лөзіс некемын өчерең пышјысјас бөрсә. Раңитөм вөвјасыс кокјаснас вијісны муас. Пышјысјаслөн кок шыјасыс вошыны. Марков скөрмөмөн шуис:

— Лөзім! растапајас. Мыјдаөн вөліны, өні от төдө... мунам вигодлам, уна-ө колі...

Пулемјотөн лыјсігөн мыј вынсыс өдөбтисны часөвојјас діно комбат Федотов да комиссар Зеңин. Ју поссө вужөм бөрын најө кылісны вөвјаслыс муын вијсөм. Увлан копыртчөмөн век воңо кыр паныд котөртисны. Воисны сек. кор Марков да Скрјабін вөлі лыдөоны колыс казакјасөс, кодјас раңитчөмаос.

— Мыј лоі?—гусөнік јуалис Федотов.

— Казакјас.—Ҡөжјөнік шуіс Марков.—Көкјамыс вөв віөма, емөс раңитчөм да віөм казакјас. Колө најөс нуны, комаңдир јорт.—

— А көн ті сулалінныд?—друп јуалис Ҡеңін.

— Етіјө коз улас.—Індіс ыжыд сөд вужөрјас туж бокыс Скрјабін.

— Ајда, геројјас! Ајда молодечјас! Ті најөс сібөдінныд? Сесса шырғыштынныд?

— да,—шуіс Марков.—Міјан оз тірғыны кіјасыд врагјас вылад, комиссар јорт. дыр кутасны кэтывны міјанөс казачөј шајкајас.—Атғө тіјанлы, јортјас. Лоөј сусөсжык. Мунөј воэөжык, мед оз выдајтны тајө вөв шојјасыс. Белөјјас төдөмыс кутасны воны ког вылө. Сөмын ен јона ылө,—шуалис Федотов.

— Ем. Ылө не мунны,—вочавііс Марков. Мөдісны воэлаң, регыд эебіс најөс пемыд војыс.

Федотов Ҡеңінкөд сулыштісны мінут-мөд раңеннөјјас дорын да бөр мөдісны.

— Но, Иван Семеновіч. Колө віччысны. Лоө содтыны дозорјас цеп помјасад. А то вермасны кыщовтны,—мунігмоз шуіс Федотов.

— да. Ме ногөн колө мөдөдны воэө разведка. Воны-кө кутасны, медым најөс щөктыны воэжык паскөдчыны, міјан дінө вотөз-на. дај колө јонмөдны пулемјотөһ, көғ „лујсөн“—һін,—вочавііс Ҡеңін.

— Лоө-ө сыыс бурыс, Иван Семеновіч, паскөдамкө мі бојецјасөс? Міјан сіз-һін колі сөмын со өкмысдас віңтовкаа бојец. Пулемјотчікјасөс, пөжалуј, морт вітөс кымын поэө, но лоө-ө кущөмкө пөльза?..

— Мөдөдны-кө, морт кыжкымынөс. А вітнад һекущөм төлк сз ло. Пөжалуј оз ков, бур төлк віччысны һекыс, гөгөр вөр,—вескөдіс Ҡеңін.

Бојецјас вајісны квајт раңитчөм казакөс да вісталисны:

— Віөм казакјас вітөнөс, віңтовкајассө, саблајассө да седлөјассө вөвјас вылыс щөщ вајім.

— Бур,—шуіс Федотов.—Өһі-жө лөсөдөј мөдөдны вөвјас, ставсө ыстөј заводө.

Ранітчөм казакјаслыг төдмөдны нем ез удайтчы. Сөкыда ранітчөмјассө, кодјас зев нораа ојзісны, ранајас көрталөм бөрын мөдөдісны щөщ заводө. Федотов өзтіс окоп гу пыщкас ічөтік сіг пом да кутіс гіжны донесеніје: „Фомін јортлы, Петровскөј заводө. Шестаковскөј туј, пожөма јаг, ічөтік ју дорсан. 23 час да 20 мін. 15-9. 1919 воө.

Казакјаслөн группа морт даскык—дасвіт, вөвјасөн волісны ју пос дорө. Міјан лүјсістјасөн лыјлөма, віөма көкјамыс вөв да віт казакөс, ранітөма—квајтөс. Кабалајас серті најө Уралскөј казачөј полкыс. Төдмөдны нем ог вермы, сөкыда ранітчөмаөсда. Мөдөда тіјанлы бостөм көлуј да ранітчөмјасөс, содта дозорјас флангјасө. Кольча выполняјтны тенгыд щөктөм. Федотов“. Кусынтіс ноль пелө гіжөда кабала да гіжіс вевдорас адрес.

— Вага,—шуіс Федотов орфінарецыслы,—на бост да котөрөн заводө. Асылөз сес ен во; гашкө, мөдасны воны белөјјас, мед он сур.

Орфінарец сөліс вөв вылас, вескөдчіс туј вылө да төвныр моз лебіс заводлаң.

Јурдан вежөсын век јонжыка ыркөдө. Омөлік паскөма краснөј бојецјас быд ногөн пессөны—шонныд перјөны. дыр-нын најө сојлытөмөс.

Муртса кутіс лөзалыштны јенежыс, војса пемыд нөжјөнікөн кізөрмыштө. Лөң, лебзас-кө ном, бордшыыс кылас. Оз вөрзы пујасын ні өтік лапт. Нөжјөнік кусөны јарјугыд козувјас...

Саркөдны мөдөдчіс ју сајын лыјсөм шы, бытөкө ставнас вөрыс поті. Бојецјас пессөмыс лөнісны, терыба өтка окопјасө водісны, бытө ставнысө сіјө лыјсөмыс шонтыштіс. Віңтовкајассө зумыда бостісны кіјасас. Пулемјотлөн лыјсөмыс сорсіс віңтовкајас лыјсөмөн. Саргыны кутіс белөјјаслөн „максімко“. Пулајас мазі моз зігөны краснөј бојецјас јур вестті.

— Бі енө востөј, кытчөз оз воны лүјсістјас,—горөдіс Федотов. Цеп кузта щөктөмыс терыба муніс: „Бі енө востө“.

„Лүјс“ матынжык-нын лыјлө, пос дорлаңын кылө.

— Тыдало, унаон вооны белөжжасыд, постыс-тај бөрө бөрынтчө,—җеңин шуис. Федотов зумыштчис да адјутантлы шуис:

— Гіж терыбжык донесеніје. Колө жуөртны полкөс.

Адјутант терыба гіжис да сетис кырымавны. Федотов кырымпассө чөвтис да горөдіс.

— Шура. Вөв вылө. Шынбус моз заводө рез.

Ординарец вөв вылө пуксис да төвныр моз туј куза мөдіс. Федотов сінјаснас коллөдіс сіјөс. Восков нолго кымын мунис ординарец, да кылис лыжсөмјас. Вөв вылыс турбылтчис му бердө Шура.

— Гадјас,—пиң пырыс Федотов шуис,—снїмітөј пулемјотјас. Векыдлаң ме бөрга локтөј,—вөвсө поводөд Федотов бостис да мөдіс кыр пөлөн—рытив-лунлаңө. Сы бөрга вөтчисны ставыс, пулемјотјассө гөгыль вылын кыскисны муті. Пулемјотчїкјас вөтөдісны-нин најөс муніганыс. Марков жуалис Федотовлыс.

— Кытчө мунанныд, командїр јорт?

— Бөрті вїстала, а өні вөтчөј,—вочавізіс Федотов.

— Ух, і унаон-жө, вөлі вооны, а мї најөс пасыштим бура, выјөң аслыным повмөн лоі. Вооны вөлі нол рада колоннаон, а војас дозорсө абу ыстөмаөс. Ме-тај колонна помсаңыс кычі сарөбті. Бытгө гумла вылө колтајас вольсышти. Сесса вїзөдлі бөрө да сесаң вөрсыс петөны морт со кык кымын. Сек мї шујгавылас вөрө ујкнїтім. Мїјанлы лыјлісны вїнтовкајасыс да ез інмыны.

— Сїјө бур,—кывзөм бөрын шуис Федотов.—Сыыс атгө. Но вїзөдлөј есчө, бөраныд. Мїјанөс кышалөмаөс. Коліс-ө тіјан запара діскјасыд?—терыба жуалис Федотов,

— Сөмын кујим діск.—Вот мыј, Марков. Мыјөн мї воам белөжжас фланг вестө, есїјө мышсаң воыс цепсө шырғыштаннанд. Гөгөрвоін?

— Гөгөрвоі, командїр јорт.

Рытив-лунвывсаң кыр кыщовтіг терыба вослаөны краснөј бојецјас. Налы мышкас петыс белөж-

јаслөн цепыс суса шаглалө окопјаслаң, көні војдөр сулалісны краснөј бојецјас. Краснөјјаслыг рытывлаң муныс цепсө, тыдалө, чајтісны ассыныс пыдди да, ез лылыны.

Муртса өтвестө воісны белөјјаскөд, Скрјабін гөрбылтчіс да пыксіс кіјаснас пізөс вылө. Марков пунктіс „лујссө“ сылы пелпом вылө да фланганыс сарөптіс белөјјас цеп кузта чөлөј діск. Саргөмыс вөр кузта бара-на ылөкод жуңгіс. Белөјјас кытчө-сурө кутісны пышјыны. Морт кыз гөгөр местаас гартовтчісны, угісны. Федотов вөв вылө чеччыштіс, шаркнітіс сабласө пуртөсыс да вөр пагта горөдіс:

— Ме бөрса, јортјас. Ура-а-а!—Мыј выныс сіјө чепөсіс вөвнас, пышјыс белөјјас бөрса, саблалас сынөдті өвтчіг тыр. Отпырјө чорыда арөптіс уралөн горзөм шы, шызөдіс ставнас пожөма вөрсө. Левјас моз ускөдчісны вөтөдны краснөј бојецјас. Отпырјө секі-жө быдласаң сарөбтісны белөјјаслөн пулемјотјас. Морт дас кымын краснөјјаслөн гартыштісны, угісны муө.

— Бөрлаң... Ме бөрса,—шарк бергөдіс Орліксө да содтіс,—јулаңө!

Кыр горулө терыба лебіс, сы бөрса вөтчісны ставөн. Вөр пагта гымногөн „ура“ горзөм шы кыліс, гөгөр боксаң краснөјјас бөрса ускөдчісны белөјјас. Кор краснөјјас нур кузта ујісны, бөрсаныс налы дыр код-на лылісны белөјјас, но некодөс ез дојдны. Пулајас век зіжгісны јур вывті.

Федотовлөн да җенінлөн вөвјасыс нур шөрас сібдісны, петны ез вермыны сег. Федотов лапнітіс аслас дона Орліклы голаас, да дојман сөлөмөн сы діныс нур кузта мөдіс.

Мінута комын мысті петісны ышкөм віз вылө, ју дөрө, көні јірсісны со кымын мөс. Ју мөдарас, верст кымын сајын, тыдаліс кыз пу да коз пу сора нур. Тајө берегас нөлго шаг сајын кымын, кызә-піпуа рошша дорын, сулаліс қоланік візвыв керка—скөт візыслөн.

Федотов шөктіс бојецјаслы мыскыны ју дорын

найтөссөм паскөмсө, ачыс мөдөдчис ви́ куза керка-
лаңыс.

Керкаас пукалис пöрыс, зормөм журсия, старик.
Сылөн сёмөм чужөмыс дагырыс мускулыс индисны
заводын ужалыс морт вылө. Чужөмыс чукрасөма
гырыс чуқырөн, шочінік жеждөдөм ускыс да тош-
кыс ласви́ө щөкаас. Золанік лөсыдкод, шөрөдыс
чут лажкнітчөм ныра, пыдөкод вөјөм сін гуранјаса.
Но сінјасыс сөдөс, муҗерөс. Жур шөрыс жынјөзыс
куш. Журсісө шырёма гөгрөсөн.

Федотов пырігмозыс шуіс:

— Здравствуй, җед.

— Здорово, піук,—вочавізіс старик. Кысаң-нін
јен мөдөдіс?

— Вошімө, җедушко. Мунім заводө, а сурім тат-
чө. Вістав, кычі воны заводө, җед?

— А кодјас ті лоанныд, җітатко?

— Мі краснөјјас, җед,—вочавізіс Федотов.

Ачыс гусөнік ви́дөдө, кычі старіклы воіс ташөм
вістыс сөлөмас.

— Меным, җітатко, зік өткод, кодјас ті. Менам
олөмөј регыд-нін овсас,—ачыс сінјассө чөвтліс Фе-
дотов вылө коксаңыс жур вылөз і төдмөдіс, збы-
лыс-ө вісталө Федотов.—Ескөдан пасјас тіјан емөс
кущөмкө?—Ачыс журсө бергөдіс өшіңлаңас, бытгө
мыжкө зев колана тор ви́дөдө ывласыс. Федотов
зіла перјіс ескөдан пассө, сетіс старіклы:

— Вот, җед, менам ескөдан пас.

Старик зев суса ви́дөдіс ескөдан пас вылө да
шуіс:

— Гашкө те менө кыјан да? Но ме аҗа, мыј
ті збылыс краснөјјас. На вөсна ме сета ассым ло-
лөс. А мырдҗін-кө-нө кодлыскө тајөс да локтін ме-
нө кыјны?..

— Ег, җед, сы вөсна те ен төждыс. Ме аҗа, те
менө белөј пыдҗі лыдҗан?

— Кыз тіјанлы шуны? Öд вермас лоны сещөм
торјыд: пленнөјлыс мырдҗыны ескөдан пассө дај
шусыны краснөјјасөн? Но ме аҗа, мыј те збыл
краснөј. Кыз тајө лоі? Мыјла ті сурінныд татчө?

Федотов бура ставсө висталис старіклы, некыт содтавтөг. Старік бытө ловзіс.

— Те навернө шыг?—Јуалис Федотовлыс.

— Ічөтїка ем, папаша. Но сїјө нїнөм.

— Кызі, донәј, нїнөм. То менам ем наңтор: на, сојышт. Сесса ме тїжанөс колләда.—Старік сетіс өстаткі шобдї наңсө да һуммуніс.

— Ме ачым петровскөј заводуыс,—заводітіс старік,—ужалї, спїнаөс һуглөдлі вїрјуыс буржујаслы ветымын во. А өнї, со, вїза танї заводлыс скөт. Ме тїжан дор. Большевікјаслөн партїја дор. Отсала, мыјөн верма. Ок-ма, вөлі-кө ескө ме ар дасөһ кымын томжык, ег ескө пукав танї. Кокјасөј дүгдөһнї служїтны, регыд 80 ар тырас, пїукөј,—ї кутїс лөсөдчыны. Пасталис кіссөм, дөмасөс рудов пїнжак да сещөм-жө пөла көзырока кепка. Федотов аттөалис гөсетітөдөмыс старікөс да кутїс сојны старіклыс космөм көлач торсө, кодї шыгјывыс кажїтчїс сылы здобнөј сукар дорыс чөскыджыкөн.

Воссїс өзөс, ыжыд тырөм ловшыөн пыріс Скрјабїн да шуїс:—командїр јорт, Орлыкыд Чубаркөд воїсны. Но зік најтөс, некытчө он сїбав. Марков Орліктө купајтө јуын, а сїјө быгласө ваас. Забавнө...

— А јөзыс мыј вөчөһнї?—Јуалис Федотов.

— Пукалөһнї берег кырјылас, курїтчөһнї. А комїссарыс ачыс мыскалө Чубарсө.—Федотов шөрі чегїс көлач торсө да сетїс Скрјабїнлы:—На, сојышт. Те-өд шыг, менам қоланїк пїук...

Скрјабїн бостїс наң кусөксө, аттөалис да бөр котөрөн петїс.

— Кушөм Орлік,—јуалис старік.

— Сїјө менам вөв, сїбдїс бөрынчїгөн һурө да коллі, а өнї-пө бөр воөма.

— Ме чајтї, мїса сїјө бандітыс, көнкө-пө-тај шөјтө.

— Абу. Ме сїјө Орлік вылас тенө, папаша, регыд пуксөда.

— Ог, сїтатко! Ме вөв вылад абу сус. Тїжан вөвјасыд-өд збојөс.

— Кор кызі. А ставсö гөгөрвоö, зік морт код. Аззан, воöма?. Мукöд вöв-кö, петіс ескö луг вылад да жірсыны кутіс, доныс-öд абу вöлыслы, бат. Сіјö менö унаыс-нын мездыліс пікыс.

— da-da. муса морт, вöлöс шулöны медбур жортөн ког вылад. Сешöм вöвтö колö радејтны. Но, мöдім,—шуіс дедыс Федотовлы.

Шы ні төв петісны ывла вылö да мöдісны пукалыс бојецјас дінö, ју дорö. Коміссар Зеңін чукөртöма бојецјасöс ас гөгөрыс да сөлөмсаңыс пöса сорнітö:

— Тајöс мі долженöс вірөн мыскыны, жортјас,—кыліс матыстчыс Федотов старіккöд.

— Мі колим медбур піјансö, дас збој жортајсöс. Ег вермö најöс чукөртны ранітчöм бöрас мі, жортјас. Но долженöс мездыны. Сузöдны, мырддыны најöс бандітјас кыс ловјөн ілі кулөмөн.

— Бостам. Сузöдам,—горөдісны бојецјас:—кулам, но сузöдам, нуö міјанöс регыджык косö, мі дагöс, коміссар жорт...

Федотов да старік воісны бојецјас дінö. Лантісны ставыс. Круг шöрас пыріс Федотов да гінјаснас гөгөр візöдліс.

— Жортјас, нөжјөнікөн шуіс Федотов.—Тöда, мыј тіјанöс оз ков велöдны, ті асныд тöдад, егö-кö петö, ставөн кулім сетчö. Но мі мыжаöс сыыс, мыј колим ассыным жортјасöс. Ог кут сорнітны уна. Тöда ме—ті шыгöс. Но мі долженöс öнi-жö мездыны колыс жортјасöс. Öтувтчыны полккöд да сојыштöм бöрын мунны жортјасöс мездыны. Ме вайöді татчö заводуын важ ужалысöс. Сіјö міјанлы отсалас. Сіјö міјан морт. Мі долженöс белöјјаслы сетны пасвартана ког. Огö кутö уна сорнітны, а важ мозжö, кызі і воэті пыллім гадјасöс, мöдам воэö пыллыны. Тырмас сорнітны. Воэö, жортјас! А те, дед, пуксы вöв вылö. Сытöг он вермы вöтчыны міјан геројјас бöрса.

Старікöс тајö сорныс сетчöз нормöдіс, сіјö пыр гінвасö чышкіс дөрөм соснас. Вайöдöм гöд вöв вылö кутіс сіјö каттысны. Федотов да Зеңін отсаліс-

ны сылы кајны. Џеңин кутіс вѳвсѳ поводѳд, а Фе-
дотов бѳрсаңыс отсаліс-кыпѳдіс. Вѳв вылас кајѳм
бѳрын старік радлаыс шуіс:

— Ағтѳ јортјас. Ме гѳтов тјан вѳсна да став
ужалыс јѳз вѳсна кувны ѳтвылыс тјанкѳд. Ме се-
та ѳстаткі вір војтѳз, но отсала тјанлы.

* * *

Пепелајевскѳј штурмовѳј бригадаѳн командујтыс
полковнік Јалабуга, быд боксаң краснѳјјасѳн топѳ-
дѳм вѳсна вѳлі вывті скѳр. Сера чутѳс вѳвсѳ сјѳ
шпорјаснас зурѳдіс бокас. Вѳлыс вѳлі бығзѳма-нін.
Вѳрын кос помасѳм бѳрын полковнік мыј вынсыс
мѳдѳдчіс воғѳ, ју сајѳ, кѳні чукѳрѳн сулалісны бе-
лѳј салдатјас да офіцерјас. Матыстчѳм бѳрас сјѳ
друг сувтѳдіс вѳвсѳ, поводсѳ сетчѳз зелѳдіс, вѳ-
лыс бѳр кок вылас сувтліс.

Капітан Соболев сылы јуѳртіс:

— Господін полковнік. Бостѳма ранітчѳм крас-
нѳј бојецјасѳс, квајт мортѳс. Віѳма нѳлѳс. Міјан-
лыс ранітѳма нѳламын кыкѳс, віѳма даскѳкјамы-
сѳс.

Тажѳс кывзѳм бѳрын полковнік нѳшта-на јонжы-
ка скѳрміс да горѳдіс:

— Јѳј табун, офіцерјасѳн шусанныд. Тјанлыс
колѳ бостны погонјаснытѳ. Енѳ вермѳ вѳрын кут-
ны ічѳтік чукѳр. А вольнѳј степ вылын мыј лоѳ?
Сіланыд даспѳв унжык вѳлі. Кытчѳ тајѳ шогмѳ?
Тѳдмѳдѳј ѳні-жѳ, кушѳм мастыс, мыј кѳсјѳны вѳчны
краснѳјјас. да шобѳј,—пің пырыс шуіс полковнік.
Ускыс да сінлысјасыс сувтѳмаѳс повзѳм каңлѳн
моз, лязалѳм коѳ паскыд нырсѳ чікыргліс, а сінја-
сыс бығтѳ лоіны суғлѳн, колча коѳѳс, гѳгѳр берга-
лісны.

— Ју сајас ветымын кујім, да татѳн квајтымын:
со нѳламын морт чініс. Тајѳ страм. Шѳгмыгѳм по-
зор,—нырулас аслыс бормочітіс полковнік, некод
вылѳ візѳдтѳг, јурсѳ лезѳмѳн вѳв вывгыс леччіс.

Прѳста офіцерјас старатчісны јуасны ранітчѳм
краснѳј бојецјаслыс, најѳ толкѳ нѳжјѳнікѳн, сѳкыд

ранајас вöсна ојзісны. Быд ногыс, і бурнад, і стра-
тїтöмнад көсјісны тöдмöдны белöј офіцерјас, но нї
öтї кыв ез вермыны насань шедöдны. Вігталісны та
јылыс полковнїклы. Јалабуга, кызі лок эвер, ускöд-
чіс ранїтчöм краснöј бојецјас дорö.

— Мыј? он көсјö віставны, большевістскöј пон-
јас. Ме тіјанöс заставїта сорнїтны,—і мыј вынгыс
чужјіс кујлыс Гузанін јортöс. Сїјö чуқыртчіс дој
вöснаыс кујім кусыңөн, сöкыд ранаыс нем кежлас
лөңöдіс сїјöс му бердас.

— Кущöм частысöс?—пїң пырыс јуаліс эвермöм
полковнїк.

— Мї, краснöј бојецјас огö лоö изменнїкјасөн,—
öдва кыліс краснöј бојецјаслөн шуöм.

— Кымын морт?

— Мї јöзсö егö лыддöј,—сің-жö öдва кыліс
вочакыв. Краснöј бојецјаслөн став паскöмыс вöлі
тырöма алöј вірөн. Тажöс ез вермы вірöдны бокас
сулалыс штаб-капітан, ар 23 гөгөр, зев томінік
нывбаба чужöма да сöд гін көршаа; сїјö шуіс пол-
ковнїклы;

— Ранајассö, господін полковнїк, колö көртав-
ны, гашкö, сек вісталасны, а то зев-нїн јона вірныс
петö.

— Көртавны, шуан, ранајас?—Зев скöра вірöд-
ліс сінкым увсаңыс да пїң пырыс јöрснїтїс полков-
нїк,—жалїтан врагјасöс? Офіцер, святöј Русöс мез-
дыс. Ме тенсыд нещка погонјастö. Радöвöјö сувтö-
да, мыјкö-кö кыла јешщö шуöм. Көртавны увлаң
јурөн колö тајјасöс есїјö пожöм увјасас, а не рана-
јас көртавны. Мед төлöдас большевістскöј заразасö.
Но, мыј сулаланныд: мөсјас моз? Вöчöј, мыј щöк-
тöма. Локыс гаркнїтїс полковнїк скөрлаыс вомсö
пöліңтöмөн пїң пырыс офіцерјас вылö. Ачыс бер-
годчіс да мöдіс сулалыс вöв дорас.

Квајт морт, револуціја понда квајт косасыс,
некымын мїнут мыстї öшалісны увлаң јурөн, кокјасö-
дыс пожöм увјасö көрталöмаöс, пемыд пожöма вö-
рын. Налөн шор моз муніс алöј вірыс свежöј рана-
јассыс да візувтїс туша кузаыс чужöмјасас, нужö-

döm kijасöдыс војталіс муас. Бырі налөн выныс і вежөрыс, нөжжөнікөн лөнысны.

Полковнік Жалабуга өшлигас нумјалис да шуалис:—сің најөс, сің. Мі регыд ставсө бырөдам, өшлам, сің господа?—јуалис бокас сулалысјасыслыс. Некумын гөлөс вочавісісны:—Так точно, господаін полковнік!

— А мыјла ез ставыс горөдны?,—бугзылөн віжөдліс да шуіс полковнік.

— Чукөртөј, господа офіцерјас, јөзтө да с богом, свјатөј Россіјаөс освободітөм вылө.

дас минут мыгті штурмөвөј бригада вөлі чукөртчөма-нын да мөдөдчіс палач Жалабуга нырнуөдөмөн заводлаң.

* * *

Кык судта жежыд каменнөј керкаын, Петровскөј заводса важ управлајушщөј ордын, вевдор судтаас, тыртөм сгенјаса ыжыд комнатаын, пызан дорын відлалөны карта да пасјалөны мунан тујјас да гырыс деревнајас, краснөј полкөн командүжыс Фомін, сылөн комиссар да адјутантыс. Командір полка Фомін ар неламаына кымын, гөгрөс чужөма, ічөтік јос ныра да зев суг сөд сінјаса, жын јурыс плеш воґсаңыс куш, мічаа брітчөма, но зев чукырөс чужөма, уна вој узтөмла зев нервнөј. Не өтчыд-нын сіјө зев скөра вешјыліс карта дорыс да відіс Федотовөс јуөр мөдөдтөм вөсна асја коґсыс, кодөс часөвөјјас кылісны заводсыс да јуөртісны. Кіјаснас сіјө шенагіс да Федотовөс відіс, шуалис:

— Абу сылөн некушөм дісціпліна, сіјө јур орјөдлыс сөмын, велалөма белөјјасыдлы мышсанныс пышканыс пырны да дејствүјтны, кычі сылөн сөлөмыс корө, но вунөдіс медыжыд торсө: јітөд кутөм. Ме сіјөс воөм бөрас бөрдтөңыс вөча, да сурас-кө пөс кадө, лібө мыј нібуд-кө лөө, јурсө орөда.

— дугды нервнічәјтныд, Іван Васілјевіч,—шуіс комиссар, важ пөрыс болшевік, ар 43 гөгөра, но віжөдныс ар квајтымына-нын. Сылөн чужөмыс зев чу-

кырӧс, зев бур сӧлӧма, оз некор во јӧз вылад лок кывјасӧн, оз-кӧ терпенӧс-нын петкӧдны.

— Ме ыжыд надеја кута, Федотовыд-кӧ ловја, нинӧм оз ло, јуӧртас. Ен вунӧд, сени ем комиссар Женін, испытаннӧј важ большевик. Но Федотовыд не ӧти белӧј бандаӧс-нин бырӧдис, сылӧн кыс оз дрӧг-мун.

— Позіціяыс сылӧн омӧл. Гӧгӧр вӧр. Вермас-ны кыщавны?

— да, сійӧ менӧ медјона волнујтӧ. Гашкӧ абу-нын і ловја-да? Лыбӧ сурі кыщӧ да бостісны белӧј-јас?—пуксіг мозыс шуіс Фомін.

— Оз вермы лоны сійӧ, Иван Василјевич. Кӧѳ, шуам, Федотовӧс кыщалисны, но сійӧ жугӧдас лубӧј із стена, а не толкӧ врагыс цепсӧ. Но јеслі рані-тісны лыбӧ віисны, сек делӧыд омӧлжык. Но меным кажитчӧ командірасыс сылӧн абу трусјас, велӧдис-ны-нин Федотовлыс тактікасӧ. Ме чајта, кӧѳ кыщалисны, век жӧ петасны. А јуӧртныд дерт-нын сек оз вермыны. Міжанлы колӧ ӧні-жӧ мӧдӧдны 4-5 вӧлаӧс да тӧдмӧдны, мыј сен лоі.

— Фомін шуіс:—да, сійӧс колӧ. Важӧн-нын колӧ тајӧс вӧчны. Јорт Величкін,—горӧдис адјутантыслы.—Сетӧ ӧні-жӧ приказ вӧла разведкаӧ начальніклы, ме-дым пырыс-пыр ыстіс 4-5 вӧлаӧс тӧдмӧдны шеста-ковскӧј туј кузтаыс, кӧні сулалӧ Федотовлӧн баталјон, да медем мӧдӧдас медега смел, надејнӧј јӧз-сӧ. Бӧр воны 10 час кежлӧ...

Ӧдва удітіс шуны ӧстаткі кывјассӧ, заводітіс руж-јӧјасыс да пулемјотјасыс лыјсӧм. Пулајас зіжгісны быд боксаң, пулемјотјас саргісны дугдывтӧг. Крас-нӧј бојецјас заводсаңыс котӧртісны асиввывлаң, окопјасас копыртчӧмӧн. Шысӧ он кыв, мыј јортыд сорнітӧ, сещӧма ӧдзіс лыјсӧм.

Командірас леччісны векныдік пос кузтаыс ывлаӧ. Фомін сӧлӧмсаңыс јорчыштіс да шуіс.—Сормім разведканад, тыдалӧ, Федотовлӧн абу лучкі. Воштім медбур баталјон...

Белӧјјас лылісны кујім боксаң, грӧзітісны орӧд-ны бӧрынтчӧмлы туј. Рытывлаңас вӧлі морт прӧј-

Ситтöма лок нур, но вöли кык туж. Наяс вöли пош-
жасөн да леторосөн пöперег воьсалöма да неуна
вывтыс лыаалöма. Фомин аээс тащöм обстановка-
сö да щöктис обозжаслы визжас куэта мунны Тобол
жу сажö, кодi вöли 12 верст сажын. Обозникжас жöк-
дöг мöдисны, чуэ оз талавны мöда-мöдсö, вöвжассö
вöтлисны мыж сiласыс.

Косыс пыр чорэс. Краснöйжаслөн воэсасöмыс
слабмис. Час жын мыгти налы лоi колны завод-
сö.

Сентябрсашондыс кыпöдчис пыр вывлаң, шонтис
муэ уэтом краснöй божецжасöс, коджас мунисны жу
пöлөн, заводлаң, көчкаöг виз вывти, öткөн-öткөн
мöда-мöд бöрса. Ставыс вöлины зев бодрöжöс. Воэ-
выланыс, Федотов вöв вылын, мунис коллöдыс ста-
рик, сыкөд орчөн вöв вылын-жö пукалис комис-
сар Зенин, жуасис стариклыс олöм жывсыс. Вескыд
бокöдыс пöдөн мунис Федотов, кывзис налыс сорни-
тöмсö, да друг жуалис:

— Ылын-на заводöзыд?

— Верст квайт кымын жу пöлöныс, да вöрöдыс
верст жын кымын,—вочавиэс старик.

Воэын муртса кылыштö пулемжотжаслөн саргöм,
сени заводитчис кос. Федотовлөн, кортажöс кылис, сö-
лöмыс быдөн дожмис, мыж ез уэитматыстчыны косö-
зыс.

— Ок-ма,—шог сöлöмөн шуис Федотов. Божецжас
сувтыштисны да кывзисны, кысаң кылö лыжсöм.

— Ок, гаджас. Наяö-таж воэынöс-нын,—висталис
Марков.

— Прöжевайтим,—шуис Федотов,—мыж кутас шу-
ны Фомин? Ог уэитöж ми налы отсавны. Гырыжыка
шаглалö, жортжас,—шуис Федотов. Божецжас чожа
висталисны мöда-мöдыслы Федотовлыс щöктöм да
содтисны шагсö. Лöглуныс белöйжас вылö налөн век
öтарö содис.

— да,—шуис комиссар,—огö кө уэитöж, лоö пер-
вож öтвывтчыны полккөд да бöрас вöлигти петны
ког вылö.

— Мыж понда непременно öтувтчыны? А тöдлы-

төг-кө ускөдчыны? Ми буржыка воам. Врагыд оз-на уфит примитны кослыс лөсөдчөмсө, а ми сижө пөраас шук ускөдчам!—сөлөмсааныс чорыда шуис Федотов.

— Ме текөд сөгласен, дај бојецјаслөн бур наст-ројеніеыс. Но ен вунөд, бојецјасыд шыгөс, музөмаөс, оз-кө удајтчы бура ускөдчөм, секи мыј? Ме ногөн полккөд јитчыны быт колө лубөј кадын,—зев нөж-јөн висталис җеңин.

— Бур. Матыстчам да кутас тыдавын. Ме век-жө көсја ускөдчыны пырыстөм-пыр, лоө-кө вөтлө-ма завоыс полкөс. Врагыс вынсө ме ачым лучки төдмөда,—шуис Федотов.

Музөмыс бојецјаслөн пырыстөм-пыри бырис, лы-сөмтө кылисны воғыс-да. Најө термасисны полкыс отсөг вылө. Мөда-мөдыслы висталисны асја кос јыв-гыс. Јонжыкасө вистасис Скрјабин. Сижө вөли зев рад: висталис кычи шырисны белөјјасөс, кодјас вөли вооны нол радөн туж кузта.

— Тати колө кежны вөрас. Коли сөмын верст-жын заводөз,—шуис Федотовлы старик да кјаснас ин-дис вөрас.

Федотов сетис кинас сувтөм вылө сигнал да шуис:
— Поэо куритчыны. Но мед ез вөв шум.

Командирјаслы щөктис сувтөдны гөгөрбок визо-дысјасөс да лоны дасөн.

— Ми дөдкөд мунам заводө.

Федотов бостис өтик бојецөс, јитөд кутыс пыд-ди, да мөдөдчисны стариккөд вөрса пода тужти вој-вывлаң. Зев гусөникөн, зөбсасөм сорөн, пыр өтарө сувтышталөмөн најө мунисны пыр волаң. Кылисны зуртыс телега шыјас. Туж кузтаыс заводө вөли пырө белөјјаслөн лыдтөм щөттөм обоз. Завод асывлөдор помын вөли лөзалөны вөвјассө артыллеристјас. Муас сулалисны нол орудије—вомјассө лөсөдөма рытив-ланө, но абу-на лучки сувтөдөма лысөм вылө, ты-далө, толкө-на воөмаөс.

Шөркод тушаа томиник офицер, пенсне өчкијаса, гар чөрс моз бергалис, корсис лучкижык места ору-дије сувтөдөм вылө.

Федотов да Федыс пыр кыссыны рушку вылас
рытив-лунлаң. Матысмисны чик деревна помлаңыс,
50 шаг сажо, кыган тыдалис ставнас заводыс вој-
вывлаңас. Заводса улычасыс вөлі тырөмаог вөла-
телегајасон, кодјас абу-на удитөмаог меститчынысө.
Отарө-мөдарө жуис пода јоз,—белөј салдатјас. Фе-
дотов азис ташом торсө да пыр-жө вежис ассыс
возза мөвпјассө. дыр сорнитис стариккөд гусөникон,
корис отсавны сјос. Старик сетис чорыд кыв.—Кре-
пыда кјјассө мөда-мөдыслыг кутлисны дај торјод-
чисны.

Старик кыссыс рытивлаң, Федотов—асыв-лунө,
аслас јитөд кутыскөд. Петисны ју дорө, көни вөлі
шојччө баталјоныс. Федотов гусөник висталис комис-
сарлы, мыј азылис да ассыс мөвпјассө. Комиссар
ошкис Федотовлыг мөвпсө. Федотов да Скрјабин
пукгисны вөвјас вылө, мөдисны ју пөлоныс. Отик
лажмыд местати најө вужисны мөдар берегас да мө-
дисны өдјө рөдтөмөн мунны кос виз вывти. Најө
мөвпалисны суны бөрынтчыс полкөс.

Рошшалаң матысмисны. Сеган петисны вит вөла.
Зелөдис дом поводсө, сувтөдис вөвсө, бостис бинокл-
сө да визөдлис. Төдис командир полкасө да комиссар-
сө, сесга вөлыслы бокас сашкис шпорјаснас да мыј
вынсыс лебыштитис налаң.

Командир полка Фомин азис Федотовөс да вижөд-
төзыс скөрмис. Нещыштитис револьверсө да өдөбитис
Федотовлаң. Матысмөм бөрас вөвсө сетчөз зелөдис,
вөлыс кык кокјыв сувтлис да пин пырыс јирөстис.

— Мыјла ен јуөрт. Местаад лыја,—скөрлаыс
вөлыслы кучкалис револьвер воропнас Фомин,—көни
баталјоныд?

Федотов төдис Фоминлыг тајө висөмсө да кыв ни
жын ез шу, кытчөз ез јуав баталјон јывгыс. Сек
ез вермы терпитнысө да шуис:

— Көзалөј, Иван Василевич. делө төдтөгыс ен
пузөј. Колокө теd, лыј, нө возвылас төдмав делөсө.—
Пөс петис плеш вылас Федотовлөн, сјјө дөрөм
соснас ниртыштитис.

Кор Фомин раммыштитис, леччис вөв вылыс да сет-

чө-и лезіс турунсö жірны. Сегга ставныс мунісны кустјас бокö да пуксісны.

— Фелöыс вот кушöм,—заводітіс Федотов.—Талун асывнас, југдан вежöсас мјанöс кышалісны белöјјас. Тіјан дінö јуöрөн мөдөдөм ордінарецöс најö вїісны. Сы бöрын ег-нін вермы мөдөдны. Ме баталјонөн петі нур вомöныс да воі ју пөлöныс заводлаң. Баталјон öні сулалö верст жын сајын заводсаңыс, ју дорас. Төдмөді обстановкасö да көсјі пырыстөм-пыр ускөдчыны. Но сені фелöыс абу сешöм кокні: врагыслөн сілаыс öтї-кө зев ыжыд, ем ноль пушка. Көт сіјö ставыс пугтак, но мешајтчө обозыс. Зев ыжыд обоз, туј тырыс воö заводас. Ме сы бöрын решіті, корны тесаң отсөг. Сет меным вöла да пода разведчікјастö, медем кыщавны заводсö да не лезны ні öтї мортöс. Ме мөдөді бура сорнітөм бöрын заводса öтї пöрыс рабочöјöс. Сїјö меным көсјыгіс отсавны. Ме сылы бура верїта, мыј шокті—вöчас. А ме көсјыгі ускөдчыны заводыс вылö 3—4 час бöртї. Сы понда ме кора регыджык тајöс решітны. А рытыввывса тујјассö кора тіјанöс зајмітны. Бокјасас прөјдіттөм ва. Сетчө оз пырны. Асја косын ме вошті 10 мортöс. Тіјанлы төдса, уна-ö менам сілаыс. Бојецјаслөн зев кыпыд сөлмныс, дасөг нырны лубöј врагöс.

Лантөмөн кывзіс тајö вїсталөмсö Фомін да чургөдіс Федотовлы вескыд кісö.

— На теныд, вїтöс.

— Бост лубöј частјасöс команда улö. Лоö-кө косыс мјанлы бурлаңö, сета наградаö. Сет приказ вöла да пода разведчікјаслы, медем öні-жö петасны Федотов командованїе улö. А мукөдыс мед лөгөдчасны мунны кос вылö. Адјутант чечыштіс вöв вылас да турөб моз муніс кызға вөрö.

дыр-на нöшта јуасісны Федотовлыс враг расположенїе јылыс. Часїјассö вөчісны стöча ставөн да сіісны бур успех Федотовлы. Воөм бојецјаскөд Федотов мөдіс аслас баталјонö.

Мылк вылö, зев паскыд увјаса пожөм улö чукөртїс Федотов командїрјассö. Тасаң блуд вылын

моз тыдаліс заводыс. Федотов щоктіс вөла разведкаса начальніклы мунны асыввылө өтік верст мында да сувтны туйсө візөм вылө. Некодөс заводө не лезны, ставсө бостны пленө. Воасны-кө белөй-жаслөн ыжыд сілајас, сетны сігнал гранатајасөн. Жын јөзсө щоктіс сылы мөдөдны завод дорас, складјас бердас, пышјыгјассө өктыны.

Пода разведкаса команђірлы щоктіс мунны вој-вылө, бостны местасө нур дорсаңыс, асыввыв завод помөзыс. Первојја роталы мунны асыввыв боктыс, складјас бердтыс туй дорөзыс. Мөд роталы мунны лунвывсаң. Кожмөд ротакөд ме муна ачым пушка-јас вылас, завод куфтаыс. Пулемјотчік Марковлы Скрјабінкөд мунны пода разведка первојја ротаа костө.

— Аттө дөверітөмсыд,— өдва кыліс шуөмыс Марковлөн.— Атакаө петіг кежлө матыстчыны завод бердас 14 часын, не лыјсыны, матыстчыны гусөн. Сігнал сета ме бомбајасөн. Бөрө ні өті шаг.

Разөдчісны команђірјас асланыс бојецјас дінө, а Марков муніс вөр куфта асывлаң.

Федотов коліс өтнасөн меставылас да минут мында да візөдіс, кызі офіцер сувтөдө батареја, чорыда ірөсталө белөй салдатјас вылө. Федотов нуммуніс да думнас шуіс „20 минут мысғи лоө тајө ме ордын“. Бергөдчіс да нөжјөнікөн кысгіс којмөд рота дінө.

Зев ыжыд, міча поп керкаын гөгөрбок сувтөд-лөма дона көлуј, ловја четјас, стөнас міча картіна-јас. Гөгрөс пызан дорын, кодөс вевтөма узора пызандөраөн, пукаліс полковнік Јалабуга. Сы вылын вөлі зев міча зашщітнөј ној кіфел, пөлпом вылас зарні погонјас.

Јалабуга тулгыліс перөсө зев міча узорчатөј черніла дозјө да думажтіс кабала ліст возын копыртчөмөн. Кадыс кадө візөдыштавліс часөвөјјасөн вайөм старік вылө, коді дугдывтөг чышкіс пөссө чужөмсыс дөрөм соскас.

— Ну, старіна, щөкта віставны стөча да жеңыда. Гөгөрвоін?

— Гөгөрвоі, баѳушко. Кызі не гөгөрвоны, став-
со вістала, нінөм ог сускы.

— Кызі тенад овыд?

— Грїбозубов Иван Грїгорјевїч, баѳушко.

— Кымын арөс?

— 80 регыд лоө.

— Көні чужлін?

— Тајө заводас.

— Сїзкө ужалыс?

да. Öні мөс віза, ог-нін вермы ужавнысө да.

— Вот мыј меным вістав, старїк. Кысаң те воін?

— Ме, баѳушка, воі Тобол ју сајсаң. Ветлі гөс-
тїтны ныв ордө.

— Көні краснөјјас? Аззылін ен?

— Аззылі, баѳушко. Аззылі.

— Но вістав, кыс те најөс аззылін да уна-ө
најө?

— Воа ме вөлі віјас вывті, туј куѳтаыс. Воі-нін
жын тујсө. Азза, мыј сіласыс гөнїтөны телегаа вөла-
јас, мөда-мөдсө талалөны, горзөны, јорччөны. А ме
кустјасас пырі, гашкө, кутасны міга. Мунїсны најө
ујма—60 кымын телегаа вөла, не ещажык. На бөрсө
мінута кык мыгті мөдїсны подајас, ружјеаөс, ставыс
көмтөмөс, кіссөм паскөмаөс, вөліны сурсыс не еща-
жык. Зев јона термасөны, өтарө мышкас візөдлөны.
Тобол јусө вужїсны да ме петї кустјас пыыс. Сесса
ег-нін некодөс аззыв, кытчөз ез вајны татчө.

— Унаөн, шуан, најө?

— да, баѳушко. Зев јона мыјыскө повзөмаөс, ко-
төртөны.

— Отец Грїнарх,—чүкөстїс попөс полковнїк. Поп
тресїтө көза коѳ јос гөрд тошсө, пыріс полковнїк
дїнө.

— Мыјла требујтанныд?—јуалїс поп.

— Те тајө старїксө төдан?

— Кыз жө не төдны. Міјан заводса важ ужалыс,—
Грїбозубов Иван Грїгорјевїч.

— А тајө абу јөз морт.

— Абу, зев честнөј. Олоны толкө пöрыс старукаыскөд. Ачыс віçө скөт, сїјөн і вердчöны. Піјансö германскöј војна вылын вїлісны.

— Сїçкө бур. Старїк, верман мунны старука дінад. Рытнас лоö молебен белöј арміјалы победа куза. Волöј.

— Непременнö, бағушко, непременнö воам старукакөд.

Полковнїк пырыстөм-пыр-жö корїс адјутантсö да щöктїс:

— Сувтöдны часöвöјјасöс Тобол тујјас вылö. Салдатјасöс щöктö пывсыны да шојччыны. Краснöј-јас мунöмаöс Тобол ју сажö, талун оз-нын воны. Адјутант терыба вїставлїс полковнїклыс прїказсö офицерјаслы.

Регыд кутїсны гөгөр ломтысны поснї заводскöј пывсанјас. Салдатјас унжыкыс узїсны сарајјасын, лебувјасын, керкајасын. Пулемјотјасыс сулалїсны телегајас вылас. Вöвјас јїргїсны градјөрјасас. Муçөм офицерјас уна вој узтөм вöсна узїсны кулöма кофöс. Полковнїк Јалабуга узїс ныргорөн, да пöраын лолалїс вом пырыс. Поп да попадґаыс ветлöдлїсны кок чуң јылас, медым не садмöдны ассыныс спасїтелсö. Жежыд салдатјас, кодјас ез узны, агнысö лыдїсны көзайнөн заводас, сујсїсны нывјас да бабајас дїнö. Кодї ез сїбöд, грöзїтїсны, те-пö краснöјјас дор, большевїчка? Теd мї азғам регыд местасö.

Пывсанјас ломтысалїсны. Заводїтчїс пывсөм. Ыжыд öчередјасөн, команда улын сулалїсны салдатјас.

Федотов колччїс којмöд ротакөд, да дугдывтöг вїдлалїс часїсö. Но 14 часöзыс нöшта-на колї 10 мїнут. Сїјö даc мїнутыс медјона мучїтїсны. Налөн вöлї кыссöма-нын çїк орччöз. Колїс сöмын шыбытчыны атакаö. Но кадыс оз-на во.

1-ј взводса команđїрлы Федотов щöктїс торјöдны јöзöс, медым мыјөн лоас бостöма батарејасö, сразу-жö нуны заводö.

Друг зев чöрыда акöстїс вїт бомбалөн потөм шы, кодöс шыбытїс взводса команđїр сöрсөн бöрсөн.

Зев ылöz котөртис вөр кузта јөлөгә. Быд боксаң сразу-жө сарөбтис ружејасыс да пулемјотјасыс лыјсөм. Федотов нещыштис пуртөссыс сабласө вескыд кинас, а шујгаас бостис револьверсө, чорыда горөдис:

— Атака! Ме бөрсә, ураа!

— Ура-а-а-а,—щөт моз штыкјассө лөгөдөмөн ускөдчисны заводө краснөј бојејас.

Батареја лоі бостөма. Кіјассө лептөмөн сулалөны артиллеристјас, вомјассө мукөдыс паскөдөмаөс пөвчөмысла. Офіцер кујим кусыңөн кусыңтчөма, пізөсјасыс повчөмысла тірзөны. 1-ј взводса командир нещыштис сылыс ременьнас да портупејјаснас нагансө да шашкасө. Пушкајасөс лептисны передкі ылө, крукыштисны постромкајаснас, вөвјас вылас пукөисны краснөј бојејас. Офіцерсө пукөдөисны пушка вылас. Вердөм вөвјас чожа резисны заводө кыр горувлан.

„Лујс“ пулемјот саргыны кутис завод шөрланас. Уралөн шыс кыліс збоја гөгөрбок. Белөј салдатјас јөјөс код, коді өшін пырыс, коді кыті, петалисны да шыблалисны ружејассө муас, лепталисны кіјассө. Мукөдыс пывсанјассаныс петөмаөс пастөмөс да кі лептөмөн сулалөны. Федотовлөн сібдөма-нин гөлөсыс чорыда горзөмсыс, но век горзө:—Воңө-ө!

Офіцерјас өтарө-мөдарө ноксөны, но весшөрө. Морт 40 гөгөр пышјөны нурлан. Нәјөс аңгис Марков да шырыштис „Лујснас“. Вескыдыв өградасаң, завод шөрас, кутис саргыны белөјјаслөн пулемјот. Оти краснөј бојец котөртис өграда пөлөныс да шыбытис граната өграда пыщкас, кысаң кыліс лыјлөм. Пулемјот лөнис. Морт вит пырисны өградаө да бостисны сәтөм офицерөс.

Полковник Јалабуга офицер чукөркөд, поп нырнуөдөмөн зөбөисны вичкө. Тәјөс аңгыліс Марков, котөртис сетчө, кіјаснас макајтис бојејаслы. Краснөј бојејас ускөдчисны. Некемын бомба лебисны вичкө, гымыштисны вичко пыщкын. Став өшіңыс пылмуні, стенсыс кигөс став щөкатуркаыс, тыртис бусөн. Кылісны пыщкас ојзөм шыјас.

— Востө, баңдөтјас!—горөдис Марков,—либө пылыштам ставнас тіјанлыс вичкотө!

— Регыд, господа! пыщсаңыс кыліс повзём гөлөс. Коджаскө ыжыд кокшыөн мунисны чугун жожа вічкоті оңослаң. Петісны віт офіцер да вісталісны, емөг-пө раңитчөмјас. Петкөдісны кујім сөкыда раңитчөм офіцерөс.

Остаткі позсө баңдітјаслыс весалөма. Марков офіцерјас вылө пулемјотсө чургөдөмөн нуөдө пленнөјјасөс вічко плөшщад вылө, кытчө чукөртісны став бостөм трофејсө, пленнөјјассө.

ВЕРМӨМ

Октябрса арса воҗын јенежсаң муртса јурдөдө чарла код төлыс. Асја көзыдыс век јонжыка чорзө. Уна морт восковјаслөн да патроннөј-пулемјотнөј тачанка көлөсајаслөн шыыс ылөз да бура кылө асја јурдан вежөсын.

Туж пөлөныс пыр өткода тыдаліс вундөм ізас под: сјө пужјалөма, бытөкө пөрыс пөчлөн зор јурсыс.

Јенежсаң јарјугыда зірдалісны козувјас, һі өтк кымөртор некөн ез тыдав. Ылынкод вескыдвылын, чој горулын, муртса тыдыштө сөдов вужөрыс ічөтк піпу раслөн.

Лөна вослалөны өтмөдар туж пөлөн, гөра паныдө, краснөј бојецјас. Возвылын туж шөрөд верзөмөн мунісны баталјонөн командујтыс Федотов, комиссар Зеңин, адјутант Савелјев да кык орфінарец. Мылк ылө кајөм бөрын Федотов сувтөдіс вөвсө да сетіс кінас сігнал, медем ставөн сувтасны. Шарк бергөдіс ассыс јар Орлік вөвсө да өдјө бөрлаң, горувлаң леччіс. Сы бөрсә мукөдјас щөщ вөтчісны вөвјаснас. Федотов вөв вывгыс чеччыштіс да сетіс поводсө орфінарецлы, ачыс чожа бөр котөртіс мылк вывлаң канава кузаныс.

— Ен курітчөј! мунігмоз вісталіс Зеңинлы.—Ме регыд!.. Шөјччыштөј!.. Шум мед ез вөв.—Мулаңө копыртчыштөмөн вывлаң котөртіс, сесса кыссөмөн-һін мылк ылө каіс да лаңтөдчіс канава бөрөзда бердө.

Мөдарсаң һузынік мылк паныд тыдовтчісны по-

dön kotörtыс кык мортлөн вужөрјас. Федотов каңкод, зік ласома муо, оз вөрәод некыті, бытгөкө кулөма. Сijö tödic-нын воэыв мөдөдлөм ассыс дозорјассө. Кор дозорнојјас локтісны, Федотов сувтөдіс најөс да щөктіс водны. Најө терыба водісны сыланпаныд.

— Мыј лоі? Кытчө котөртад?—нөжјөнік јуалис Федотов.

— Командір јорт! командір роты Савелјев мјанөс мөдөдіс те дорө да щөктіс віставны: мі матыг-мім-нын вөлөст дорөзыс. Баф кустјас пөвсыс кутім белөј салдатјасөс—уэоны вөлі: шусөны своднөј уфімскөј полкыс. Најө вісталөм серфі, вөлөстын эоннас чукөртчөма тајө полкыс да нөшта наыс өтдор рытнас воөм казакјаслөн эоң полк. Вөлөстсаңрытыввылас сулалө пехота. Сувтөдөмаөс дас квајт пулемјот „Максім“. Емөс-пө щөщ кын новлөдлан кокні пулемјотјас, но стөча оз төдны кымын. Казакјас сувтөмаөс чукөрө, асыввыв вөлөст помас. Ез кужны віставны кымын пулемјот налөн ем. Савелјев колюдіс дозорөс вөлөст бердса гөпт дорө, а ачыс кык бојецкөд муніс төдмөдны врагыс вынјассө. Комсомолец Марков да доброволец Міша Скрјабін пулемјотнас мунісны тылас төдмөдны казакјаслыс вын.

Федотов лөна кывзіс јортјаслыс јуөр да јуалис бөрас.

— Көн-нө пленө бостөм јөзыс?

— Најөс вајөны мөдјас. Мјанөс щөктісны терыба јуөртны тенө,—вочавізісны бојецјас.

— Вөлөстын бытгө кулөмаөс. Ставыс шынітөв, некод оз кыв; тыдалө уэоны ставыс,—содтіс дозорыс воөм Кулаков јорт.

— Атгө тіјанлы таыс. Но, котөртө ті бөр, сөмын гусөнжык, канава пөлөн. Вісталөј Савелјев јортлы: мі регыд кос вылө разөдчам татыс. 1-ој ротаөс мөдөда вөлөстө воэывсаң. 2-өд ротаөс лунла дорсаң. 3-д ротаөс туј куза паныд. Ме ачым муна мөдөд ротакөд. 1-ја ротакөд мөдөда эенінөс. Мед лөсөд-час бура бој кежлө, виччысас мјанөс сени, бі мед

оз восты. Оласны мед лёна. Аслас ротакöд öтвывт-
час секи, кор воас сы динö кожмöд рота. Атакаö мун-
ны сигнал ме сета,—гранатаөн взрывјас. Щöкта гу-
сöник кыссыны, кышовтны вöлöстсö, топöдны, шаг
бөрö не сетны, көг местаын кувны сесга. Сигнал
кылöм бöрын сувтлытөг став вынөн ускöдчыны возö
вöлöстö пырöмөн, гранатаөн глушитны врагöс. Вö-
лöстсö топöдны срокыс—бурещ вит часын талун.
Гөгөрvoid?—јуалис бојецјаслыс Федотов.

— Гөгөрвоим стöча, командир јорт!—вочавіісны
бојецјас.

— Сізкө терыбжыка мөдöдчöј. А ми регыд ті
бöрса воам.

Дозорнöјјас первојсö кысгисны канава куза. Сес-
га копырөн котöртны мөдисны. Федотов бергöдчис
да сіз-жö кысгис неуна, сы бöрын збоја мөдöдчис
шојчыс бојецјас динö вескыда, стöча висталис, ку-
щöм јуөр вайисны дозорјас да јуалис јортјасыслыс:

— Кыз мөвпаланныд ті?

— Регоджык вай нуö!—вочавіісны öтпырыг
ставөн.

— Нöжјөнжык, вокјас! Вермасны кывны,—öлө-
дис најöс Федотов.

Минут вит гөгөр сорнитіс командирјаскөд, корис
выдержитны тајö решітelnöј схваткасö белöј банда-
көд. Пулемјотјасөн командујтыс начальніклы щöктіс
мөдöдны öтiк пулемјот „Максим“, вöлöст асывла
дорö—ју вомөнса пос динö, да бостны бі улö пыш-
јыс белöјјасöс. I воzza лөсöдöм план серті сетіс
приказ.

— Пулемјотјас боставны кіјасö; вöвјас, тачанка-
јас колны татчö; патронјаса повозкајаслы, кор вог-
сас бој, локны вöлöст дорö, бадда гөптö.

Jeжыд командирјас: свободнöј уфiмскöј полкыс
полковник да казакјасөн командујтыс полковник,
чукöртисны асыныс став офицерјассö крестöвöј вы-
керкаö, поп ordö,—вiчко бокас. Најö төлкујтисны
фронтөн командујтыс геңерал Пепеламсаң воөм при-

каз жылыс, көні вөлі шуома: сувтөдны краснөй војскајасөс, музтөдны да жугөдны, сөгга став фронт пагта вужны наступленіеө. I не лантөдчыны, а мунны пыр воғө. Казакјаслы да вөла частјаслы пырөдчыны быд лоөм костө, да жугөдны краснөйјаслы штабјассө, резервјассө. Тајөс обсуждајтөм бөрын, гіжісны аслыныс план: сувтөдісны пода војскаөс зев выгөднөй мылк жылө, рытив вөлөст пом саяс, пушкајас сувтөдісны асыввылө—ју саяс, посныдік кустјас пөвстө. Сорнітчісны дејствујтны өтвылыс: кор воасны краснөйјас, казакјаслы мунны пыр-жө, да тујсө орөдны пышјөмыс, керавны ставсө, пленө не бөстны, пөшщада некодлы не сетны.

— Лыбө мі налыс орөдам горшсө, лыбө најө міжанлыс.—Пың пырыс висталіс свөбөднөй полкөн командујтыс полковнік, да воғө нуөдіс:—міжан емөг војна делө төдыс бур офіцерјас. Ті, господа офіцеры! Сөмын ті верманныд спасітны свјатөй Рус! Немјасөн, прадедјасған чөжөм озырлун, оланінјас, ставсө міжанлыс мырдісны большевікјас. Міжанлы өні колө пуктыны став төдөмлун, став вын большевікјасөс жугөдөм вылө. Деңікінлөн да Јудеңічлөн Россіјаөс мездөдыс војскајас лунвылын імеітөны успех воғө мунөм вылө, регыд бөстасны Ор'ол да Петроград. Ме лепта тајө бокалсө міжан нырнуөдысјас понда, міжан граница саяса сојузнікјас, да бур повтөм роч офіцерјас понда, свјатөй Россіја понда. Ура, братцы!—ура горзөм јурөбтіс поп керка пыщкын. Сулалыс часөвөј кылчө вылын дрөгнітіс: сіјө бурещ вөлі вугралө музөм вөснаыс. Часөвөј гөгөрбок візөдіс, но вөлі гөгөр лөн. Музөм белөј салдатјас учісны керкајасын. Мінут дас мысті кутіс кывны керкаыс кодјура гөлөслөн сылөм. Но сылөмыслөн бөстчөмыс ез артмы да бөр регыд лөніс.

Час мысті кымын, шатлаліг тырја разөдчісны кодјура офіцерјас. Öткымынөн ветлісны-на постјас вылын сулалыс салдатјас дорө, а мукөдыс кулөмаөс коф унмовсісны керкајасын. Своднөй уфімскөј полкөн командујтыс полковнік став паскөмнас пластыкыс небыд пухөвөј поп періна вылө да сөріс узіг-

мозыс,—мыжкө чорыда горөдавліс. Сылөн отса-сысјасыс, kodі діван вылын, kodі пызан дорас јур копыртөмөн, ныргорөн уысны, чуғ оз кыскыны поп-лыс став овмөссө асланыс нырө...

...Белөјјаслөн часөвөјјас оз уыны. Рытив-лун вө-лөст бокас гусөнік сорнітісны пулемјот бердын кык белөј солдат.

— Кызі те думајтан, Ваңа? Регыд воас ставнымлы мјанлы пом. Ме кывлі өтік офіцерлөн дөншціксан: краснөјјаснад командунты-пө воөма зев төлка војен-нөј командр, кушөмкө Сталін. Мі вөлім-нін Вјатка до-рынөс. А мыјөн сіјө воіс, регыд став Сібірсө прөј-дітам. Дај некушөм шојччөг оз сетны, коклабөрса-ыд вөтчөны. дырө-нө тазі кутам пышјыны? І kodінө мјанөс сені виччысө Сібір пыдөсас? Ме думајта во-рө сөсса не пышјыны, а колччыны татчө. Меным суріс краснөјлөн пісмө, өнөң-на ордам віза. Кор Вјаткалаңыд мунім, Балезіна станціја сайын вөлі ыжыд татарскөј сікт, Кыстымөн шуөны. Сөс сурі. Аскі ме теґ сөта лыдфыны, а ташөм омөлік төлыс југыднад оз тыдав талун. Тыдалө, термасігас колөма, а көча-јеваыс абу-на удітөмаөг зөбныс. Пісмөсө адресунтө-ма Тверскөј губернаө, Покровскөј ујездө, а вө-лөстсө вунөді. Гіжө бағ-мамыслы да гөтырыслы че-лағыскөд. Мі-пө дорјам дөна револүціјаөн бөстөм ассыным власт. Öні-пө мі ужалыс јөз—асным сула-лам власт бердас. Озырјасөс карыс да дөревнаыс-вірјуыс помешцікјасөс вөтлім, став мусө і фабрік-заводјассө бөстім ас кіө, рабочөјјас да крөстана. А мјан вылө-пө воөны буржујјас, вірјуыс апіцерјас да мукөд свора. Но мі-пө өстаткі вір војтөң кутам косасны, а кулам-кө, ен жалітө. Мі гөль јөз понда да свобода понда косасам. Јеслі-кө удајтчас-пө мј-жанөс венны, сек лушче өшөдчы—бур олөм оз ло. Но мі-пө, гіжө пісмөас, кутам косасны, кызік немсө косасіс Ленин. Сіјө мјан став ужалыс јөзлөн вожд, мјан дөна бағ. І мі сыкөд мунам лубөјініө—біө і ваө. Со мыј гіжө дөревнаса мужік. А пыдөжык-кө вічөдлам тајө ставыс зікөң збыл. Бөстам көғ сөщөм тор: ні өтік крөстанин, кор мі наступајтім, ез норас крас-

нөҗјас ыло. А мијан мыҗ вөчөны? Кыс-мыҗ сурө, ставсө грабитөны. А казакјас жуглисны амбар өзөс-јассө гөл крестаналыс да өстаткі наннас вердисны вөвјассө.

— Вај кољчам, да корам краснөҗјасөс бостны мијанөс армијаас,— шуис Вааа.— Кутасны-кө краснөҗјас мијан ылө наступјтны, кутам ылө лыҗлыны, мед һи өтик мортөс налыс не дојдны.

Топыда та бөрын киасисны кык друг да шуисны вөчны сорнјас серти..

І казакјаслөн вөвјасыс сулалисны седлөјаснас өҗрада лебувјасын да мурскисны свежөј кос турун, талалисны кокјас улас. дае туруныд казакјасыдлы абу жал. А асныс чорыда уҗисны керкајасас. Ставыс вөлі көкјамыссо морт. Пулемјотнөј телегајасыс налөн сулалисны өҗрада шөрјасын. Марков да Скрјабин кыссисны градјөрјасті да, кытчө сібалисны, став өҗрадаас волисны, лыддисны вөвлыд, удітисны-һин бостны пулемјотнөј замокјассө гоз-мөд пулемјотыс. Мед-пө сесса өһи вөдласны лыҗсыны. Кык керкалыс, килчө өзөсјассө подпорајасөн пыклисны. Вөлөст помас шуҗга бокас вөлі зев ыжыд миҗа пу керка да туҗ бокас кирпичыс стрөитөм бур амбар, кодөс вөлі вевтөма колтаа ізасөн. Нөҗјөнөк најө кыссисны сетчө, өҗрада пыщкас, да азҗисны патрон тыра телега, сес рад пырыс бостисны кык цинка патрон да гөҗрөс чугуннөј граната тыра, өтик јашщик. Сесса пөкөдчисны кајны кирпич амбар јірк ылө. Став бостөм торсө сөрсыныс катөдисны. Рытивладорыс нөҗјөнөк нещыштисны увдор помлаңгыс өтик қолта, вөчисны лыҗсөм ылө роҗ, кысан улыккуҗтаыс тыдаліс ставнас вөлөстыс вичко площадь ылөҗ.

— Но, Миша. Мијан ем патронјас да чөлөј јашщик бомба. Гөҗитөдыштам белөјјасөс.— гусөһикөн вашкөдөмөн шуис Марков.

— Мыкө тајнө зев дыр. мијан оз воны. Реҗыд југдас-һин, савмасны белөјјас,— аслыс шөпкөдис Марков.— Те, Миша, гөтөвит бомбајастө. Кор мөдасны

пышҗыны казакҗас, глушит, ен жалит. Воч есчө амбар сѣгөр помас роҗ да сеті і лөд. А өні бост кык бомба да леччы муас. Кор кыласны первоҗҗа лыҗөмҗас, да кор керкаас кутасны шөҗтны, шыблава керка пышкас. Аҗҗан кушөм керкаыс да амбарҗасыс. Навернө тани апицерҗас олөны. Со кушөм бурөс вөвҗасыс сулалөны леб улас.

Миша кыв нѣ жын ез шу, бостіс бомбаҗас, леччіс гусөник да зөбсіс пөвҗас сажө леб улас. Марков кутіс суса виҗөдны туҗ куҗтаыс амбар вывсаң рытывлаңө.

Приказ воөм бөрын краснөҗ баталҗонса боҗецҗас быттө ловҗисны, термөдлісны командирҗассө регыджык мунны да уҗиг костаыс ускөдчыны да пазөдны белөҗ бандаөс. Быдөнлөн вөлі өтї мөвп: регыджык мунны таҗө гөра бокыс, кышовтны вөлөстсө да шырҗыштны, кодї кутас пышҗыны белөҗ бандаҗас пыс.

Федотов чеччіс канава бокыс да шуіс:

— Сїҗа тїҗанлы быд бурсө, дона җортҗас. Ен воштө нѣ өтїк мїнута, кыҗ вермад терыбжыка, лөңжыка, да зөбсөмөңжык мунө. Віт час кеҗлө мед вөлі гөггөрбоксаң топөдөма вөлөстсө. Часітө відлөҗ: өні нол час да комын віт мїнут. Колї сөмын кыҗ віт мїнут.

Кын іҗас под шарҗіс кокуланыс краснөҗ боҗецҗаслөн. Куҗ чөптөн, быттө зөҗөгҗас лебігөн, нужөдчөмаөс најө, разөдчөны гөра боксаң. Первоҗ рота муніс воҗывлаң. Мөд рота—лунывлаң. Нырнуөдысҗасыс повтөм, смел комбат да коміссар. Туҗ пөлөн, канаваҗас куҗта, копыртчөмөн зїла вослаліс коҗмөд рота,—ротнөҗ Заморін нырнуөдөмөн.

Муртса заводітө лөзавны җенежыс. Кык гөра костөд, ічөтїк шор пөлөн, лунывсаң кыссө мөд рота.

Со нол кымын восков сажын, мылк вылын тыдалө җежыд, кык судта вічко, муртса тыдыштө төлысөн җурдөдөм крест. Рудов щын бугрїтө пач трубаҗасыс да локыс увтчө рытыв вылын чөпҗывса повзөм пон.

Жежиджаслөн рытывланын кутіс саргыны пулемјот, ружјејасыс лыјсөмјас сорөн. Саргөмыс век јонжыка codic i codic. Вөлөстын јөзүс шығис. Горзөмјас, јорччөмјас, понјаслөн увтчөмјас гудрасисны өтсор.

Кожмөд ротаса краснөј боејас өтікөн-өтікөн воэлаң пыр мунісны. Морт-мөд-нін сөкыда ранітчө-мөн усіны. Белөјјаслөн пулемјот лашкөсінік баф боксаң дугдывтөг саргіс. Лунвывсаң да војвывсаң 1-ј да 2-д ротајас кыссисны век воэө вөлөстлаң.

Колмөм кодөс петөны казакјас керкајасыс, пов-чөмаөс. Чеччалөны вөвјас вылө да өградајассаң петөны улічө төлктөг.

Грезд помын чорыда јіркнітіс. Керкаыс өшіңјас лебісны ылө, сөд шынон тупкысіс керка коромінаыс. Казакјас нөшта-нін чујмісны јіркнітөм шыыс, оз төд-ны мыј і колө вөчны.

Марковлөн сөлөмыс чеччалис морөсас локыс, скөрмөмлаыс тушанас тірғис. Скрјабін мугаңыс зев пелка кајіс да јуалис Марковлыс:

— Мыјла он лыјлы?

— Сувтыштлы, віөдлы мыј вөчсө естөн. Казак-јас зікөз јөјмісны тенад бомбајас шыыс,—радпырыс вісталіс Марков.—Гөтөвіт бомбајас, ме кута шыр-ғыны најөс.

Пулемјот мөдіс саргыны. Прицелыс лоөма стөч, вөвјас да казакјас гылалөны муө. Кор сіскаыс пат-роныс быріс, пулемјот лыјлөмыс лөніс. Секі казак-јас, эверјас моз, кутісны лебны налаң. Саблаөн өвтчөны, збоја горзөны.

сіскаыс вежсіс, бара-нін Марковыд шырө. Мукөд казакјас өградајасө пырісны, ружјеыс лыјлыны ку-тісны Марковөс. Лөңөдіс лыјсөмсө Марков, топыда водіс кірпіч стена сајө да суса віөдіс повчөм ка-закјаслыс лыјсөм.

Рытылын вөлөст сајын муніс зев чорыд бој. Пулемјотјас дугдывтөг саргісны. Казакјас зілөны регыджык петны да орөдны тујсө рытывсаң воыс Краснөј Арміјалы. Ротајас суріны чорыд бі улө. Воэө мунны оз вермыны. Федотов щөктіс вескыдывв кыс-сыны.

Марковлөн лыжсөм лаңтөм бөрын казакјас бөр сөлісны вөвјас вылө.

Өградаыг-өградаө горзөмөн сетісны приказ:

— Мунөј скачөн асыввылө!

Тажөс кыліс Марков да терыба Мішалы шуіс:

— Бомбајастө запты.

Марков оз лыжы, віччысө, кор мөдасны чукө-рөн мунны. Смелмісны казакјас.

— За мно-ј-ј-ј, гало-опом!—команда сетіс казак-јаслөн офіцер. Асывлаңө кымөр моз ускөдчісны мыж выныг гөнітны эвермөм казакјас. Марковлөн пулемјот бара-һин саргө. Вундөм колтајас моз казак-јас водөны муө. Гымалөны Скрјабінлөн бомбајас. Казакјас өтарө век мунөны, бергөдчыны некод оз көсјы. Со-мөдөн петісны, леччөны кыр горув, көс-јөны ју вомөн пос вывті вужны. Пос боксаң мөдіс саргыны „Максім“, кыҗ-кымын казакөс вөв вылыс лезіс, чујмісны казакјас, лунвывлаң ју пөлөн гөнітны мөдісны. Пулемјот „Максім“ пызјіс бөрсанныс, шочмөдіс казакјаслыс радсө. Најө рытывлаң кежісны да збоја гөнітісны воғө.

Марков аҗыліс тајө лыжсөмсө да казакјаслыс пышјөмсө да зев лоі рад.

— Міша,—горөдіс збоја.—Міјан јөз кышалөмаөс најөс, віғөд, кыҗі пышјөны казакјас. Міјанлы тас колө өні-жө леччыны да мунны рытывлаң, пулем-јотчікјассө мышсаңыс шырҗыштны. Вај терыбжыка зарадітам діскјастө, да котөртам татыс. Гранатаыд коліс ез?

— Ноль штука-һин ставыс,—вочавізіс Скрјабін.

2-өд рота, вескыдвылө кыссөм бөрын, матысміс градјөр пощөсјас дорө. Друг вескыдвывсаң тыдовт-чісны гөнітыс казакјас.

— Асывсаң казакјас!—горөдіс Федотов:—Казак-јаслы пасвартана бі!

Бојецјас бергөдчісны да кутісны чорыда лыжыны. Гоз-мөд казак усі. Мукөдыс терыба вөвјассө бергөдісны лунвывлаң, гөра увлаңө. Посдорса „Максім“ најөөс коллөдіс, саргіс. Марков да Скрјабін град бөрөздајас костті кыссісны рушку вылын. Ты-

далонынын налы отка окопжасын кулжы белөжжас да гоз-мөд пулемјот „Максім“, коджас дугдывтөг саргөны, лылөны пощөс саяө водөм краснөј бојечјасөс. Марков да Миша окоп помлаңыс век матысмөны. Ичөтөк сој пывсан вөлі саяөдө најөс. Пывсан дорө воөм бөрын Марков нөжжөнөк пырис пывсан пыщкас, да аззис ичөтөк өшин, кодө вөлі визөдө бурещ белөжжас окопжаслаң. Мишалы щөктис колччыны пывсан пөварнаын да заптыны гранатајас, кор кутасны воны сетчө белөжжас, грөмитны најөс.

Марков водөс жојас да бара мөдөс саргыны. Белөжжаслыс кымынкө мортөс виис, мукөдыс ласисны му бердас. Белөжжаслөн лысөмыс лөнис. 1-ј рота пыр-жө ускөдчөс атакаө. Белөжжас повзисны да мөдөсны пыщжыны. Но Марков ез лөн, век шырис пыщжыс белөжжасөс. Најө усласисны да гартчөсны му бердас сөкыд ранајас вөсна.

Таяө-жө каднас лунвылын 2-д рота вылө белөжжас ускөдчөсны атакаөн градјөрјас вомөн. 2-д ротаыс вөлі градјөр пощөс саяс, да мөдөс чорыда лыжлыны. Жежыдјас усласисны кын му вылө, пыр шочмөс налөн котөртыс деп.

Шор лөгөдыс, лунвывсан, вөлі матыстчөны казакјас 2-д роталы мышгаңыс. Таяөс аззис пулемјотнөј взводөн командужтыс 52 арөса Лохтин јорт да „Максім“-лыс нырвомсө бергөдөс на вылө. Чөлөј лента дугдывтөг сарөбтөс-лезис. Муас прыгжис пулемјот кожухын пужөм ваыс да тыртөс руөн. Казакјас бара сурөны пулемјот бө улад да көчјас моз өдөбтөснө бөрлаң, но Лохтин дугдывтөг пыр саргөс-шырис вөвјасөс, казакјасөс.

Белөжжаслөн кык пулемјотчөк, Ваңа да Грөша, рывыв-лунлаңсаң паныдалөсны налаң локтыс казакјасөс пулемјот бөөн, заводөтөсны шырны. Таяө нөшта-нын вөрзөдөс белөј казакјасөс,—бергөдчөсны Федотов отр'адлы паныд.

Федотов сувтөс да мыј вынгыс тракнөтөс пощөс-сө. Сөсмөм мајөгјас му бердөтө ращкыөсны да пощөсыс водөс муас.

— Ура-а!—горөдөс Федотов да ускөдчөс пыщжыс

белөҗҗаслы паныд, мінута мысті кыліс чорыда ура горзөм. Градҗас куза, раңитчөм белөҗҗас пөвстті, ускөдчисны вөлөстлаң краснөҗ боҗецҗас.

— Секи керкаҗас бердсаң кутіс лыҗлыны белөҗҗаслөн пулемҗотыс. Вескыдывывсаң лебісны гоз-мөд бомба қолаңік мылк саҗө, кысаң вөлі лыҗдө пулемҗотыс. Лыҗсөм лаңтіс. Белөҗ пулемҗотчікҗас гартчисны му бердын, оҗісны сөкыд ранаҗас вөсна.

2-d рота петіс вичко дінса плөшщаф вылө да аҗҗіс асывлаң улычті пышҗыс белөҗҗасөс. Краснөҗ боҗецҗас кутісны лыҗлыны налы, сетчө-жө петіс і 1-ја рота. Ротаөн командуҗтыс Савелҗев котөрөн воіс Федотов дінө да җуөртіс:

— Унаөн менам раңитчисны, даҗ коміссарөс шөш кокніа раңітіс.

— Ладнө, команҗір җорт! Раңенөҗҗасөс местітөҗ! Регыдҗык мөдөд җөзөс 3-d роталы отсөг вылө! А те, Забалуҗев җорт, өні-жө вөтчы пышҗыс белөҗҗас бөрсә,— шуіс Федотов.

Рытиввылын муніс зев-на чорыд кос, сарҗісны ружҗеҗас да пулемҗотҗас. Җур оз поҗ лептыны. 3-өд ротаса команҗір Заморін җортлөн чорыда раңитчөма вескыд кок лапаыс, но век-на оз мун боҗевөҗ пост вывгыс.

1-ја да 2-d ротаҗас регыд мышсаңыс воісны белөҗ окопҗас бердө. Кіө бомбаҗас бостөмөн ускөдчисны Федотов нырнуөдөмөн атакаө. Белөҗ офицерҗас ускөдчисны пышҗыны, но бомбаҗас да штыкҗас регыдөн водтөдісны. Кіҗас лептөмөн повзөм белөҗ салдатҗас сулалісны кваҗтго гөгөр морт. Татыс колөніс. Но кылө-на вөлөст асыввылын пулемҗотлөн саргөм, таҗө— белөҗҗасөс гөстітөдө „Максімо“.

Друг кутіс грымгыны белөҗлөн батареҗа. Сіҗө карҗечөн заводітіс лыҗлыны белөҗҗас бөрсә вөтчыс краснөҗҗасөс. Но немторҗыс повтөм ротнөҗ команҗір Забалуҗев командуҗтіс:

— Җортҗас, воҗө, пос вылө! Гөра пөлөнөдыс җу саҗсаң кыщовтны белөҗҗаслыс батареҗасө да бостны!

Сылыс пріказсө олөмө пөртны боссіс томінік комвзвод Сіҗев җорт. дас морта группаөн ускөдчис

пос вылө, сен сулалыс пулемјотчікјаслы щөктіс кайны мылк вылө да не лезны пышјөдны белөјјаслы батареја. Котөрөн кайісны пулемјотчікјас места вылө да аззисны чукөртчөм белөјјасөс. Најө көсјөны пушкajассө нуны вөвјасөн, но абу-на удитөмаөс.

Водісны пулемјот дорө кык краснөј пулемјотчік да кутісны метітны. Гарөбтіс налөн „Максім“, белөјјаслөн вөвјас да јөзыс кутісны усавны. Сек кості боксаыс, ура горзөмөн, атакујтіс Сізевлөн группыыс. Батареја лоі бостөма ставнас. Вөлөстө пырөны краснөјјаслөн частјас. Вөлі дас час асыв. Пленө лоі бостөма зев уна белөј салдатөс да уна пөлөс öpyдije. Белөј полковнік лыјөма ассө. Вөлөстса крестана встретітисны краснөјјасөс зев рада, гөститөдісны, мы налөн вөлі. Најө јона лөглунөн висталісны белөјјаслыс на вылын нартітчөмсө.

Регыд мысті воіс рабоче-крестанскөј полкыс 1-ја баталјон. Недыр шојччөм бөрын најө мунісны возө, белөјјасөс вөтөдны.

КУЖИМ ГИЖӨД

Мишалөн вомыс оз топав радысла. Кіас сылөн газет, а голаас пионерскөј гөрү галстук. Лолыс тырөмөн локтіс гортас, һинөм шуны оз вермы.

Мамыс Мишалөн вөлі зыбка дорын вердө ічөтік Валаос, ачыс вомгорулас сылө.

Мишалөн мамыс первојсө повзискод. Сіјө ез вермы гөгөрвоны, мыј лоі Мишакөд.

—Кысаң те?—повзөм гөлөсөн јуалис.—Мыј текөд лоөма, һинөм ме ог гөгөрво.

—Ок, мам, ен јуас,—быттө мыніс кыскө Мишалөн гөлөсыс. Миша гажаа серөктіс, ускөдчис диван вылө да паскөдис газет.

Мам век-на ез вермы гөгөрвоны, мыј лоөма. Сіјө бостис Вала вомыс сурсө да ускөдчис Миша динө.

— Мыј текөд лоі, вистав?

— Тајө, мам, долыдла! Мијан дона бағ јылыс газетө гижөмаос.

Војдөр вөлі толкө асланыс сиктын і төдлісны сы јылыс, мыј оліс гөл крестанін Микул Иван, быд во уна лун ужалис кулаклы, вотсө мынтыны сөмыс һекор ез тырмыв, челадыс век шыгөс, пізөсыс век тыдалө кујим гач пыр, мөскыс тулыснас шыгла кулө, вөлыс тулысын гөрны оз вермы да сіз воҙө. А со өні—стахановец!

— Вај, вај зіла лыдды, мыј сетчө гижөмаос,—виччыны вермытөма термөдліс мам.

— Со мыј, мам, татчө гижөмаос,—газет вылө вичөдөмөн заводітіс лыддыны Миша:

„Вөрлезы-стахановец, Иван Николаевич, успешнөја тыртіс асгыс көсҗыгөмсө: талун кежлө кералис кык сурс кубометр. Николај Иванович јешцө бостчис содтөд керавны витго кубометр апрель 10-өд лунө“.

— Віцөд, мам, успешнөја тыртіс-пө,—содтіс Міша.

— да,—нужөдіс мам.

— Мам, вај бағөлы пісмө гіжам,—чеччыштигмоз горөдіс Міша.

— Гөснеч мөдөдам дај,—содтіс мам. Сылөн чужөм вылас тыдаліс ыжыд долыдлун. Міша кутіс корсны бумага да карандаш.

— Мам, те пөжав шаңгајас, да чөскыдөс, мең бағө ошкас мијанөс да јешцө-на јона ужалас!

2.

Віт час асыв.

Міша жож шөрын һебыдік ешкынөн морөсөзыс шебрасөма да вомдорсө вөрөдөмөн уғө. Мамыс чеччис боксыс да кок чуң јылас ветлөдлөмөн востіс труба, ломтіс пач. Пач ломтөм бөрын ветліс мөс лыстыны, сысјалис крінчаө јөв. Аслас дум вылас пыр бергалис Мішакөд төрыгја сорңыс.

Мам ачыс ез төдлы, кығи тыртөм пөдөнчаыс камгысис пызан дорө да јуркнитіс шыыс керка тыр. Міша бергөдчыштіс, востіс сінсө, азгіс пачыс гажа бі да мамыслыс ноксөмсө. Звиркнитіс-чеччис да шуис:—Мам, ме щөщ пөжаснытө отсала.

—Чөв, ен-на чеччы, өні те кодыс быдөн-на уғөны.

—Оз-һин менам уғсы,—сінсө гудјыштигмоз содтіс Міша, сувтіс да заводтіс мыссыны, пінҗ весавны.

Мішалы 13 арөс, велөдчө 6-өд классын. Сіјө һеуна сөдов, гөгрөс чужөма.

Мысөм бөрас Міша мамкөдыс зіла ноксис пачвоғ дорын. Мамыс бығғалис шаңга корка, а Міша отсасис сылы шаңга разөдны. Кор мамыс кутіс вөчавны

жөв пыщкө гудралом сөчөн, Мишалы угі дум вы-
лас сетчө гижны, да варова серөктіс:

— Мам, вай сөчөн вылас гижам.

Мыј-нө сетчө гижан?

— А вот мыј,—долыда сөдтіс Миша да јог жел-
лөн мөдіс гижны сөчөн гөгөрыс: „Вөрлезыс-стаха-
новецлы привет!“, а шөрас вөчіс вīt пома ѕвезда.

— Со, мам, кушөм лөсыд,—чуннас індөмөн віс-
таліс мамлы.

— Но, лөсыд-кө і гижав, ме ог кут,—сөдтіс ма-
мыс пачсө гудралігмоз.

— Мам, колктө нө пуін ен бағөјлы?

— Пуі, пуі,—вочавізіс мам.—Вай сесса лыдды
пісмөтө, мыј гижін, да сөвтам јашщікө. Регыд ка-
јасны вөлајасыд, со југдыны-нін көсјө ывлаыс.

Миша пызан јөрыс кыскіс бумага.

— Сіқкө лыдда, кывзы.

Мам пуксіс шыңітөва пызан дорө да кутіс кыв-
зыны, а Миша лыддыны:

„Віза олан, бағө. Мі мамөкөд лыддім газетыс
те јылыс да лоім зев радөс, мыј он колччы ужад
јөзсыс. Мі мөдөдам теныд гөснеч, мед те јешщө-
на унжык верман ужавны. Те бостөмыд сөдтөд ке-
равны вītсо кубометр, дај сөрт кералан. А кера-
лөм вөртө он-нін сетчө кол, кылөдан щөщ заво-
дөз. Но, ме-тај көсјылі теныд кајігөн велөдчыны
жынсө отлічно вылө, а мөд жынсө хорошо вылө.
Өні вөтча те бөрса щөщ, көсјыса велөдчыны сөмын
отлічно вылө.

Віза колам тенад челаф. Миша да Вала да мі-
јан мам“.

Мам ез і төдлы, кызі помасіс Мішалөн лыддө-
мыс, ез кут думажтны, кызі кужөма тащөм кывјас
гижны 13 арөса сөтіна. дыр нінөм ез шу да віқөдіс
Миша вылө, сесса морөс бердас топөдөмөн окаліс
сіјөс.

3.

Мікул Иван коскас сујіс чер да пујас вылө чат-
расөмөн мөдіс бараклаң. Пујасыс пемыдла кажіт-

чісны лунса дорыс јона куҗос. Шувгіс небыдік төв да гылөдіс медбөрја лым комөкјассө лыс лапјас вылыс.

Баракын ужалысјас ставыс-нын вөліны гортынөг. Иван воіс медбөрын, сіјос віччысісны ужнајтны.

Варовітіг тырја пөрччысіс Иван да пуксіс сојны куҗ пызан сажө.

— Талун луныс лөсыд вөлі керасныс,—паңыш-тігмоз шыасіс Иванлы паныда пукалыс гөрд уска мужік.

— Быд лун-тај ескө лөсыд кераснытө-да. Вот кыскасысјасыдлы кутас омөлтчыны тујыс,—вочаві-сіс Иван.

Сојом бөрын кутісны шојччыны. Барак мөдар помас тріңгіс балалајка шы, а регыд сы дінө жіт-чіс щөщ гудөк шы.

Ворсөм шыө регыд кутіс кывны небыдік ныв-гөлөс. Первојсө ворсісны частушкајас, сегга кутісны сывны „Марш веселых ребят“.

Барак сҕенын регыд кутіс өшавны гөрд пөв вы-лын керасысјаслөн нїмпасјөд. Первој мортөн вөлі Мікул Иван, а сы вестын лыдпас—23,45 км. Тајө вөлі пасјөма лунса ужсө сылыс. Сы улын вөліны уна-на мукөд нїмјас.

Нїмпас өшөдөм бөрын мужікјас дыр төлкујтіс-ны ас костаныс, сорнітісны вөрлөзөм јылыс, тув-сов гөра-көза да уна мукөдторјас јылыс.

Ывлаын кыліс вөв кок шы.

— Кодјаскө бара, тыдалө, воісны сіктсаң,—өзөс вылө візөдөмөн нөжјөнїкөн шуіс өзөс дорса пука-лыс, ачыс чөскыда кыскыштіс [папіроссыс шынсө да кольчаөн лезіс пөтөлөкө.

— Көнкө-өд прөдукта вәјоны,—вочавісіс орччөн пукалысыс.

Регыд пырісны ывлаыс колхозныца да ыжыд тош-ка сәдө. сәдө пыртіс јәј мешөк, а колхозныца куҗ-јөв тујіс, кодөс мөдөдөма вөрлөзысјаслы колхоз правленіје.

Колхозныца ставыскөд візаасіс, морөс дорсыс кыскіс пісмө да чургөдіс Мікул Иванлы.

— Но, пісмö. ðерт-öd Миша мыжкө гижö,—пісмö вылө виçödömön шуыштіс Иван да зіла бостіс, а колхоґніца пыр-жө петіс ывлаö да регыд пыртіс ічöтк жежыд јашщік.

— Гöснеч-на мödödic гöтырыд-дај,—Іванлы нырулас пуктігмоз вісталіс колхоґніца.

— Но абу-на сіжкө менö вунödöмаöс,—серөк-тігтыр чöвтіс Иван.

Кор Иван лыддіс Мишалыс пісмöсö, дыр нум-жаліс да сетіс лыддыны бокас пукалыс јортыслы, а ачыс косаліс јашщік вевт.

— да, бура гижö. Со-öd, бура-кө ужалан, бура і казтылöны быдөн. А сплав вылад ðерт сесса лö колчыны,—бокас чуткыштöмön шуіс лыддöм бöрын јортыс.

дыр-на Иван відлаліс шаґгајас. Сесса гижіс горт-сајаслы пісмö. Пісмöсö да 95 шайт сөм сетіс колхоґніцалы гортö леччödöм вылө. Та бöрын водіс нар вылө.

дыр сіјö кујліс гащ да курітчіс, сылөн ез узы. Став аслас олöмыс усліс дум вылас. Бергаліс сін воґас, кызі Миша кофөн, кор вöлі 13 арöс-на сöмын, ужаліс кулаклы 62 лун мувіз вылын да арнас пес кыскаліс, а тајö ужалöм пыдді сетісны сылы сіґеч дөрöм. Уґі дум вылас сіјö, кызі 18 арöсөн нуісны пула улö, імперіалістическөј војна вылө, кызі кык во чöж кыскасіс руд шыңелөн најт окопјасöd.

1918-öd воö ранігчöм кокөн чотіг тырја ас окотаыс муніс дорјыны том Сöветскöј республикаöс да косасіс 1921-öd воöз. Нумыс петöмön думайтіс, кызі коркө öтнасөн кутіс да вайödіс штабö 9 офицерöс.

Ташöм картінајас бергалісны сін воґас Иванлөн војшөр бөрјасöз. Коркө војшөр бöрын-нін унмовсіс...

Миша пукаліс пызан дорын да лыддіс бағыслыс воöм пісмö:

„... Вескыда, піö, те гижан, бура ужалöмсыд быдөн бура казтылöны. Öні олöмыд абу важ коф,

өні огө кодкө ыло ұжалө, а аслыным. Ме өні та-
жө лунјасө тырта 2500 кубометр, а сы бөрын кута
сплав ылын ұжавны. Ју воссытөқыс сізі ұжышта,
ју воссас да гортө локта мол бөжөн... Тајө ы-
төм деңга ылас шөкты мамтө бостны пінжак ас-
лыд. Бура велөдчы, велөдчөмыд некытчө оз вош.

Тенад батыд“.

— Мам, пінжаксө бостам?—серөктөмөн јуалис
Міша.

— Бостам,—деңга видлалігтыр вочавізіс мам,—
мун ветлы видлы, ем абу лавкаас тенлы кодыс.

— Қик пыр, мамө, ветла,—вочавізіс Міша да
мөдөдчис мунны, ачыс лөсыд гөлөсөн горөдіс сыв-
ны:

„Пөс чолөм теd, сөветјаслөн страна!
Мі пионерјаслөн воқмөстчыс звено“.

МАШӨ

Тулыс. Гөрд шонди һумјалигтыр-нин ветліс јенеж-ти выліти да көзіс ассыс зарни југөрјассө му вылө. Сіјө сојіс мулыс лым ешкынсө, коді дыр пөдтіс муөс аслас гөкыдлуннас да көзыдлуннас.

Сесса воалиснн лебачјас. Гажаа да музлытөг золь-зісны најө, аслыныс позјас вөчалігтыр. Нимкод лоіс і пемөсјаслы, кодјас кос турун вылыс воісны чөс-кыд веж турун вылө.

Лунвывсаң пөлтис һебыдик төв. Міча веж плат-төөн пастасіс мувыв. Луд вылын сералісны зарни зоріјас. Вежөдісны пујас, садјас вевтгыісны зорі-јасөн. Гөгөр пакјіс чөскыд дук.

Ју нөрыс вылын һужөдчөма сікт.

Асыв.

— Марја, чеччы, мөсјасөс лыстыны кад,—Ма-шөөс чуқсалис мамыс.

Машөлөн вөссісны сінјасыс. Трачкөдчіс пачын бі, ныргорөн узіс батыс. Машө чеччіс да петіс кіл-чө вылас мыссыны. Шонділөн југөрыс вартіс сіјө сінјасө. Өшінулын котралісны курөгјас да шап пе-тукјас. Лөскын гажаа сылісны пышкајјас. Мыссіг-тыр Машө һимкодасіс ывлавыв мичлуннас да пыдө лолаліс чөскыд сынөдсө.

Лыстысөм бөрын Машө колльөдіс мөсјасөс луд вылө, а сы бөрын отсасіс мамыслы пачвом дорын.

Луныс вөлі вөскресенна. Сікт шојччіс.

Өбед. Пызан сајын пукалісны: Машө, сылөн бат-мамыс, дас квајт арөса вок Іваныс да қола чој-јасыс.

— Талун-нө, бағо, ужавнысө огө мунөј?—сојігөн жуаліс Іван.

— Талун празнік,—буркнітіс Өлөксан кыдја ңан чегігтыр.—Шојччам талун.

Іван ңімкода мігнітіс Машөлы. Бағыскөд Іван дыр-ңін мыр бертіс да шојччөмыд лөгалө.

Өбед бөрын Машө пөдруга Аннаыскөд мөдөд-чіс кырјө.

— Кушөма-ңін, Машө, Васөыдкөд гулајтанныд?— кырјө воігөн-ңін жуаліс Анна.

— Өні ставыс-на бур,—һумдыштөмөн вочавізіс Машө.—А Грішаыдкөд те?

— Ветлам-на-жө,—вочавізіс Анна.—Мукөд дырји ыждавлас-жө-а, медса-ңін секі, кор код, бытө ме мыјыскө мыжа...

— Вот јешчө сіјө кушөм... Енлы, рытнас сіјөс ме пһалышта таыс.

Кырјылын томјөз гажөдчісны-ңін. Талјанка ворсөм улө сащкіс-јөктіс Педөр Гріша, а кор ағзіс Машөлыс да Анналыс локтөмсө, јөктөмыс дурдіс да мігнітіс ежа вылын кујлыс Степан Васлы. Вас һумдыштіс.

Кор Аннакөд Машө воіс ворсанінө, сы вылө су-га вічөдісны зонјас. Сіјө міча чужөмнас, лөсыд поккодканас петкөдліс налыс вејјассө. Машө чужөм вылын ворсөдчіс алөј вір. Нөшта-на сіјөс мічмөдіс-ны куз көсајас да јенеж рөма міча сіңјасыс. Машө вөлі пасталөма ас вөчөм дөраыс гөрд сера сарапан, жеңыдік ковта, а кокас ас вөчөм сапожкі.

Машөлөн гөрдөдыштіс чужөмыс, кор сылөн воча-асісны сіңјасыс Васө сіңјаскөд.

— Вај-жө, нывјас, гозја көрөн ворсамөј,—шуіс сөдіңік зон.

Анна аслыс пөв вылө бөстіс Васөөс, а Машө Грішаөс. дыр котралісны-ворсісны. Унаыс Машөлөн да Васөлөн паныдаслісны сіңјасыс, кодјас кыкө ас-лыс ногөн меліа југјалісны.

Тажө кадө ворсысјасыс бокын сулаліс јортыскөд Мітреј купечлөн піыс—Прокө, коді пырөма дона сукно пыщкө. Көт вөлі і пастасөма мічаа, но ез

вежавны сы вылө нывјас. Сіјө вөлі тушанас куз, векныд пельпомјаса, містөма југјалісны зөланік сөд сінјасыс, а чужөм вылас нужөдчөма гөрбыла куз ныр.

Прокө помала візөдіс Машө чужөм вылө, сіјө лөсыд морөс вылө.

— Семө, вот ескө есыкөд ветлөдлыны,—шуіс Прокө јортыслы, Машө вылө індігмоз.—Ме важөн-нін сіјөс кыјөда.

— да, позө сыкөд мајбыр ветлыны. Те-өд верман сіјөс мырдыны Степан Васыдлыс. Сіјө гөль, а те озыр.

— Верма, ферт,—ошјысіс Прокө. Сіјө містөм чужөм куза котөртис нум, сінјасыс лөга візөдісны Степан Вас вылө.

Пуө гажөдчөмыс кырјын. Шудтөм олөмыс шөгсө палөдө томјөз. Ылөз-ылөз јургөны нор сыланкывјас стөклө коф моьыд ју куза.

Недыр кырјылын олөм бөрын Машө да Анна, сорнітігыр, ветлісны сікт помөз, а бөр локтігөн најө паныдасісны Прокөкөд да Семөкөд, кодјас вомјасыс разаліс самөкур дук. Прокө өвтчіс куз кјјаснас.

— Сувтлөј, роч акаңјас, сувтлөј,—щөктіс дульөм вомнас Прокө.

— Мыјла-кө?—щөщ артміс нывјаслөн.

— Мыјла? Сізі... Оз алі мыј позө сорнітыштны?

— А мыј-нө міјанкөд сорнітан?—шуіс Машө.—Вістав інө.

Прокө аслыс самөн візөдіс Машө вылө да мігајтіс. Мыјкө көсјіс шуны да, тыдалө, полиштіс.

— Машө, вот мыј... М-ме радејта тенө, сотчө сөлөмөј, весіг оз узыс.

Нывјас вак-вакөн серөктісны да пышјісны на діныс. Көсјіс-жө ескө Прокө најөс кутны, но крукасіс да тілсмуні муө.

— Сулавлы, ме вылө услан-на, зев-тај ескө шапітчан-да,—шуіс Прокө да буссурја коф чеччіс муыс.

Анна да Машө регыд паныдасісны мусукјасныскөд.

— Лок мекөд ветлыштам, Гріш,—шуіс Машө.

Бөрвылын мунісны Анна да Васө, кодјас пөраөн-пөраөн мыјыс-кө јона сералісны.

Ҡеҫыр муһөм бөрын Ғришалыс Машө жуалис.

— Кушөма-һин ветланны Аннаыкөд?

— Бура-на.

А сижө-таж шуө, мыј те-пө ыждадан сы вылын, вылө-пө пукгыштан. Мыјла-һө?

— Колөкө і кор-сурө лолө, но ме ачым ог төд, мыјла сизсө вөчсө. Көд журнад-өд быдторјыс лолө.

— Оз ков.

— Мыјыс-һө сизсө најө сералөны?—шуис Ғриша, кор кылис бөрвывсајаслыс серөктөм.

„ҫерт бара сералөны Митреј Прокөөс“,—думаж-тис Машө.

Реғид најө вежсисны да өтјјас муһисны өтјлаө, а мөдјас—мөдлаө.

Сикт уһмовсис. Ез-һин кыв кырјылын гор. Јујасыс да тыјасыс кајис вөсһыдик ру. Көк улын һеуна кажитчис лысва. Јенежыс дон.

Жытһик бердса жеһыдик скамја вылө пуксисны Васө да Машө, меһым мелі кывјасөн өта-мөдлы палөдһны шөгјас, а аски петһы уж вылө.

Васөлөн мича чужөм вылас өзјалис алөј вир. Шапка көзыр улын тыдалисны мичаа читкыласөм журсјјас. Сижө мича сінјас вылө меліа виөдісһны том һывлөн сінјасыс.

— Васө, Митреј Прокөлы менам кажитчысөма, ме вөсна сижө кувһы пондөма,—сералөмөн шуис Машө.—Міјанөс талун сижө сувтөдліс-һин.

— Төда. Анна висталис-һин. Сижөс гашкө і сералиһныд-да?

— да. А радејтан сижөс?

— Ха-ха! Мыјла-һө тајөс шуан? Сижө урөд динө матыстчыһысө зывөк, көт ескө і озыр-да. Меным оз ков озыр. Те і ем менһым шөгөс палөдысыс, Васук, те кынзи һекөд оз-ков, оз.

— Акаһ менам,—долыда лолалигтыр шуис Васө, һөшта-на топыда шымыртис вына кјјаснас Машөөс. Жужыд морөсыс том һывлөн топалис Васө паскыд морөс бердө да вочаасисһны һалөн вомјасыс.

Страдна. Јенеж шöрын мичаа мигајтчис јул төлыса жар шонди. Ворсöдчис доналöм сынöд му вылын. Золаник ју векналис да лапкалис. Сиктын быд килчö öзöс пöдлалöма. Öшинјас југјалисны шонди улын. Корсурö кывлывлас понјаслөн увтчöм да петукјаслөн горзöм. Вадорын ворсисны челафјас.

Сикт шöрын сулалис ноль вежöса ыжыд керка, кодлөн гөгöрыс вöли уна ыжыд öшин.

Зирја öшин дорын семја јуис шај. Пукалисны: Митреј, сылөн гöтыр—Марпа, Прокö да сылөн чој—Нина.

Вежöс, көни јуисны шај, вöли гажа. Жож југјалис мича краскаиñ. Пелöсын сулалис вижөн мавтöм шкап. Стенын öшалисны öбразјас.

Кызöм Митреј ыжыд шыөн ыркис шај да кадыскадö вижöдлис пи вылас, кодi вöли талун мыјкö аслыс сама.

Прокöлөн лоi дум гöтрасны, но некыз оз лыст жуавны бат-мамлыс. Сижö тулыс i гожöмбыд вöтлыгис Öлöксан Марја бöрса, но нинöм ез артмы да мöвпыштитис гöтрасны. Вожö сесса сижö ез-нин вермы терпитны да талун жуалис:

— Батö? Ме гöтрасны көсја,—шуис Прокö да гөрöдöдис пелјас јылöзыс.

— Но, вот!? Мича-жö талун те аслыд сама.

— Мыјкö-ј гöтрасöм усi дум вылö?—серöктис Марпа.

— Ме сажын абу,—шуис бат.

— А кодöс?—жуалö мам.

Прокö ез зик пыр вочавиз. Вижöдлис Нина вылö да нумдыштöмөн шуис:

— Öлöксан Марјаöс.

— Öлöксан Марјаöс?—шензис Марпа, выја чунсö нулитыр.—Jöјмин али мыј? Мыј кожин-нö сылыс ван-жан? Мыј?

— Сöмын сижöс, а сесса некодöс,—јурсö копыртöмөн шуис Прокö.—Мед абу-кö, нинöм.

— Сыыг озыржык-öд сурас-на-жö,—шыасис бат!

— Сы кызі некодос!—чеччигтыр шуис Прокд да метис ывлао.

— Аслас вѡла,—шуис Митреј.—Но менам колѡ ветлыны виѣ вылѡ ышкысјас динѡ.

— Ог тѡд, мыј лоас ськѡд вѡчны.—шуис Марпа. Митреј ветлис медалѡм ышкысјас динѡ, а мыјѡн шонди кутис увтасмыны, бѡр воис гортѡ.

— Но, кущѡма-нин сені ужалѡны?—Митрејлыс јуалис гѡтырыс.

— дыша вѡрѡны, чѡртјас, нужмасѡны. Лунтырѡн куртѡмаѡс сѡмын сѣзим пиѡа зорѡд. Но і турун, миѡа, вежыд петѡ.

— А мыј-нѡ дуренеыскѡд вѡчны?—јуалис Марпа.

— Ме ог тѡд. Мыј-нѡ ськѡд вѡчны! Мед ваяс.

— Мед-кѡ мед. Вот козингыс кыѣ-а? Налѡн унатѡ сетныс абу; уждысѡны да кыс-нин сетны.

— Аскѡдыс сорнитлам.

— А кор-нѡ гѡтрасан,—јуалис Марпа пыслыс, коді пырис на динѡ.

— Кѡѣ аскі.

— Талун серѡда. Вѡскресенѡаѡ батыдкѡд ветлам Ѧлѡксан орѡдѡ, најѡ кыѣ кутасны сорнитны.

Шонди леччис. Воалисны страдујтысјас да сикт регыд унмовсис сѡкыд унмѡн.

3

Ыпјалана шонди пѡжис ышкысјасѡс. Тѡв инмытѡм виѣ вылын сещѡм лѡн, мыј јурсі оз вѡрѣыштлы. Машѡ туша куѣа визувтис пѡс. Сіјѡ кадыс-кадѡ чышкіс доналѡм чужѡм вывсыс пѡссѡ. Шонди вѡзын јара коѣлалис Машѡлѡн косаыс, пелка ворсис сіјѡн, но косаыс ѡтчыд ез мун буржыка: ставыс вуш да мыр.

— А, морѡ, виѣ!—шыасис Іван, коді ышкіс Машѡ-кѡд орчѡн.—Сѡмын і зѡщкѡ косаыд. Коркѡ бара волан он молыд виѣ вылас? Ак, ескѡ Митреј купеч виѣјас вылын ышкыны!

Машѡлѡн серамыс петис Іван вылѡ, сесса турун-нѡн чышкіс косасѡ да, сіјѡс мыччигтыр, шуис:

— На, лечтав.

Иван бостіс сылыг косасо да кутіс лечтанон толс-
кыны коса дор куза.

— Піла лоома, а абу коса,—шуіс Иван коса дор
выло віқодігтыр.—Уф, жарыс! Оні ескө, Маржа, гож
саын шај јуны і лөсалө.

— Он-тај куж,—серөктіс Машө, но пыр-жө лаң-
тіс да муө віқөдөмон шуіс:

— да, міјанлы медлок віјјас вылас лоө ужавны,
а мукөдјас, кодјас озырөс, медбур віјјас вылын гу-
лајтөны.

Машө бостіс Иван ордыс косасо да бара пондіс
кокасны.

Чоја-вока бөрын ышкісны Олөксан да Ода. Уна
ног зугсөмаөс Олөксанлон јурсіјасыс. Чурвііс пель-
кыфік тош. Сіјө ышкө ас вөчөм дөраыс јежыд дө-
рөма да гача...

— Абу-на пажун кад, Ода?—јуаліс Олөксан.—
Менам тај кынөм рекміс-нін-а.

— Кор пажнајтан, секі і кад.

— Но, інө лөсөд сојансө. Челаф, пажнајтөј!

Пуксалісны шома јөв тујіс дорө да кутісны сој-
ны. Иван містөма віқөдіс кыдја һаң выло. „Тілскы
пемыдыг-пемыдө кыдја һаң да шома јөв выло“,—
мөвпаліс сіјө. Иванлыс һаң выло містөма віқөдөмсө,
тыдалө, ақзис батыс да шуіс:

— Со, піө, кушөм һаң вылын лоө мыркны, кос-
тө бертны. І мамыккөд важөн унжык кадсө овлім
ташөм һаң вылын.

— Тајө ескө,—шуіс Ода,—сојан-на да вот та-
шөмыс регыд бырө, кач выло лөзас-а. Воқөса һаңтө
он-нін јона сој. Сесга ог төд-нін Мітреј купечыд
һаңтө воқөсалас оз, уна-нін лоі-да?

— А морыс төдө,—шуіс Олөксан,—коді сетө.
Ставыс јен, кодлөн голаыс паскыд. Бост те Мітреј
купечөс, сөмын зірја өшің дорын шај јуө, а став
буржык віқсө да мусө арыштө. Началствокөд һув-
сө, кычі кан. Оз өбөдітчыны і сылөн сватјасыс, сы-

лөн матысајасыс. А те кістан-кістан пөстө, а век
һинөм абу, дон із вылө ва кістөм код. Коркө бара
лолө оз буржык олөмыс?

Гашкө-і јен сетас,—шуис Өда,—һинөм он төд.

— Том војтырлы-жө буді, а тед да мем ог төд-
һин. Сің-һин, тыдалө, лоө кувны.

Кыв шутөг паңасісны чоја-вока, кодјас вылө
лубујтчөмөн виқөдіс мам. Өда ез-на вөв арлыда, но
сөкыд уж да пыр төждысөм пөрыстісны сіјөс кад-
төг, коркөја вөвлөм міча чужөм вылын ез-һин вор-
сөдчы вір. Кызі і Өлөксан, төдчымөн гөрбылтчіс му
да виқ вөчигөн. Вот тајө сөкыдторјассө серпасалө-
мөн жал пырыс сіјө виқөдіс челаф вылө, кодјасөс
чужтіс-быдтіс, војјас ез узы, а со өні пукалісны
сы возын јонөс, кодјас чужөм вылын ворсөдчіс том
алөј вір, кодјаслы, кызі і сылы, сещөм-жө сөкыд, і
код төдас, кушөм олөм віччысө најөс!

— Аскі,—торкіс чөвлунсө Өлөксан,—куртны
лоө, а аскомыс вөскресенна. Сек кежө куртан огө-
һин вөчөј. Тани дыр-на-жө лоас кокаснытө.

Өлөксан медвоқ чеччіс вуш јылыс да јежыд
гачнас веңгіктіс ышкыны.

4

Суббөтаө куртысјаслөн уж торксіс: рытиввыв-
сан віччыстөг кыпөдчіс кымөр да көтөдіс пызјысө-
мөқ космом турунсө. Јар зерөн тувјассіс му бердө
турун.

Еща куртан-һин колі Өлөксанлөн, кор кутіс кіс-
сыны зер.

Но турун көтасөмыс јөзыс ез јона шоггыны,
гожөмбыд ез-на прамөја зерлы-да һаң вөлі космо-
выјын-һин. Быдөнлы лоіс сөлөм вылас лөсыд, мыј
налөн дона віччысанторјыс, быдмыс һаңыс мыссіс
шонид зерөн, воқө сөвмыны бостіс сојантор.

Вөскресенна. Весіг кымөр-чір ез вөв јенежын.
Гөрд чужөмбана шөнді зоргіс му вылө. Пөлтыштіс
төв. Зерөн мыссөм ежә нөшга-на петкөдчіс вежөн.

— Бум-м-м, бум-м-м!—кыліс вічкоган звонітом
Вічкою лузгісны жоз.

Машоон пелка ідралом керка пышкос кажітчіс
кыпыдөн. Золанік кујім ошіңөд мавтом жожо усіс-
ны шонділөн југөрјасыс. Пөтөлөкын ворсіс шонді
көч. Өлөксан кујліс лабічын. Өда өшің дорын кыс
көсасө.

— А талун ывлаыс міча,—шуіс Өда.—Талун
куртан лун.

— Гашкө талун,—шыасіс Өлөксан,—челадсө
ыстыны лоө куртансө помавны-да. Зермас-кө, зікөэ
сөдасас туруныс, дај сещом віғыд куран улад оз
шедлы. Сіјө-нө дыр-ө куртыштасны!

— Мед ветласны. Сіјө-на турун. Кујім вөла-
мөскатө-өд ковмас мыјонкө вердны. Асја-тај, бура-
кө сывсіс. Чуксавны колө челадсө да өбедajtны.

Өбед бөрын Марја да Іван мунісны куртан по-
мавны, Өлөксан да Өда водісны шојччыны.

— Талун-нө, Өлөксан, му вылад һантө віөдлы-
ны он кајлы?

— Коркө ескө колө кајлыны-да. Рытлаңыс-кө
талун ог кајлы.

Өда ојбырасө-һін вөлі, кор кодјаскө кокјас улын
кутісны зуртны посвоэ пөвјас.

— Кодјас бара локтөны?—шуіс Өда өзөсдор
лабічыс чеччөм мысті.

Өзөс зуркмуні. Өзөсөд пырісны Мітреј да Мар-
па; најө кыв шутөг јурбітісны образ вылө.

— Чолөм!—шуіс Мітреј.

— Шојччөј, шојччөј,—шуіс Өда.

— Пуксөј!

— Егө-на ескө музөј өні-да,—шуіс Марпа да
пуксіс лабічө.—Міча-жө јенлөн поводда пуксіс.
Һанлы зерыштіс бара.

— да,—шыасіс Өлөксан,—бур лоі поводда
пуктысны, оз јона сөдас турун.

— Көнөс-нө тіјан челадһныд?—јуаліс Марпа.

— Талун најөс,—вочавісіс Өда,—куртан помав-
ны вөрүв сортө ыстім. Төрыт-тај талаліс зерыд.

Еща куртан ескö і ем. Талун грек і куртныс ескö, но, зермас-кö, öстаткі туруныд сöдасас, оз сурлы.

— ðерт, сиз,—буркнїтїс Мітреј; кїнас сыналіс ассыс паскыд сöд тошсö.

Бура дыр некод ез шыас. Марпа медвоз чöвсö торкїс:

— Мі ескö, Öða, ыжыд тор јуавны воїм, мыјкö сöвмас-кö.

— Мыј-нїн-нö?—чујміскод Öða. Віçöдліс мужїк вылö.

— Мі корасны доктїм, Марјатö Прокуш сажö.

— Корасны?—чујміс Öða.—Прокö сажö? Тешїт-чанныд-кö-а?

да,—сујсїс Мітреј.—Абу теш, а збыл.

— Вот дївö!—шуїс Öлöксан.—Мїжан Марјаыс-öд озыржык-на жö сурö тїжанлы.

— Мыј шуанныд шуöј,—щöктїс Марпа.—Мїжан дуреңыд-таж пöгїбö кутїс воштыны. Мед-пö гöл-кö.

Чöв. Öтїјас віччысїсны вочавїçöм, а мöдјас мöв-палїсны, мыј вöчны.

— Öнї-öд страдна,—шуїс Öða,—а абу сваðба-асан кад.

— Ог төд бара,—шуїс Öлöксан.—Лоас мöв-пыштлыны да вöлїстї.

— Страдна пондаыд ескö позас сваðбатö вöчныд, сетанныд-кö нывнытö,—шуїс Марпа.

— Кыс-нö позас,—шуїс Öða,—кор мїжан наң нї нїнöм абу. Сваðбатö наңтöгыд он вöч. Асныд төданныд: тїжанлыс-нїн наңтö воçöсалöма. А прамöј козїн оз ло, абусö он сет.

— Сваðба вылад наңтö вермам-на бара воçö-савны,—шуїс Марпа.—Наңыд воас да секї небос воçöстö мынтаанныд, а козїнтö-öд мыј колö корам, а мыј оз ков огö.

— Öнї нїнöм вöчны оз поз,—шуїс Öлöксан.—Наң їдралöм бöрын-жö сетам-кö сетам-а.

— Тажö наң воçöстö тї енö лыдðöј...—шуїс Мітреј.—Сїјö колöма да позö-нїн вунöдны... Сöмын кывтö сетöј-а.

— позö і сізі...—шуіс Марпа.—Сіјö һантö огö-
һин корöј. Сіјö һаһыд понда мі олам-на.

— Тајö ескö зев бур,—шуіс Öлöксан,—но öні огöј.

— Огö öні, огö,—орöдіс Öда.—Марјаыс со öні
абу-һи. Мөвпыштлам да арнас гашкö сетам.

— Но мед-но тіјан ногөн,—шуіс Мітреј.—Му-
һам-жö, луба, гортö,—шуіс сіјö гöтырыслы.

— Муһам.

Корасыјас чеччісны да мунісны öзöслаң.

— Сізкö арнас?—јуаліс Марпа.

— да-да,—вочавізіс Öда.

Корасыјас мунісны.

— Сетны абу-һö Марјасö?—јуаліс Öлöксанлыс
Öда Мітреј гозја мунöм бöрын.

— Ме ог төд, мыј лоас вöчны. Сетһытö ескö і
лöсыд міјанлы шуһытö, но-öд Марјаыд-на кызі
кутас мунһы. Сіјöс ме төда, бурөн он-на сет Про-
кö саяд, көт і озыр сіјö.

— Жал і сетһыс том һывтö сіјö эвер саяд.

— Жалһад жал. Марја сертіыд Прокöыд һинöм
оз сулав, озырлунсö-кö сылыс он лыдды, но сетан-
кö ескөн, бур лоас. Жöһик озыр. А һаһ вöзöстö
кызі кутан мыһтыһы? Öд мыј волас һаһыд пöшті
жыһсö лоас сетһы, а мыј кутан сојһы? Сетан да
гашкö һаһ вöзöссыс мыһам.

— да, вöзöстö сöкыд лоас мыһтыһы. Лоас, ты-
далö, сетһы, но код саяö-кö-öд лоас-жö сетһы! Мед
öһи гортһы һужыштас, а һаһ ідралöм бöрын сетам-
дај. Прокö саяд сетам да отсыштһы гашкö кутас-
һы і быдөн.

— Марја, буракö, Степан Васкöд ветлö?

— Мед лöсыда ветлас, но Васлөн-öд стыһ кер-
јыс вöсһи-һа-жö, кызі і міјан, да сы саяö сетöм оз
ло, кор озыр жöһик коралö.

— Сетам-кö і сетам, но öһи мед Марјаыс та
јылыс һинöм-һа-жö ез төд. Сіјö зыһғыһы кутас...

— Но, һаһ сөгса та јылыс. Арöзыс ылың, кув-
һы верман-һа. Со луншöрыс-һин сор, а мі век
болһам. Һаһöс візöдлыһы лöк кајлыһы,—шуіс Öлöк-
сан да лöсöдчіс му вылö кајһы.

Важ моз муніс олём. Важ моз Машё ветліс Васкөд. Уна рытјас да војјас најө коллісны өтлаын, уна мелі кывјас кіссісны өта-мөдлы. Најө ез төдны, мыј Машёөс коравны-нін волісны да сылөн бағ-мамыс пөшті-нін көсјысісны сіјөс сетны озыр жөнік саяө. Но најө төдісны сіјөс, мыј таво Васөлы салдатө мунан кад, і гашкө налы ковмас јансөдчыны.

Терпіттөма нөжјө муніс Прокөлөн кадыс. Вежонјас кажітчісны төлысјасөн. Сіјө віччысіс ар—гөтра-сөм кад. Сіјө вөтлысіс Машё бөрсө, унаыс сорнітіліс сывкөд, но Машё ас тујыс ез кеж. Сылы ез ков озыр жөнік, ез ков ноль вежөсө керка, ез ков ба-рынө моз олём, а коліс муса зон.

Прокө лөгаліс Васө вылө, но сөлөмыс радліс, мыј Степан Васлы таво салдатө мунан кад, і оз ло сізі, мыј ташөм зумыд течаса Васөөс сетчө оз нуны. Прокө мынас сыыс, і лөсыджык лоас Машёөс бөстны гөтыр вылө, көғ і төдіс, мыј нывлөн бағ-мамыштісны сы вылө да көсјысісны-нін нылөс сетны. Сіјө төдіс, мыј Васө оз вермы кутны Машёөс, бағ-мам-кө сетө, но век-жө-нін ез вөв лөсыд.

Шонді ыстіс му вылө рытөс.

Ежва вылын пукалісны Степан Вас да Гріша, кодјас костын муніс сорні.

— Теныд-өд мыј овнытө, Гріш,—шуіс Васө, коді кујліс кымынөн да нещкіс өтка турунјас.

— Мыјла? Мыјла теныд локжык?

— Мыјла? Өті-кө, шук нуасны салдатө, а мөд-кө...—татчө Васө сувтіс, но вічөдліс јортыс вылө да нуөдіс воэө:—Пола сыыс, мыј Мітреј Прокөыс сывсө.

— А теныд-нө вермас мырдыны сешөм урөдыс да сешөм нылөс?

— Абу сы саяын. Јуаласны-мөј өні теныд да нывлыс? Сізнадтө, дерт, оз вермы, но-өд сетасны мыр-дөн. А медса-нін секі, кор ачыл абу. Сешөм, Гріш, олөмыс... Кодкө саяө окота көғ абу, бығ мунны нывлы; бағ-мамлөн кыв—закон.

Гриша ез шыас. Сижө шемөса виждис муо да гуд-
jis чунјаснас сижос. Жал вөлі сылы Васөөс, кодос,
төдөмыс, нуасны салдатө да, код төдас сесса, азы-
лас оз коркө дона јортсө. Од кызи ськөд овлисны.
Жалпырыс виждлис јортыс вылө да шуис:

— да! Олөмыд сешөм. Оландырыс озырјаслы, а
мијанлы долыдлуныд оз лолы. Век мыјскө виччыс.
Но сы понда ен-на шогы. Оз-жө-өд сы сажө сетны.
Машөтө бурөн он-на бост.

— Сетасны-дај бост,—пыдө лолыштіс Васө.

— Ынөм он төд. Вермас лоны өтис і мөдыс,
но өні ен-на шогы.—Гриша пуксис, виждлис туж ку-
за муныјас вылө да нумдыштөмөн јуалис:—А мыј-
ла он гөтрас?

Васө серөктіс.

— Гөтрасны-нө кыс! Колөкө гортад он волы. Во-
шө нылыс.

— Но ен-на мун, да колөкө оз і бостны. Лок-
ветлам лушщө јөзлаыс.

Јортјас чеччисны да мунисны томјөзлаң.

— Мыј шум-нө кылө?—шуис Машө, кор сижө
сорөн-нын петис вөлөстө Аннакөд да кылисны сикт
шөрлаыс ызгөм.

Најө өдјө мунисны шумлаң.

Сикт шөрын кыщөн ноксисны јөзјас, кодјас вижд-
дисны кык враг костыс вен. Öтјас думнаныс отсалис-
ны өтисы, мөдјас мөдлы. Вомјаснысө паскөдөмөн
виждисны челајјас, кодјас пыр көсјисны лоны јөз-
саң возвылынжык.

— Ен во, ен,—кылис гөлөс Васөлөн, код вылө
зыртчис кодзөм Прокө.—Висталөны тед бурөн!

— Полан, он лыст кутчысны,—кијаснас шенасис
Прокө, виждлис муртса воөм Машө вылө.

— Вај вистав, мыј тед колө?

— Тенад лолыд меным колө,—шуис Васөлы
Прокө, кias сылөн југнитис золанік пурт.

Кодсурө акнитисны, но тајө-жө кадө венчысјас
костө пырис Гриша, коді вөлі даг јортлы отсавны,
да торкіс Прокөс Васөлы сущкыны.

— Кеж!—горөдис Прокө.—А то!...

— Суј пурттö! — торкіс сіјöс Гріша. — Бур-кө колö, суј!

Гріша кежіс, кор Прокö сујіс пуртсö. Но Прокö ез лант, көсјіс петкөдлыны вынсö. Мігтöм кывјасөн відчігтыр мыччаліс кулаксö Васöлы, коді оліс чöв.

Прокö друг шампурітчіс куз кіјаснас Васö морöсö. Васö ез-жö уз. Пансіс вермасöм. Васöлөн пузис вірыс, возö ез-нін вермы кутчысны да вына сојјаснас мыјвынғыс тіпкіс Прокöос муö.

— Вот теd,—тіралöм гөлöсөн шуіс Васö, кор ласкіс врагöс.

Прокö чеччіс, звірскöпөн кыскіс пуртсö да зырöдіс Васлаң, но сіјö пелка кежіс бокö, зев ödjөн кутіс пурта кісö, песовтіс сіјöс. Пурт угі. Зверлөн кодöс вöліны сіңјасыс Прокöлөн, но нінöм ез кол вöчны, кыз весасны татыс.

Герамөн да скöрмөдана кывјасөн колльöдісны Прокöос најö, кодјас сулалісны Васö дор.

— Коңöрлы бөжсö сујöмөн лоі пышјыны! — горöдіс öті дегінка, код бöрса унаөн серöктісны.

Машö лычыда лолыштіс, кор Прокö муніс Васöдіныс. Сöлöм вылас лоі лöсыд, мыј Васö кокныда-на веніс ташöм куз кокјаса да кіјаса чераңöс.

— Бара-на, Васук, текöд лоö гулајтны, — тешітчіс Машö, кор öтлаасіс ськөд. — Прокötö вöтлін-да. Ен-кө вермы ськөд лоі мунны.

Машö чöскыда серöктіс.

— Регыд теd лоас Прокöыд, окота-кө ськөд ветлыны... Нуасны менö салдатö.

Машö лоі шемöс, но регыд шуіс:

— Мыјла-нö шуан: „теd лоас“? Ен дојд сöлөмöс. Сінмөј мед оз азы сіјöс. Сірагіс ідолыд.

— Көсјіс ескö Прокö повзөдны, но ез удајтчы.

— Віччыс сыыс, Васö.

— Нінöм, ен пов. Ме справітча-на ськөд. Мед волас мöдыс, кызі талун, гөрбыс-кө лудö.

Кыкнаныс серöктісны. Машö лубујтчö Васöөн. Сіјö ез і мөвпыштлы, мыј ташöм јорткөд оз сур-коллавны нем.

1914-öд вога ар. Лунјас жеңдаммисны. Шонди ез-нин вөв јуль тöлысса код жар. Ывлавыв војмис. Луд вылын ез-нин гоңжавны зарни зоріјјас. Пујас пөрччисны ассыныс вижов платфöнысö. Частöжык киссис зер.

Коліс кад, кор томјöзöс бостісны салдатö, кыт-чö мунысјас піö вескаліс Степан Вас.

— Но, Машö,—шуис Вас, кор најö коллалісны медбөрја вој,—торјалам сесса. Віт во ветлыны, колöкö-і дыржык, а гашкö і...—сіјö лантіс, візöдліс сінваөн тырöм Машö сінјас вылö. Сіјö нöшта-на топыда топöдіс сіјöс ас бердас да көсјіс возö шуны, но аззöмөн, мыј Машöлы сіз-нин сöкыд, возö ез-нин мöд шуны страшнöј кывјассö.

Машö бура дыр ез шыас. Сіјö удітіс-нин серпавны, кызі кутас овны öтнасөн...

— А ме-нö кызі,—ышловзис Машö.

— Сіз-нин лоі да.

— Сесса-нö аззыслам огö-нин?

— Аззыслам. Ен јона шогсы, сіјö оз отсав. Пісмö-тö мöдöдлыв-жö,—тазі тököдіс Машööс Васö, но кор дум вылас угіс Прокö, аслыс сöкыджык лоі. Недыр чöв олöм бöрын содтіс:—Ме сајын оз ло, Машö, ловја-кö кола.

— А ме сајын-öмöј лоö? Мем он і верітчы?

— Абу те сајын, і верітча теd, но мед ескö оз крукыштны тенö. Аззан, мыј вöчö Мітреј Прокöыд?

— Оз, оз жö-öд сы сајö сетны, абу сешöмöс. Он менö бост!

— Но віччыс, крепітчы.

Шонди мыччысис вөр пујас јывті да візöдліс сікт вылö.

Асывсаң шонди занавесассис орјавлытöм кос кымөрөн. Корсурö кыпöдчывліс тövныр, аслас туј вылыс кыпöдас буссö да пырновтас гартас сіјöс.

Сікт мöдöдö салдатö бостомјасöс царлы „вернöј“ служба да смерт вылö.

Сікт шöрын, көні сулалісны јöз тыра телегаа вöвјас, кодјасöс телегаалісны, медым коллыны салдатö

мунысјасѳс, лапкыѳік тушаа, ѳшѳдѳѳм рушкау урад-
нык сорнытис:

— Тіјан піјанјасыд,— шуис сіјѳ салдатѳ мунысјас
бат-мамјаслы, кодјас медбѳрја мінутајас пукалѳныѳ
асланыс піјанјасыс дінас,— мунѳны православнѳј
ѳтечествоѳс дорјыны, мунѳны цар баѳушколы служіт-
ны. Најѳ мунѳны православнѳј вера дорјыны.

Јѳзыс ѳѳв кывзісны, мыјкѳ мукѳдыс вашкѳдісны
мѳда-мѳдыслы.

Ураднык бергѳдѳчис да сіктса старшіна ѳтсѳгѳн
вѳв вылѳ сѳлѳм бѳрын горѳдіс:— Нынѳм сесга сулав-
ны, вѳрѳѳдѳѳј!— Сіјѳ вачкіс вѳлыслы да мѳдѳдѳчис
сувтны медбѳрја вѳла бѳрвылѳ.

Вѳрѳісны. Кутісны кывны пу ѳѳрса телегајаслѳн
ѳуртѳм шыјас.

Бѳрдігтыр коллаліс ассыс быдтас пісѳ мам. Кы-
зі-нѳ он бѳрд: ѳд сіјѳ чужтіс, старайтіс, быдтіс
сѳлѳммыс аслас ѳтсѳг вылѳ, а друг бѳстісны да салдатѳ.

ѳті телега вылын пукаліс Васѳ, кодѳс медбѳрѳѳ
коллалісны Машѳ, Гріша да Анна. Васѳ пукаліс вѳв-
лаѳ мышкѳн да віѳдіс ылыстчан ас чужан сікт вы-
лѳ. Чужѳмыс вѳлі быгыд, гажтѳма зірдалісны сіѳја-
сыс. Сы бердын јурсѳ ѳшѳдѳмѳн пукаліс Машѳ.

— Но,— шыясіс Гріша пѳшті бѳрдан гѳлѳсѳн,—
прѳшцај, Васѳ! Ло ѳѳввіѳаѳн, ен кол Машѳтѳ. Прѳ-
шцај,— сѳкыда шуис бѳрја кывјассѳ, топыда кутліс
дона јортсѳ да чеччыштіс телега вылыс. Гріша бѳр-
са Васѳкѳд прѳшцајтѳм бѳрын леччіс і Анна.

Медбѳрѳѳ Васѳ дінын пукаліс Машѳ. Сіјѳ ѳѳ-
кыѳ ез вермы торјѳдѳчыны сы діныс, ез вѳв ѳкота
сыыс колччыны. Медбѳрја мінутајас сіјѳ віѳдіс сін-
ваѳн ѳјдѳм сіѳјаснас олѳмын медга донаторјыс вы-
лѳ, но сѳлѳмыс ез бурмы, кѳѳ јешѳѳ дыр пука-
ліс.

— І меным кад, Васѳ,— чеччігтыр шуис Машѳ
да бѳрдзіс, сы вылѳ віѳѳдѳтѳг, мыј на дінын-жѳ пу-
каліс Васѳлѳн вок— јамшѳік, коді налаѳ ез лыстлы
бергѳдѳчывны, а кор кыліс Машѳлыс бѳрдѳѳмшысѳ,
чеччіс телега вылыс да муніс на діныс.

Машö бөрса муни Васö да пунктис сөкыд кижасö ныв пельпомјас выlö.

— Прöщај,—шуис Васö, сінјасгыс былскöбтис-ны југыд сінва молјас да турисны быгалöм чужöм куҗаыс.—Бура ов, ен шогы, Машук! Ен-жö җикöз вунöд, кытчöз ог кув. Аҗысам, виччыс, донаöј! Прöщајтлы,—став тушанас тиралис Васö. Медбөр-јаыс ас бердас топöдис миҗа нылöс да топыда окыш-тис.

Кöсјис-на шуны уна кыв Машö, но нинöм ез артмы сыркјалöмла. Сöмын телегаыс леччигөн арт-мис „прöщај“ кыв. Мыј керис сөлöмыс сылөн!? Кывјасөн верман-ö виставны сјös?

Маша лолышттöг вiҗöдис нöжјөнiк ылыстчыс телега выlö, код вылын шапканас шенасис Васö. Со, кызи вөр сажö бердис југыд шонди, бердö Машö сінвоҗыс Васö.

— Вас-ук!—вомгорулас шуис Машö да сыркму-ни муö.

7

Нöжјөн да гажтöма кыссисны Машöлөн лунја-сыс. Ужалигөн Машö ез-нин сөлöмгыс виччыс том-јöзлыс дона рытсö, сјö ез-нин надејтчы, мыј сурас Васöкод сорнитны, сјö мелі кывјасөн палöдны шог. Медым җоланика көҗ палöдыштны шог, Машö уна рыт коллыс Анна пöдругаыс динын.

Машöс шенҗöдис сјö, мыј öни мыјлакö батыс i мамыс сјös важ дорыс јонжыка раҗејтöны, „Али јона ужавсис,—мövпалис сјö,—да сјөн таҗсö. А воҗынсö-öмöј ег ужавлы? Ужавли. Тöвнад кокыд ез сывлы, а гожöмын, кызи i таво, вiҗ вылын да көн да вет-лан пемыдыс-пемыдö, уҗныд öн слöјмыв. Оз, оз та понда, а ем, буракö, мöд помка“,—помавлис сјö, кор некыҗ ез вермыв тöдмавны помкасö.

Öти рытö килчö вылын пукалис Машö да вöли вöјтчöма сөкыд мövпјас пыщкö. Содјöд кајис Иван, кодi локтис вöлöстсаң.

— Мыј-нин сещöм шемöс, Машö?—јуалис Иван

чоҗыслыс, көт ескө төдіс сылыс шоган помкасө.
Машө бытгө ез і кывлы.

— Уған, алі мыј!—серөктіс вокыс, но кор Машө лептіс сы вылө сінјассө, кодјас вөлі тырөмаөс сінваөн, пыр-жө лантіс, ез-нын мөд воғө сорнітны. Кілчө өзөс порогөд вужігөн сіјө шуіс:

— Машө, тенө Оңө Анна коріс.

— Но.

Пөдруга керка дорө воігөн-нын Машөлы лоі паныд Прокө, коді нумдыштөмөн јуаліс:

— Кытчө мөдін?

— Гулајтны, кытчө-нө сесса,—вочавісіс Машө да зілҗыка муніс сы діныс. Прокө сувтлөмөн ві-қөдліс, кытчө мунас Машө, а кор ақзіс, мыј сіјө кежіс Оңө керкалаң, бөр косіс гортланыс...

Турунсод вылын пукалісны пөдругајас.

— Мыј-нө талун, Анна, вөчін?—јуаліс Машө.

— Талун вартім. Лунтырөн тіпкім кык рыныш, а һаныс угі қолаңік кык мешөк. Зев тыртөмөс колтајасыс. Бызгылтас-жө һаң таво бара міјан, лоас і сојөм, луба.

— Міјан сецөм-жө. Ід ні су ез вөв шептаөс. Мі аскісаң вартны-жө кутам. Ок, кулан, буракө, шогысла,—мөдарө вежіс сорнісө Машө.—Уж ні ні-нөм оз пыр кіјасө.

— Но, јонасө ен-жө жугөдчы.

— А кызі астө ылөдан? Оз-өд-тај сіјө вун, он пөлышт бусөс моз.

Јона сорөқ сорнітісны өттор мөдтор. Талун кеж-лө бара помалісны ассыныс помаслытөм сорнісө. Кад-нын вөлі уғны. Сікт вөлі вөјтчөма-нын сөкыд унмө. Лөң. Сөмын кор-сурө увтчылісны понјас да кыскө војса пемыдгыс кыпөдчыліс төвру.

— Но, уғны кад,—очсалигтыр шуіс Машө.—Өні војшөрыд, ме чајта, ем-нын.

— Міјанын уғам. Откод-өд көт көні уғ. Гортө-чыд бура ылын, а војыс зев шукөб.

— Муна. Аскі воғ чуксаласны. Тані уған да кор-сөмвыјө јешцө воасны.

— Сіқкө, коља тенө.

— Но, коллём ковзис. Сојасны али мыј кодкө-менө?

— Но і мед те ногөн. Пукавныд воливлы.

Машөөс Анна коллис өшінув јөр дорөз, а сесса пырис гортас.

Вој вөлі шоныд, но пемыд. Туј куза терыба тувччалис Машө, кодлы вөлі вескод, көҕ і өтнасөн пемыд арса војын, сјјө ез вөв полыс рөдыс, сјјөс олөмыс велөдіс повтөмөн. Көҕ муртса сылы вөлі 18 ар, но унатор-нын мунлис сы вывті.

Горт дорас-нын вөлі матыстчө Машө, кор друг зурасис морткөд. Машө чөпөсјис бокө, но морт бара пощис сылыс тујсө. Тајө вөлі Прокө, кодөс Машө пыр-жө төдіс.

— Мыј-нө шөдтөм вөв моз чөпөсјин? Ог-өд сој,—шуис Прокө да кутис Машөөс.

— А мыј месаң теныд колө? Леҕ,—скөрыс шуис Машө да көсјис мынтөдчыны, но Прокө кабырјас улыс-ез і вөрзыштлы.

— Ен пов, ен. бинөм ог вөч... Ме абу ош. Пуксам есјјө кер вылас да сорнитыштам.

— Мун вај сетыс, мун! Југдыны регыд пондас, а те пуксыны. Леҕ миса, да!..—ез-на удит помавны, кычі Прокө бөстис сјјөс да пуксөдіс тујсаң 5—6 восков ылнаса кер вылө.

— Мыјла меыс век пышјалан?

— Ме некодыс ог пышјав, но те динө ог матыстчы, і те ен матыстчы ме динө.

— Но вот, менам-жө сөлөм сотчө те понда. Ен менө мучит. Мыјөн-нө ме локжык Степан Вассыд? Öд буржык-на.

— Ен сөр вај, а леҕ менө.

— Ен мөдлаө бергөд сорнитө. Вистав, мыјла пышјалан меыс?

— Те он ков меным, ен надејтчы ме вылө, мун сін воҕыс.

— Ха-ха! воас-ө јешщө Васыд?

— Лаңт, мем оз ков озыр, кычі те. Те озыр дај тенө і радејтны? бекор!

— Но, но! Ен члзы. Ме бѳрса кутан-на вѳт-лысны... Ме сажѳ-на мунап...

— да лѳз, миса! Мыла сѳрасѳн ме дѳнѳ вѳјнас?— тѳралан гѳлѳсѳн шуѳс Машѳ да кѳсѳјс чеччыны, но ез вермы.

— Пукав, пукав. Пыр лѳза...—шуѳс Прокѳ да топыджыка куѳс Машѳѳс.

— Мыј-нѳ те, мѳстѳм чужѳм, јѳјмін алы мыј? да дурды-ы...—пѳшѳтѳ бѳрдан гѳлѳсѳн шуѳс том ныв.

Став вычнас Машѳ дѳрјысѳс Прокѳыс, сѳлалѳс чужѳмас, вачкалѳс кытчѳ сурѳ кор-сурѳ мынлѳм кѳјаснас. Но воѳѳ сесса ез-нѳн вермы воѳсасны. Му-зѳмла сѳкыда лѳлалѳс. Сѳнјассыс мыччысѳсны сѳнва вѳјтјас. Воѳѳ нѳнѳм-нѳн ез колъ вѳчны. Зѳкѳз сырк-мунѳсны кѳјасыс.

8

Ѳтѳ зѳра лунѳ Машѳ вѳјсѳ вѳлѳс вѳз вылыс, ме-дым мельнѳчаѳ нуны вылъ нѳнъ изны.

— Тпру-у!—ѳшѳнулѳ сувтѳдѳс вѳвсѳ, леччѳс сы вылыс да домалѳс вѳвсѳ пощѳсѳ. Ачыс кѳјсѳ посво-зѳ, пѳрччѳс кѳтасѳм паскѳмсѳ да пырѳс керкаас, но сѳјѳ неуна ез пет бѳрѳн, кор азѳсѳ лѳбѳчын пукалыс Мѳтреј купечѳс да сылыс гѳтырсѳ, кодјас некѳр ез волывлыны на ордѳ. „Кущѳм мор-нѳн тѳјѳјасѳс вѳјсѳ?—мѳвпалѳс Машѳ. Сѳнбѳжнас вѳзѳдлѳс на вылѳ.

— Бѳтѳ, кытчѳ-нѳ вѳвсѳ воштыны?—јуалѳс Машѳ.

— Гѳднаад лѳас сујлыны. Бѳвлаыс зерѳ. Рытла-дѳрнас-кѳ кобас, Иванлы лѳѳ мельнѳчаас ветлыны.

— Ме ветла.

— Мыј чѳн-нѳ Иваныслѳн?—шыасыс Ѳда.—Сѳјѳ ветлас, те он...

Гѳстјас сещѳм суса вѳзѳдѳсны Машѳ вылѳ, мыј сылы дѳсѳднѳ лѳѳ. Зѳла петѳс керкаыс ывлаѳ Иван бѳрса.

Иван сувтѳс кѳлчѳ ѳзѳс порѳг вылѳ, пощѳс Машѳлыс тѳјсѳ да нѳжјѳнѳк шуѳс:

— Сулавлы.

— Мыј лѳѳ?—нумдыштѳмѳн јуалѳс Машѳ, но

кор азгіс, мыј ськөд сорнітігөн век нумјавлыг вок талун оз нумјав, сёлөмыслы ез ло лөсыд, тревожнөја віқөдліс вок вылө.

— Те „шудаөн“ лоін,—воқө шуіс Іван.—Төдан мыјла локтісны тајө бөчкајасыс?

— „Шудаөн лоі“,—југнітіс Машө јурвемын,—мыј бара сещөмыс? Мыјөн шудмі?..

— Тенө коралөны.

— Мыј? Коралөны?—ез верітчы Машө аслас пелјаслы, төдчымөнја вежсіс чужөм вылас.

— да Прокө сажө. дыр нін тенө донјалісны кофінөн. Мыј сетөны багыд да мамыд налы, корасыс-јаслы кажітчө ещаөн. Но кызкө, буракө, лөсөдчісны.

— Сетны көсјөны? Кофін-нін?

— Азған. Мун пыр, ме јөрта вөвтө.

„Вот вөлөм мыј,—мөвпаліс Машө.—Вот мыјла“...—но сьлөн мөвпјасыс торксісны: гора шыөн друг воссіс өзөс, көні мыччысіс мамыслөн јурыс. Ода меліа віқөдліс ныв вылө да шуіс:

— Лок пырав, мыј сені сулалан...

„Пырала, мыј ті кутанныд болгыны“,—пыріг-моз мөвпаліс Машө. Сіјө муніс көщасө, пөрччіс јурсыс чышјансө да сіјөс пуктіс костыны.

Машө леччысіс сіңі, бытө нінөм оз төд. Сіјө терпіттөг віччысіс, мыј лоө воқө. „Со мыј понда мекөд небыда сорнітөны“,—мөвпаліс сіјө.—„Кокніжыка-пө, көнкө, мунас. Но бурөн менө он бост“.

— Но, Машө,—шуіс мамыс,—те дінө-өд бур јөзыс воісны. Мајбырөс Прокөыс сажө коралөны. Мыј те шуан? А? Немөј алы мыј?—здук чөв олөм мыгті мөдыс јуаліс Машөлыс, коді чөла пукаліс өшін дорын да шемөса віқөдіс жојас өті местаө. Кор сылыс јуалісны мөдыс, сіјө лептіс јурсө да шуіс:

— А сы сажө-кө-нө ог мун мыј-жө?

— Мыј-жө? А господі, сы сажө-кө он мун? код сажө сесса мунан? Сы сажө кывшутөг-нін поқө дај лоө мунны. Бур јөзыс ен јанөд. Со, віччысөны кыв.

— Вічысёны-кё і шуа: ог мун! Ен болгы ынём забусё. Лушщё вомнытё енё муэтёј.

— Мыј боксаң омёлтан Прокёсё?—јуалис Ёлёксан.—Алі мјан код гёл?

— Енё мем озыртё мыччёј. Ті ногён, сізкё, озыр сажё і мунны? Мустём сажё?

— Вот і дівё,—сујіс Марпа.—Сещём өд лок...—сіјё дугдыліс, бергөдчыліс өзөсөд пырыс Іван вылө да нуөдіс возё:—Сещём өд лок абу-жө мјан Прокёыд? Мыј он муныс. Прокё дінад барыңө моз кутан овны.

— Ба-ры-ңе моз!—пөштё ңеріс Машё.—Меным оз ков барыңаавны. Ог куж сетчөз воштысны.

Машё ез көсјы керкаын пукавны да петіс ывлаё.

— Вот мерлінаыд кушём,—шуіс Ёда.—Ташёмён ег чайтлы. Сөмын і броткё. Бур јөзсыс јанөдас.

— Лоас мунны,—шуіс Ёлёксан.—Шуа—закон! Енө дөзмөј,—шуіс гөстјаслы.—Мунас, оз чеччав.

— Бағ-мамлы воча, зонмё, лыстё тазі пінасны,—шуіс Мітреј.

— Оз кут пінасны, оз,—шуіс Ёда.—Сетам, енө полөј. Свадба лөсөдам пыр.

— Но, но,—шуіс Мітреј.—Первој нывныдкөд лөсөдчөј. Сесса јуөртөј, кор лоас свадбаыс. Но, мунам-жө, луба, гортё.

— Лөсөдчам і вөчам,—шуіс Ёда.—Енө дөзмөј дуреныс понда. Сіјё прөста-на дурө...

— Огөј,—щөц артміс корасысјаслөн. Марпа содтіс,—ташём торјыд өд унжыкысё лолө.

Корасысјас петісны керкаыс. Омөлік содјөд леччигён шупөдјас куза кысёіс Марпалөн куз сарапаныс. Но сод жынјас өті шупөдлөн вөлі вөрө пөвјыс, код вылө сувглём бөрын Марпалөн кокјасыс вёлскөбтісны да сіјё усі, і мышкуыс лыддіс содлыс шупөдјассё, на вылыс ңајтсё чышкөмөн. Машё сулаліс кілчө вылын і сещём тешкодөн кажітчіс тајө серпасыс, мыј ез вермы кутчысны да посвозё

пырігтыр вак-вакөн серөктіс, көт ескө сылы жона-
нын вөлі шог. Мітрейлөн петіс-жө серамыс гөтырыс
вылө.

— Мыј бара мөскасан-а?— шуіс Мітреј.

— „Мөскасан?!“—скөра шуіс Марпа најтөссөм
сарапансө чышкігтыр.— Усан бара ешөм соджө-
дыс, кор сіјө вежнасө. Сод сертыс-нін поңо ар-
тавны налыс олөмсө. Ставыс кіссөма. А те ветлы
да клаңајтчы налы, медем нылөс сетасны. Озыр-кө
невеста, мед-нін. Вајантор сурөма! Сөмын вом лыд
лоө, куш бөжнас воас-да.

Сы вылө віңөдтөг, мыј Машө пыксө Прокө сәјө
мунөмыс, сылөн бағ-мамыс топыда лөсөдчісны ныв-
сө сетны верөссајө. Најө чајтлісны, мыј Машө кыв-
шутөг мунас тајө озыр жөнік сәјө, но кор азгісны,
мыј сіјөс мелі кывјасөн молөдөмөн он сет, сувтіс-
ны мырдөн сетан туж вылө; көт і вөлі нывныс жо-
на жал, но ужјөзө вөјөм понда быт лоө сетны.
Ғерт, ыштісны і жөнік озырлун вылө.

Машө ез төд мыј вөчны. Отсөг сетны некод ез
вермы. Сіјө некушөм подув ез азғы, медем ескө
бурөн петны тајө омөлторсыс. Сіјө сінјасыс ез бы-
равлы сінва, а сөлөмыс мыј вөчіс—ачыс ез төд.
Сіјө омөлтчіс, өмралан чужөмыс лоі быгыдөн, кызі
ар воігөн келдөдө алөј зоріғ.

Іван жона жө дорјіс раҒејтана чојсө, коді уж вы-
лын век сылы вөлі медбур јортөн, но сы помыс
нінөм ез артмы. Ғерт, нінөм ез вермы вөчны і Ан-
на. Но сіјө кағаліс пөдруга кывјасыс кушөмкө гө-
гөрвотөмтор...

Сіјө рытө, коді вөлі свадба лөсөдан лунлы па-
ныда, Машө ношта-на кевмысіс батыслы да мамыс-
лы, медем најө верөссајө ез сетны.

— Мыјла, мам, ме сешөм ковтөмторјөн лоі?—
нора гөлөсөн сорнітіс Машө.— Мыјла лішнөјөн лоі?
Алі омөла ужавсіс да ужала? Быдтін, быдтін дај
тојыштан мустөм сәјө? Енө сетөј, вај вөчөј тајө
бурсө!

— Јөјук те, нылө, јөјук. Мі-жө огө вөтлө, і абу
лішнөј, а сетам бур местаө, теныд-жө бур вөчам.

Бöрынас азған, кушöма кутан овны. Мiжанöс-на кутан ошкыны. Теныд i мiжанлы лоас лöсыджык. Отсыштны, колöкö, кутасны-i.

— Сiзкö, сiжөн менö i вузаланныд, медым тiжанлы кутасны отсавны? Отсаласны теd бокад. Ок, тi! Сы понда менсым олöмöс воштанныд... Ог мун, кöт мыj вöчöj...—Машö жокмылтчiс кöщас лабичö да сыркjалис.

— Лаңт!—Машö вылö горödic багыс, кодi öнöз пукалис чöв.—Медым шы ез вöв, меd ескö оз инмав. „Ог мун да ог мун.“ Бат-мамлы воча муныс! Мунан. Аски свадьба.

Машö воzö сорнитны ез мöд. Сöлöмыс зiкöз iзмиc. JURас бергалисны колмöдана мöвпjас...

Керкаын вöли чöв, ставыс-нин узисны. Сöмын Машö ез уз. Сiжö куjлис лабичын да мысгic курыд сiнваөн. „Он окота сергыд ов,—мöвпалис сiжö.—Он! Мыjла-нö таjö сiзи? Мыjла абу шуда олöмыс? Мыjла? Мыjла том нывлыс кутöны вöласö? Мыjла вajöдöны нинöмö? Коркö лолö оз сешöм олöм, медым ескö нылöс ез сетны мырдөн? Петас оз jугыд шонди i гöль нывлы? Васö, кöни те? Ловjа абу? Мыjла менö колiн? Тöдан он, мыj суic менö? Кулаöд, кула...

...Мунан да омöль-жö лöб,—воzö мöвпалис Машö.—Ловjөн кö воас Васö, öд кушöм сылы лöб. Мыj кута шуны ме, кор вочаасам? Таjö лоас меdса сöкыдөн. Ог, ог мун. Лушцö торjöдчыны вöльнöj светкöд... Мустöм мужик дiнын козмöм дорыс лоас буржык. дурдас-кö ужалöмыс том сöлöмöj, сек бырö став шогыс, став мучитчöмыс“.

Машö чеччiс лабичыс, jурас гартыштiс чышжан да каң-каңөн, нинöм мöвпавтöг, петис керкаыс.

Вöли воjшöр гöгöр. Ывлаöс шымыртöма сук пемыд арса воj, кодi бытöс соjны i кöсjö. Воjса пемыдын jуклалис лечыд төв, палödic топыда унмовгöм воjöс.

Машö леччiс codjöd да вескыда мöдöдчiс вадорлан. Вилсjалисны сылөн кокjасыс, но сылы кажитчiс, мыj оз вослав најтöс тuj куца, оз мун аслас кокjа-

сөн, а лебө сынödöd. Сijö регыд воис крутöя усан берегö, код улын ворсödчигтыр визувтис жу.

Машö дыр визöдiс пемыд жу вылö, кывзис гыяс-лыг солкödчöм шысö. Сijö чужöм вылын төлалисны зугсöм журсi праҗас. Машö нинöм ез мөвпав, весиг ассö ез кыв. Сiнјасгыс космiс сiнва. Медбөрја jök-тöм jöктiс нывлөн том сөлөм, туша куҗа медбөрја тујјас вöчiс том вiр.

Машö медбөрјаыг визöдлiс вужөр моз төдчан сiкт вылö, медбөрјаыг лолыштiс сынödсö.

— Васö!—медбөрјаыг артмiс сылөн муса нiмыс, сесга кунiс сiнјассö, чорыда шамыртiс морөссö да чеччыштiс гудыр ва пыщкö...

Немөвöјја восковјасөн воглалисны лунјас. Колис-ны вежонјас, төлысјас, војас. Колöм војаслөн выл-војасөн вежсöмкöd щöщ вежсö i олөмлөн са-мыс.

Öтi шондiа лунö, кодi зiла-нин iсковтiс рытлан, лымја тујöd, код бокын стенаөн шемвiзисны пујас, зумыда шавксöдiс шыңела морт. Сijö зумыд чужöм вылын корсурö кыпödчылö нум, мыјлөн, тыдалö, помкаыс воҗын вiччысана серпасјас вöсна. Сылөн вöли жеңыдiк, но чiткыласöм тош, сiјасыс зарнi моз чiрдалисны увтасмöм шондi југөрјас улын.

Друг морт сiнјас воҗын вөссiс ерд. Сылы паны-дөн пöлтiс төв. Морт долыда лолалөмөн визöдлiс гөгөрбок. Со, тонөг, туј бокын, сулалiс коз пу да копрасiс сылы воча, бытö сылы шыалiс: „Вiза олан! дыр-нин i ветлiн-мунiн“. Туј бокјасын кыссiсны по-щöсјас, кодјас сајын лым улын кујлiсны лым пласт-јас. Мортлы мөвп вылас угi сijö лун, кор петiс гортыг да тајö туј куҗаыс нуисны ыли муö. Тајö луннас прöщајтчывлiс i тајö мусајасыскöd. Сijö ез чајтлы, мыј воас бөр ас чужан муö, тајö дона мујас вылö; но сijö бергödчiс зонвiзаөн. Ез бостны сылыг сөлөмсö эвермöм пулајас, ез кољчы кујлы-ны jöz муö.

Кымын матöжык матысмiс ас чужан сiктас, сы-мын јонжыка јопкiс сөлөмыс. Öд мыј дыра ез вöв гортын! Кущöма бырис гажыс бат-мамыс, ас jöзыс.

другјасыс, важја донаторсыс... „Ловја абу“?—мөвпаліс сіјө мусукуыс јылыс.—„Мыјла ез волы весіг өті пісмө? А кущөма віччыгі сіјөс. Колө-кө мам-һін? Вунhödic? Верміс-öd. Öd мыјтөм кад коліс. Но ез, ез вунöd, оз вермы лоны,“—төкөдіс ассө.—Ок, роч ака-һөј, кор-һін азыла тенө? Öd кущөма мучітін менө. Лун і вој некор ен вунлы, зарһіөј“.

Сіјө аслас мөвпјасыс понда ез і төдлы, кызі друг воіс сіктө. Со, паныдагісны керкајас, жытһікјас, көб-регјас. Унжык керкаыс вөліны коңөр кодөс: вөліны пощ бокајас, стынтөмјас, бок вылас һоровтчөмјас... Шемөса зоргісны сумөдөн лөбө дөраөһ дөмөм ічө-тік өшіңјас. Но сіктлөн тащөм коңөр код петкөдла-сыс сылы ез вөв вылторјөн. Сіјө ачыс чужліс да быдміс тајө сіктас, кодөс тащөмөн-жө колліс кујім во сајын.

Көт вөлі і соркод-һін, сікт век-на ужаліс, мыј понда тајө мортлы ез паныдагылы весіг өті верстө морт.

Шыңела морт кежіс өті керкалаң. Һукуыртіс сы-лөн сөлөмыс, кор азыс, мыј тајө стын пөла керкаыс һоровтчөма бок вылас.

Өшінулын мыјөнкө ноксісны зөлаһік дөтіна да көкјамыс-өкмыс арөса һыв; төдтөм мортөс азыөм бө-рын дөтінаыс дугдіс ворсөмыс да воzzaыслы тувкіс бокас:

— Візөд, Машө, кущөмкө попө локтө.

Најө шыбытісны ворсанторнысө да гөһечөн пыріс-ны керкаө.

Төдтөм морт кајіс содјөд, мышку сајыс пөрччіс зөлаһік һоп да пыріс керкаө.

Керкаын пакһітіс лок дук. Жөжын, коді вөлі пөката да кодлөн зуртісны пөвјасыс, туплагісны быд-саматорјас.

Чоја-вока, кодјас кыңзі некод ез вөв, пукалісны лабічын да зоргісны төдтөм морт вылө. дөтіна вы-лын вөлі роzөссөм сера дөрөм, мөдыс вылын—дубһік.

— Повзінныд меыс? Енө полөј, һінөм ог вөч. А ыжыдјасыд көнөс?— јуаліс локтыс. Но најө шы-асны ез лыстлыны.

— Енө полөј, енө. Вісталөј, көнөс мукөдыс?

— Пес керовны мунисны,—полігтыр вочавізіс ныв.

Tödtöm морт пуксіс лабічө.

— Віçöd, кіçјасыс кущөм мічаөс,—чојлы бокас тувкөмөн гусөнік шуіс çетіна.

— Лант, ен увгы,—шуіс мөдыс.

Сесга tödtöm морт пөрччіс шынељсө да водіс лабічө шојччыны, но ез-на і кол міну́та, кыз өшіңу-лын кутісны кывны сорніјас. Tödtöm морт чеччіс да віçödlіс өшіңулө, кытыс азгіс нывбабаөс да 15—16 арөса зонмөс, код пелпом вылын вөлі піла, а кіас чер.

Здук мыгті пыріс нывбаба, коді чујміс, кор жож шөрыс азгіс tödtöm мортөс. Сіјө бура дыр зоргіс вьл морт чужөм вьлө, но сесга друг лоі tödсаөн да ускөдчіс сылаө.

— Васө! Те?—пөшті горөдіс мам да сывјыш-тіс нумјалыс пісө.

— Ме, мамук, ме,—шуіс Васө да кутліс мамсө, кодлөн радысла гінваыс кутіс петны.

— Кытыс-нө те, кытыс? Кытыс? Мі тенө егө-нын ловјөн лыддөј, а вөлөмыд со ловја, јенмыд зонвіçаөн-на вајіс,—сіјө горша віçөдіс тошгалөм пі вьлө.—Кущөма вежсөмыд. А тајө-нө мыј?—јуа-ліс сіјө пілыс, щөка вылыс кор азгіс ыжыд ву-рыс.

— Ранітчылі.

Мам места вылас ез інас, шөјтіс жожын да ше-насіс кіјаснас, кодјас быггө кажітчісны лішнөјөн.

Керкаө пыріс Васөлөн вокыс, самөј сіјө, ко-ді кујім во сајын Васөөс колліс салдатө.

— Öлөксеј, Васөыд! Віçöd!—мамыс шуіс Öлөк-сејлы.

— Здорово, Öлөксеј!

— О, Васө! Здорово. Кущөм те tödtöm лоөмыд. Ме ескө ег төд тенө.

— А те абу? Менө коллөдірад кага код-на вө-лін, а өні!

Гуса віçөдісны тајө серпассө çолајасыс, кодјас-

лы мамыс висталис-нин, мыј тајо мортыс абу попө, а сижө, код жылыс налы виставлісны возын.

— Ештылім-жө тенө виччысны,—шуис мам.—Кужим во-өд ветлін, кужим во! да-өд те щыг, сојны колө. Öлөксеј, пөрччыс да сојө. Августа, наңкуд вај.

Сојны пуксөм бөрын Васө кағалис, мыј вунөдис бат јывсыс. Сижө жуалис:

— А батө көні?

— Батыд, піө, кыз му улын-нин,—вочавізіс мамыс. Тајө кывјас бөрын сылөн кутіс доршасны сінваыс. Недыр кост мығті висталис воғө:—Во-нин колі кулөмсаыс. Коңөрлөн кын кокјасыс ез і сывлыны, а сесга і вемөзыс мөрччіс—прөстудаөн вигміс. Мыјкө лекарјасыд лечітісны-жө, но кыс-нин бара. Сіз вішкіс, вішкіс дај кулі. Пісмө-өд та жылыс ыстылім. Ез өмөј волы?

— Ез,—ышловзіс Васө да өшөдис јурсө.

А ті кыі оланныд?

— Пыр-тај лун да вој колө. Кызі батыд кулі, олөмыд нөшта-нин омөлччіс. Ағған, со керкаыд вежынтчөма. Вөлыд абу—кулөма, а мыјкө-кө ковмас вајны, јөзө лоө петны. Слабог, өті мөс ем, да олам-лепітчам кықкө. Во вужны наңыд оз тырмы. Ме помыс-өд ужавсіс-а. Öлөксејлы-тај өні інмө бокас. Вот кущөм міјан олөмыд. Те мунтөм вылө-нин воін?

— Нинөм ог төд. Озырјасыдлыс мујассө татө-ні енө-на мырдадалөј?

— Мырдадыны?—чужміс мам.—Кызі-нө мырдадан, оз-кө сетны?

— Најө некор оз сетны, он-кө мырдады. Налөн, мам, колі пірујтан дырыс. Сартө важөн-нин чөвтисны, та жылыс, ферт, төданныд-нин. Та бөрын барана озырјасыдлы властыд сурлі, но ез-нин дыр кутчысны, ужалыс јөзыд најөс қікөзшыбытіс, аслас кіө бостіс властсө. Гөлјасыдлы вөлісті олөмыс воссіс.

— Сартөгыс кызі кутан овны?

— Ха-ха, кызі кутан овны. Колө шуны: сарнас кызі кутан овны? А теныд, мам, кокні вөлі немотө колавныд сар дырјыд? А?

— ҫерт ескö ез-да, но, мијанлы, гөлјасыдлы, јенмыс-нин сешöм олöмсö сетö.

— Мамö, јенмыд-öд абу. Сijöс озырјасыд ас-ныс јурсыныс лöсöдисны, медем јонжыка ылöдлыны да увтыртны гөл јöзтö.

Мам нинöм ез шу. Васö нуöдис воғö.

— Озырјасыд гөлјастö пон тујö лыддылысны. I вот, налы воіс пом. Быдлаын артмалö Сöветскöј власт, мөд ногөн-кө, ужалыс јöзлөн власт. А ті, тыдалö, омöла тöданныд, мыј вöчсö јöзас. Тыдалö, татчöс озырјасыд быд ногыс тупкöны сы јылыс, полöны, но воіс налы помыс. Вот і тани, мам, озырјасыдлыс мујассö мырддалам да јуклам öтмындаөн гөлјас костö.

— Збыл?—јуалис Öлөксеј.—Тайö вот і бур.

— да. Татчö выл власт котыртны і воі, аскісан-жö ужö бостса.

— А ҫивö-таж, сiзкө,—шуіс мам, і сijö гөлöсыс Васö кағалис радлун.

— А сесса кушöм вылторјас емöс?—воғö јуалис Васö, кор сijö чеччiс пызан сажыс.

— Торја вылторјас ез-на вöвны, сöмын тенад мунöм бöрын Öлөксан Марја ваö ускöдчыліс Митреј Прокö сажö мырдөн сетöмыс.

— Мыј?—Пöштi горöдис Васö, чужöмыс тöдчымөнја бығалис.

— да збыл,—щöщ артмiс мамлөн да Öлөксанлөн.

Васöлөн кынмiс сөлöмыс, сетчö бытö сујiсны пурт: воғö нинöм-нин ез вермы јуавны да шыңелсö ас вылас шевгöдöмөн петiс кiлчö вылö.

Сöкыд јуöрыс Васöлөн јурвежöрыс кутiс бергавны. Ез тащöм тор мөвпав сijö гортас воігөн.

Ез-на кол і вiт минут, кыз сод помö чужiс кушöмкө нывбаба, кодi суса вiғöдис кiлчö вылын пукалыс Васö вылö.

— Анна!—горöдис Васö, кор азғiс сijöс поспомыс да ускöдчiс сылы воча.—Виға олан!

— Васö! воін-жö-таж! Ме öшiнулын вöлі сулала да друг азғi шыңела мортöс, пыр вiғöдi, кытчöз

ез кеж тiјан керкалаң. Ме пыр-жö и мөвпышти, миҫа шыңела мортыс Васö и ем. Сiзи и вöлöма.

— Лок пуксам да сорнитам. Кушöма олан?— жуалис сiјö, кор пуксисны сод вылö.

— Лoка, Васö, лoка,—ышловзис Анна.

— А Грiшаыд көни? Ti-öd öтлааслинныд, бура-кö?

— Öтлаасим. Сiјö гортын, ңекытчö оз нуны: шу-га кисö дојдлис да жынвыјö коғмис. Талун сылөн журыс висö да кујлö волпас вылын, нинöм оз вермы вöчны. А Машö јывсыд тöдан-нин?

— Тöда. А мыјла сы јылыс меным енö гiжлöј?

— Сiјöторсö абу лöсыд и гiжныд, локжык лö.

— Кызи вöли?

— Тенад мунöм бöрын еща кад мығти Машöтö коралис Митреј Прокö. Озыр жөнiк вылö ыштöмла ли мыј ли нывлөн бағ-мамыс көсјығисны сетны. Ко-нöр Машö ветлис да бöрдис, но мунны ҫез көсјы. I вот öти асыввозö паскалис жуөр, мыј Öлөксан Марја вошöма. Öти лун корғисны, мөдöс, а Машö век ез сур. Сöмын којмөд луннас-нин сурис ваыс.

Васö сiнјасыс быгылтчисны сiнва војтјас.

— Помнитан, помнитан овлим?—тиралан гөлөсөн шуис Васö.

— Кыз-нö,—вочавизис Анна, чышјан помас сiн-васö чышкiгтыр.

— Но мыј лоны лöма, сiјöс бөр он ловзöд. А Прокöыс?

— Мор-öd оз кыскы сiјöс, пирујтö да олö, гö-тыра-жö-нин.

— Оз сесса пирујт.

— Мыјла?

I Васö висталис Анналы.

— Вот мыј,—шензис Анна.—Та јылыс ми нинöм-на егö и кывлöј. Мыјкö ескö сорнитлисны, но ез вöв гөгөрвоана, ставыс висталöны аслыныс ногөн. Но мед, мед и мијанлы воссас олöмыс.

— Те аскі Грішатö воҗык ысты ме дінö,—шу-
ис Васö.

— Но, но, ыста.

9

Воис рыт. Јенеж куҗа кывтісны летöм вурун код
кымөр пластјас, кодјас костöд мыччыслывліс кельд
чужöмбана төлыс. Кажітчіс, бытто ез мунны тајö
кымөр пластјасыс, а најö пыщкöд суналігтыр му-
ніс-чөлöдіс төлыс.

Васö пукаліс öшің дорын. Со челаҗ војас; со
Машö, сылөн міча чужöмыс, југјалана јенеж рöма
сінјасыс... Со сіјö окопын, лыҗсö, со мунö атакаö, пел
воҗын шуғлалöны пулајас, но сылы оз інмы. Со
потласöны снарајас, кодјас орјöдлöны јöзöс да
гудралöны најöс мукöд... Со Петроград, со Ленин...

Таҗі, öні пукалігөн, сіјö ассыс олöмсö оліс мө-
дыс.

„Віччысі-мөј ме ташöмторсö?—воҗö мөвпаліс
Васö.—Машук. Вот мыј текöд лоöма, вот кытчöҗ
тенö воштöмаос, вот кущöм вöлі шуды. Мі-жö
текöд, донаöј, öтлаын көсјім кољавны нем, но ез-
тај артмы. Нем кежлö те кусін, ез вевјав теҗ пет-
ны југыд шондіыс. Öд олöмыс кущöм воҗсö“.

Мöд луннас чардбі моз паскаліс јуөр Васö воöм
јылыс. Васöос відлыны волісны рöдвужјас, маты-
сајас да најöјас, кодјаслөн піјанјасныс, мужікјасныс
лібö вокјасныс ветлöны көнкö ылын—војна вылын.

Гöстјас вомјаснысö паскөдöмөн кывзісны рево-
лүціоннöј віст.

Васö дінö воис важса јортыс—Грішö. Топыда
кутлісны öта-мөднысö.

— Воін, бөрті,—сöд сінјаснас јорт вылö мелиа
віҗöдігтыр шуис Грішö.

— Öні кежлö-тај воі-а. Кущöма олан?

— Кықкö-кө-тај пыр ола-а. Но јона-öд ез-на веж-
сы менам олöмыд. Ем öті вылтор: кіос дојдлі. Мөд
вылтор ем, да җерт те төдан-нін...—Ылі боксаң
шуис Машö јылыс.—Сесса і ставыс менам. Нінöм
віставныс, міјан сіктын ез-на јона олöмыд вежсы,

важ моз тільсам-пессам, озырјаслы ужалам, но воо-
тај, тыдало, выль олөм, долыд јуөрјас воалөны. Сі-
өд, вај вістав.

— да, вогсө выль олөм. Неважөн Керенскөјөс
вөтлісны. Власт сурі Сөветјаслы, ужалыг јөзлы.
Быдлаын сөветскөј власт артмалө, мијан матігөгөр-
са сіктјасын артмалө-жө-һін. Тані колө-жө сөвет-
скөј власттө лөсөдны. Тајө ужсө тані вөчны менө
щөктісны карсан.

— А верман?

— Вермам. Озырјаслыг мујассө мырдаалам да
гетам гөль јөзлы. Колө котыртны Сөвет да сіктса
гөль јөзлыг комітет.

— Со-тај!—долыда шуіс Грішө.—І збылыг олөм
вогсө!

— да, вогсө.

— Коди тенө тазісө велөдіс?

— Олөмыс, јортө, велөдө. А Љеңін јылыг кыв-
лін?

— А кызі-жө? ҫерт, кывлі. Сіјө-пө і гөль јөз
дорыд олө, сіјө-пө і револуціјатө пестіс.

— да, сіјө і котыртіс.

— А сіјөс ақылін? Вөлі вісталөны, мыј сіјө выв-
ті ыжыд да јон.

— Ақылі. Петроградаын сылыг реч кывзылі. Сі-
јө мијан код-жө морт, шөркоддем тушаа, но сылөн.
јурвемыс јона ужалө.

— Лыддысны кужан?

— Омөліка лыддыса і гіжа.

— Вот те Васө! Тенө вылыг пыртөмаөс-тај.

Кыкнаныс серөктісны.

— Но мыј, кутан меным отсасны?—јуаліс Васө.

— Кута, рад пырыс кута.

— Вот і бур. Вот мыј, Гріша, колө талун-жө
јөзсө чукөртлыны.

— Поғө. Челадјасөс таркөдчыны щөктам.

— Поғө і најөс, но зілжыка, медем оз вевјав-
ны ужјас вылө разөдчыны. Мун да кодјасөс-кө щөк-
ты, медем Опоң керка дорө чукөртчөны.

Гріша котөрөн леччіс содјөд.

Регыд мысти сиктса јоз чукортчисны Опоң кер-
жа дорө да виччысисны Васөлыс висталом.

— Вај заводит-нин,—јоз чукорсан горзисны Ва-
сөлы, коді пыр-на виччысис, медем ескө воисны
ставон.

— Пофө-нин, Васө, заводитны, кызыс-тај, тыда-
лө, воис.

Васө кајис пес чукөр вылө да заводитис:

— Гөла да шөркоддема олыс јортјас! Буржуа-
зјаос власт дорыс вөтлөма. Став власт вужис Сө-
ветјаслы, ужалыс јозлы. Фабрикјас, заводјас, му—
өні мијан, рабочөјјаслөн да ужалыс крестаналөн.

Јоз чукөр шызис. Öтјас рад пырыс горзисны
Васө вылө, мөдјас шуалисны, мыј сјјө ылөдлө да
оз ков ескыны.

Васө пыр-жө кажалис озырјаслыс чукөр, сінмө
шыбытчанајасөнжык көні вөліны кыз Митреј купеч,
сиктса старшина да куз тушаа Прокө, кодлөн көјин-
лөн код сінјасыс вичөдисны сы вылө.

— Вај лантлөј!—горөдис Васө.—Ме пыр помала.
Меным карсан щөктисны, медем мијан сиктын ко-
тыртны Совет. Озырјаслыс мујассө мырдыны да
сетны гөлјаслы.

— Нөшта мыј!—мыј вынгыс горөдис купеч Митреј.
—Сикт вылас коді ыжыдыс? Те али мыј?

— Вот кодјас,—Васө индис јоз чукөр вылө.—
Талунсан ыжыдыс лөө Совет!

— Сө-ө-вет! Сјјө ылөдлө, енө ескөј. Некущөм
революција ез вөв. Сјјө абу морт, а јеретник,—
горзис Митреј.

— Лант, пон,—горөдисны јоз чукорсан.

— Вот азаннды, јортјас,—шуис Васө,—век-на ті-
јанөс ылөдлөны, век-на көсјөны гөл мужикөс ув-
тыртны, кызі і важөн. Но тіјанлы, озырјасыдлы, кы-
зі Митреј купечлы, сиктса старшиналы і мукөдјаслы,
воис пом.

Сјјө кадын, кор Васө лөдис кывјас бөрса кыв-
јас, кодјас пыр јонжыка мөрччисны да јіжісны гө-
ла да шөркоддема олысјаслы сөлөманыс, а озыр-
јаслы вөліны містөмөс да повфөдланаөс, Прокө скө-

рысла тіраліс, купіас ез кут төрны. Сіјө аңіс, мыј Васөлы пөшти став јөзыс ескөны, мыј понда нөшта-на јонжыка кутіс лөгыс петны сы вылө, а кор Васө шуіс медбөрја кывјассө, Прокө ез вермы кутчысны да мукөд озырјаскөд ускөдчіс пес чукөрлаң, мыј выныс пыр-жө тојыштіс Васөөс, коді нінөм вөчны ез вевјав. Но најө, озырјасыс, вевјалісны ілі ез кыкыс-кујімыс кучкыны Васөлы, мужікјас ускөдчісны на вылө да кулакјаснаныс кутісны тілскыны гөрбјасаныс.

— Јонжыка налы!—горзісны јөз чукөрсан.—Јонжыка! Јона-һін мјан вылын кравзісны.

Пөттөңыс сурі і Прокөлы, кодлы, кызі і мукөд озырјаслы, мужікјас кулакјас улыс лоі весасны.

10

Матыса лунјасын Васө котыртіс Сөвет, кытчө бөрјісны і Грішаөс, да комбед.

Вөлі шуөма озырјаслыс пыр-жө петкөдны лішаланана һаһнысө да чукөртны өтілаө, кытыс і кутасны сетавны најөјаслы, кодјаслөн бырөма һаһныс. Сің-жө вөлі шуөма өткымын озырјаслыс боставны додјас, телегајас, лішнөј мөсјас, вөвјас да сетавны абутөмјаслы.

Медвоңын лөгөдчісны петкөдны һаһ. Öті асыввоңө Васө, Грішө да нөшта да с вт кымын морт, кодјас пын вөліны додда вөлајасаөс, медвоң мөдөдчісны Мітреј купеч ордө.

Воісны Мітреј өшінулө Васө, Грішө да Іван, коді туј вылын һін өтлаасіс тајө јөзыскөд. Најө кәјісны Мітреј содјөд.

— Віңөј асһытө,—красканыс мавтөмла југјалан посвоң куңа өңөслаң матыстчигөн шуіс Васө јортјасыслы.—Мед ескө балабөжјасным оз лудңыны. Оз паныдавны һаһөн да солөн,—һумдыштөмөн помаліс да востіс керка өңөс.

Мітрејлөн ставныс вөліны гортасөс.

— Чолөм,—жөжөд восков-мөд вөчөм бөрын шуіс Васө.

— Чолөм...—вомгорулас буркнитіс Мітреј да ві-
қодліс лабічын пукалыс Прокө вылө.—Пуксөј лабі-
час.

— Аттө,—шуіс Васө,—но некор. Сөвет нимаң
да сиктса гөль јөз шуөм серті мі воім тіјанлыс пет-
көдны лшаланана һаң гөль јөзлы да карлы вылө. Се-
төј амбар ключнытө.

— Һаң петкөдны?—горөдіс Мітреј.—ҫақөлыс
һаңсө көсјанныд петкөдны?

— Лант,—өлөдіс Іван.—Амбарса һаныд абу те-
над, а гөль јөзлөн. Һаңсө перјігас гөль јөзлөн віс-
місны косјасныс, а ез тенад. Сесса теd тырмас... А
есіјө тенад-жө?—сіјө вескөдіс кісө камод вылын
сулалыс самөварлаң, кодөс Мітреј бостіс Олөксан-
лыс һаң воқөс мынтыны вермытөмла.

Мітреј нінөм ез шу.

— Һаң ключ оз ло,—щөщ чілөстісны Марпа да
Прокөлөн гөтырыс.

— Лоас!—Өтщөщ артміс воысјаслөн.

— Нөшта јуала: сетанныд онө ключсө?—јуалис
Васө.

— Көғ татчө-жө лылы, сетөм оз ло,—вочавізіс
Мітреј.

— Мем оз ков тенад лөлыд. Но нінөм кадсө
воштыны,—шуіс сіјө јортјасыслы,—ковмас амбар
өқөссө жугөдны.

Содјөд леччигөн Васө мужікјаслы щөктіс:

— Јортјас, бостөј есіјө кражсө да жугөдөј амбар
өқөссө: кыз рушкуыд ключсө оз сет.

— Огө-на јөрмөј,—шуіс өті мужік да медвоқ кут-
чысіс кражјө.

Гозмөдыс кучкөм бөрын амбар өқөс жугалис.

Һаң тыра жужыд јөртөдјас да грудаөн амбар пө-
төлөкөзыс течөм һаң тыра мешөкјас вылө шензіг,
мужікјас нимкод пырыс кутчысісны ужавны, додја-
сө һаң мешөкјас лөдны. Васө, Гршө да Іван сің-
жө кутчысісны ужө.

Һедыр мысғи амбар сајсаң некодөн казавлытөг
матыстчіс Прокө, сінјаснас, тыдалө, Васөөс корсіг-
тыр, но кор ақзіс, мыј Васө абу, каң-канөн матыст-

чіс Гріша дінö да гіраа кiөн чорыда кучкіс сылы жураc. Сесса сафтöг усöм Гріша зептыс Прокö кыскіс револьверсö, кодлөн воропыс вöлі тыдалö, да вескöдіс сіјöс мужікјаслаң, кодјас унжыкыс повзисны да кынмісны места выланыс.

— Лыјла ставнытö понјасöс моз!—равöстіс Прокö мужікјаслы.—А-а, вот те кöні вöлöмыд,—сіјö револьверсö вескöдіс амбар öзöсöд мыччысöм Васö вылö да пыр-жö сылы лыјіс. Но Васö вöлöма шуда: пула вескаліс ез сылы, а вескаліс öзöс куричö.

Омöль ескö лоі Васöлы, Прокö бöрла сајсаң-кö Иван ез вескав кучкыны мајöгөн Прокö кiö, сылы мöдыс лыјны сеттöг. Прокö кыс револьвер усі муö, а ассö секі-жö кутісны.

Васö матыстчіс Прокö дінö да візöдіс сы вылö, шуіс:

— Но мыј, пон, бара ез удајтчы? Кыд чукла вöлöма...

Прокö нінöм ез шу, сöмын лöга візöдіс Васö вылö.

— Места вылас сіјöс, вірјуысöс, колö кокыштны...—шуіс кодкö мужікјас пыщкыс.

— да-да, места вылас,—горöдіс Иван.—Важлö мем да чој пыдді возöс боста.

— Кöрталöј сіјöс да јöртöј кушöмкö пывсанö, а аскі леччöдам карö,—шуіс Васö.

Прокöлыс кіјассö көрталісны да нуісны.

Сафтöм Грішаöс, кодлөн вöлі журыс золаніка гөпталöмакод, нуісны гортас.

Васö мукöдјаскöд бара бостчіс ужö.

Час-мöд мысті Мітрејлыс һаңсö новлісны öтi ыжыд жытнікö. А шондi леччiгөн помасіс һаң петкöдöм і медбөрја озыр мортлыс.

Гортас мунигөн Васö пыріс Грішаöс відлыны.

— Но, мыј?—јуаліс Гріша јылыс Анналыс.

— Нінöм, садыс петіс-нің, овмöдчас. А злöдеј Прокöсö?

— Аскі сіјöс карö ыстам, мед сені ревтрибунал відлалас...

Васö матыстчiс куҗлыг Грiшалан, кодi jортöс аз-
зöм бöрын нумдыштiс.

— Грiш, Грiш!—долыда шуиc Васö, jорт вылö
мелиа визöдiг.—Кутам овны, кутам!

12

Ставмывывса буржуј көсјiс пöдтыны том Сöвет-
скöј Россiјаос. Та могыг најö роч буржујкөд öтвы-
лыг быд боксаң кутiс топöдны сiјöс.

Большевикјаслөн партија да сöветскöј власт зе-
лöдiсны став выннысö, медем дорјыны ужалыг jöz-
лыг государствосö.

Öпасност јылыг јуөр воiс i тајö сiктöз. Сiктса
гöла да шөркөддема олыг зонјас пыщкыг унжыкыс
гiжгiсны доброволецјасөн мунны озырјаскөд тыш
вылö: доброволецјаскөд мунны лөсөдчiс i Васö.

Кыпыда лолалис тувсовја рыт. Ывлавыв шувгiс.
Визувтiсны шорјас. Ју куза ödjö кывтiсны медбөрја
јi пластјас.

Кыр јылын гажөдчiс томјөз. Гудөклөн да сылөм-
лөн долыд шыјас лебiсны ылöз, ылöз вөрпујас
јывтi.

Васö да Грiша, кодјас муртса петiсны Сöветыс,
воiсны кыр јылö. Најö пукгiсны бужөд дорö да лу-
буйтчөмөн кутiсны визөдны томјөзлыг гажөдчөмсö.

Доброволецјас гажаа колльөдöны ас сiктын мед-
бөрја рыт. Васö сiнсö чөвтлытöг зоргiс гудөк улö
мукөдкөд щöщ jөктыг Иван вылö. Иванлөн, кодi ас-
ки доброволецөн-жө мунö војна вылö озырјаслы па-
ыд, чужөмыс вöли мунö Машö чој чужөмыс вылö.
Сылөн сещөм-жө вöли веж јурсi, сещөм-жө јенеж
рöма сiнјас, кущөмөс вöлины i Машөлөн. Вот та пон-
да i Васөлөн визөдгiс Иван вылö. Том војтырлыг до-
лыд гажөдчөмсö визөдiг, Васöлы невöлаөн јурас воiс
мөвп Машö јылыс. Сылы серпасасiсны сiјö кадјас,
кор ачыс гажөдчылис Машökөд öтлаын тајö-жө кыр-
јылас, но секса гажөдчөм гөл зонлөн ез вöv сещөм
гажөдчөм, кущөма гажөдчө гөл зөн öнi, кор сiјö
мынiс озырјас кiпод улыс.

Васöлыг мөвпјассö торкісны Иванлөн гора кывјас:
— Еј, Васö, Гріша, бостлөј русскöјсö. Мыј сет-
чö унмовсінныд?

— да, бостлөј!—горöдісны нывјас.

Васö ескö пыксіскод, пöрыс тужö ыстыгöмөн, но
сылыс і кывзыны ез кöсјыны.

Васö бöрса јöктыны сувтіс і Гріша, коді вöлі
сіктса медбур јöктысөн.

Аскінас луншöр гөгöр сіктса доброволецјас вöр-
чöдчісны тужö. Наяс колмалісны нывјас, другјасыс,
рöдвужјасыс да гортсајасыс. Пі дінын чышкаліс
ассыс сінвасö мам, но сіјö ассыс пісö ез мөдöд се-
шöм сінваөн, кушöмөн мөдöдліс цар дырјі. Сіјö öні
тöдіс, мыј піыс мунö ужалыг јöзлыг власт дор-
јыны.

Медвоzza телегаын, код вылö вöлі сувтöдöма
гöрд флаг, пукаліс Васö, кодöс медбöрöз колмөдіс
Гріша.

— Но, кад мем чеччыны, Васö,—шуіс Гріша да
сувтіс.—Бура сесга ветлыны.

— І те бура ов да ужав. Став выннад вескөдлы
Сöветнад, сіјöс ен сет озырјас кіö.

— Та куза ен шогы. Но, аzzыстöз, Вас,—сіјö
нужöдіс кісö јортыслы.

— Аzzыстöз... Но нінöм, нінöм,—шуіс сіјö јорт-
ыслы, сінјассыс кор аzzіс сінвалыг сöзтöмсö.—Кор
вермам озырјастö, аzzысам бöр...

Јортöс кутлөм бöрын Гріша, коді став колмөдыс-
јас піыс вöлі медбöрја колмөдысөн, леччіс телега
вылыс. Сіјö муртса удітіс вöчны восков-мөд, кыз
öті доброволец-зон паскөдіс ассыс гудöксö. Гудök
сыліс долыд сыланкыв. Гудök бöрса сывны востіс-
ны вомјасысö краснöј доброволецјас.

Гріша сувтöмөн кывзіс сөлөмö мөрччан сылан-
кывсö, кодлөн шыыс пыр јонжыка чорзіс, лебіс вөр-
лујас костöд пыр пыдö і пыдö.

РАҢВЕДКА БӨРЫН

Парма—паскыд сывбордја гырыс зор козјас. Налон шевгөдчөм увјасыс воча вооны мөда-мөдныскөд да саядөоны ывла југөрсө. Лыс лапјас вылө өшјөм лым јакмылјас виччысөны ыжыд војтөлөс, коді быд пуркнитөмыс һуклөдлө коз јывјасөс, вөрзөдлө вуждінөзыс да тракөдө увјасөс, кистө тукта. Јаг—гулыд. Шочінік, гырыс, шөщыд пушкыра шлапта пожөмјас тонвизөны јаг вылын мөда-мөдсыс торјалөмөн. Вель ылыс позө азыны пожөмјас костөд. Јегыр—посныдик ојөстөм вөра. Јегырвыв пожөмјас, козјас, һывјас—лолөдөс, увтөм бокаөс. Нур зік кушкод. Сени абу һи өтї прамөј пу. Пондылөмаөс рөстїчыны понөлјас да космөмаөс костї.

Ташөм вөрјас пыр мунісны лызөн кык морт. Өтїыс, ар комына мужік, жеһыдик кокаслом ежөда паса, чөрөса, сукман гача да бала ку шапкаа. Чужөмыс топалөма да тошгалөма сөд тошөн. Кїнаулас куз пїла топөдөма, а тасма костас сужөма чер. Мөдыс ар кыз вїта нывбаба. Сїјө пїзөсөзыс кымын сукмана, көв вөһа, лөз кубөвөј шушуна, жеһыдик гөлөһа, дөмасөс һуһа, һуһи гөлөн вывтыс тыдыштө сера чувкі із, сера шалла. Пеллом вылас паскыд лопта зыр.

Воісны пес туј вылө. Тујсаһ шаг кыз саяө сувтїсны, разасїсны да леччїсны лызјас вылыс. Тувгїсны лызһысө понөл улө да кыщовтыштөмөн петїсны туј вылө. Тујыс вөлгја, усөма чуһвомлөс судта кымын кїжа код лым да сы бөрын һекөд-һїн абу ветлөма, буракө вөлајас оз-һїн кыскасны тујөдыс.

Мужік да нывбаба зюк мында сулалісны чөв лаңтөмөн, некоднаныс ез көсҗыны торкны вөрлыг лөңлунсө.

— Абу зев бур делөйс,—шыасіс мужік сулыштөм бөрын.

— Вөлҗалөма-таҗ туҗыс...—вочавізіс нывбаба да віҗөдліс сы вылө.

Бара лаңтісны. Не-кө ескө ыжыд могныс, гашкө, најө бөр бергөдчісны лыҗніча помө, сувтісны лыҗ вылө да шлівгісны локтан туҗөдыс бөр, но налы бергөдчыны оз поз. Ез весшөрө локны комын кілометр сөд вөр пыр. Сіктөҗ ветлыны колө быҗ.

— Мунам алі мыҗ, домна?—јуаліс мужікыс.

Тајө јуалөмыс вөрҗөдыштіс нывбабаөс. Сіјө кок-увсаңыс да јурвылөҗыс мерајтіс сіннас мужікөс, быҗтөкө төдмаліс сылыс вынсө, суҗыштіс чышјан улас шөщөдөм јуреі праҗсө да вочавізіс:

— Бергөдчыны, Гріша, ог кутө.

— Ме сіҗ-жө чајта.

Мөдөдчісны. Вөслалісны гырыса, жөмдавтөг, кор-сурө віҗөдлывлісны бокјасө. Туҗ бокса, муөҗ өшјөм лапта, лымјөн кышсөм понөлјас нінөм ез віставны бурөс ні локөс. Најө сулалісны чөла да сіјөн нөшта-нін шуштөмтісны вөрсө. Весшөрө мунысјас віччы-сісны воҗыс туҗ бөр вылмөм, туҗ пыр вөлі өткод вөлҗа.

— домна, тані неладнө. Бандітјасыд, тыдалө, і пес вајалөмсыс дүгөдөмаөс крестанатө.

„Гашкө і застава туҗ помас сулалө да воігмоз-ным шапкасны міјанөс“,—мөвпыштіс нывбаба. Сіјө бура дыр ез вермы вочавіҗны Грішалы. Куҗаөн мынтөдчіс тајө лок мөвпсыс да шуіс:

— Оз сы вөсна, Гріша. Ме чајта вөвјаснысө белөјјасыд мобілізујтісны да оз сетны пескысла ветлыны. Көнкө дежурітөны лун і вој доҗда вөвјасөн.

— Вермас лоны, но век-жө, міјанлы колө віччы-сөмөн петны сіктас.

— Ме думыс, сіҗ-жө, но колө збојжыка. Поліг

тырја-кө кутан локны пыр і каҗаласны, а колö сiҗi, мед ез удитны думыштныс, кодјас і локтисны.

Та бöрын некоднаныс кыв ез сетлыны. домна малыштіс піщөгсö, көні зiк вöң улас, морöс бердас топöдöма вöлі квајт зарада ічөт лыжан. „Ещанікөн-над-кө паныдасасны, позас воҗсасны. дас морттö еща вылö вермам ускöдны, а то і унжык“.

Рытја рöмыд пыр тыдовтчiс ічөтiк керка, а сеса мөд, којмөд, Воисны сiктö. Пода тујјас выльмисны, чорзисны.

„Öнi оз-нiн кутны, воим-кө ветлöминö“, — мөвпыштіс мужік да нöшта codтiс восковјассö. Ез колчыс сыыс і нывбаба. Нажö мунисны тöдса морт ordö. Паныдасiс куҗ паскöма морт. Сiјö туј бокö кежыштöмөн сувтiс, а кор мунысјас воисны сы вестö, сiнсö сашкiс на вылö бытфöкö прöјмитны көсјiс вiҗöдлас-нас на пыщкö, но рытја пемыдыс ез-нiн сет налыс герпасјассö кыжны. Локтысјас ез вiҗöдлыны сы вылö, мунисны воҗö, а сiјö бергöдчöмөн кольöдiс сiнјас-нас, кытчöз ез сајавны пемыдас. Мыјөн ылысмисны, чечыштіс туј вылö.

Тажö вöлі сiктса кулак, Кöста Опоң. Сiјö лун і вој ветліс керкаыс керкаö да шпiоналіс. Сiктыс унаöс-нiн сiјö пуксöдліс кын сарајад, уна розга көр-нiн сы куҗа тöдлісны крестана.

Кöста Опоң талун воліс Васка Мiкулајöс тöдмавны да пукаліс кык час гөгөр, но нiнöм ез шедöд Мiкулајсаң. Мiкулај пöштi ез гарыштлы белöј-јас јылыс, кытчöз ачыс Кöста Опоң ез пан, но і сeкi-на Мiкулај зев скупа сорнiтiс, бытфöкö некущöм делö абу сылы наöз, војнаöз, сöмын кывзiс. Сeкi Кöста Опоң локыс пондiс вiдны белöјјасöс. „Локтисны да iҗдевајтчöны крестана вылын, вiрјуысјасыд“, шуалiс сiјö, мед ызјöдны Мiкулајöс, но і тајö ез отсав сылы.

Сiҗi і лоi мунны Кöста Опоңлы Мiкулајсаң нiнöм тöдмавтöг, но сөлöмыс ез бурмы сылөн да аслыс шуiс мöдыс пыравны гöтыр дырјыс.

Туј вылö чечыштöм бöрын Кöста Опоң вöтчiс Мiкулај керка дорöз, кытчö і пырисны локтысјас —

мужік да баба. Ласкыіс стѣн бердö да зон час кыв-
зыіс, но керкаын сорнітісны вывті назöн да ез вер-
мы кыјны ні öті кыв.

„Но ті ме гыж улыс он пышјö“, — мөвпыштіс сіјö
да термасөмөн муніс белöјјас штабö.

* * *

*

Мікулај воысјасöс прімітіс зев бура. Сіјö пырі-
гас тöдіс Грішаöс, шöктіс шојччыны, а ачыс петаліс
кілчöсö ігнавны, мед некод ез пыр тöдлытöг. Сес-
са кутіс корсны налы ужнајтны, бытөкө дыр-нін
віччысöма најöс дастöм сојанөн да колö ödjöжык
вердны. Гөтырыс сылөн ез вөв гортас. Сіјöс мөдö-
дöмаöс грузла лі јöзла да Мікулај көзаякааліс ачыс,
а піыс узіс-нін гөбöч вылас. Сојан тастіјассö ез ва-
јав пызан вылö, кыз пыр овывлö, а лөсöдіс сун-
лабічö, мед ез аззыны бі југөр воыс уна вужөрјас да
мед ез казавны гуса јöзöс.

Воысјас, гортын моз, пөрччысісны да унаыс шöк-
тöм віччыстöг пуксісны ужнајтны. домна, лок сук-
мансö да сера шальсö пөрччöм бöрын, кутіс кажітчы-
ны том нылөн. Ывла вывті ветлöм бöрын чужöмыс
пөртмасіс алöј гөрд рөмөн, сінјасыс ворсісны лөм-
рөм молјас моз. Сіјö дугдыштлывліс сојöмыс да
кывзыштліс, оз-ö кодкө лок. дугдывліс і Гріша, но
паңасіс сіјö јона шöкыджыка домна дорыс.

Мікулај сулаліс пачвом дорын да сојысјас вылö
візöдіг віставліс белöјјаслыс олан самсö. Сіјö на јы-
лыс унатор тöдіс зев бура, віставліс уна-ö выныс,
өрүдіјеныс. Віставліс кушöма белогвардејецјас ізде-
вајтчöны крестана вылын.

Сојöм бöрын курітчісны. домна кыскіс папірос
начка, гөстітöдіс Мікулајöс. Курітчігмоз нöшта-на
сорнітісны, а сесса домна казтыштіс:

— Ме, Гріша, неуна көт ветла да нöшта тöдма-
лышта мыј-сурö, а те, Ніколај Васілјевіч, ветлы да
гусöнік коравлы нафежнөјжык војтырöс, ачыд-öд
тöдан, кодјасöс позö да кодöс оз.

— Те, акаң, ен мун сіјö лок туңинад. Анналөн ем

зев лөгыд гөд туні, пассө пасталан-і. А секи верман і штаб дорөзныс сужсывны татчөс нывјас пыдді.

домналы сижө і вөлі колө. Ачыс-нин сижө көсјис јуавны Мікулајлыс да ез удіт. Ödjö пөрччис ассыс лок тунісө да көмаліс зев пелк да міча гөд туні, пасталіс гөд ежөда пас да сувтіс өзөс дорө, но ез удітны петныс сижө ні Мікулај, голөбтіс кілчө өзөсө.

Мікулај петіс востыны, петісны і Гріша да домна. Мікулај муніс кілчө өзөс дорө, а најө карта выв-лаң.

— Код крешченөј-нин војнас ветлө? Анна, те?

— Тајө ме, Мікулај Васілјевіч,—шыасіс Көста Опон.—Ме, буракө, тіјанө табак көшөлөс вунөді. Вај востыв регыд.

— Ен-кө-а? Меным-тај-нө кажітчө, те зептад сужлін.

— Ме ог төд, а востыв, ме-өд бөр-воз пырала дај бөр муна.

Мікулај пыр і думыштіс: „Буракө аҗзыліс локтысјастө, мудерітөмөн пырө“, но сижө мөвпсө орөдіс кілчө өзөс сајын шөпнітөм. Мікулај, мед ез казавны, зев ödjö шуис:

— Час ме пырала да корсла, Опонасөј, ем-кө петкөда.

Пыріс керкаө да первој ідраліс пачвом дорын сулалыс лок тунісө домналыс, шыбытіс сукмансө пөлатас да бөр петіс.

— Ез-тај-нө сур, Опонасөј Константинович. Те бара кытчөкө мөдлаө колөмыд.

— Мыј-нө чеченітчыныс?—кыліс лечыд горөдөм шы.—Оз-кө восты, колө жугөдны да пырны.

Мікулај востіс. Кілчө іган бостігмоз јөткыштіс-ны өзөссө да сижөс һевна кок јывгыс ез ускөдны, шутов-шатов муніс. Özөс востігмоз-жө чургөдчис морөс возас револьвер да кыліс горөдөм:

— Ен вөрзы!

Мікулај кынміс места вылас, а керкаас југнітіс-ны морт ноль-віт і пыр-і кутіс кывны пыслөн бөрдөм шы.

Гріша да домна дыр ез овны карта вылын. Пе-

тісны карта օзօсօд, да уыштисны мօс јукталан ту-
јօд јукмօс дорօ, сесаң керкајас сајті вескօдчисны
локтан туј вылօ. Воисны ічօғік керка дорօ.

— Стој! Рукі верх!—горօдісны стена бердсаң.

Кыкнаныс шօщ шолкнїтісны револверօн і кыліс
кыкыг зуц-зуц керօм, а керка бердсаң сօмын кы-
ліс „О... о...“ горօдօм шы. Најօ котօртисны возօ.
Мышканыс кутис кывны лыјсօм шы, зіжгісны пула-
јас. Тола бурыгјас вошталօны кокувсыныс туј јужсօ,
најօ усалօны, а лыјсօм шы пыр матысмօ. Грішалы
жвінкнїтіс шујга сојас, пօсгїзіс. Сіјօ нօшта котօр-
тыштіс да ускօдчїс тола бурыг сајօ:

— домна, котօрт օтнад. Ме кута тышкасны, ві-
ны тујсօ.

домна мыј вынсыс котօртіс. Сіјօ тօдօ, мыј кօт
кыз, а колօ нуны тајօ јуօрјассօ, кодјасօс вісталіс
Мікулај, краснօјјаслы сурօдчыны кыкнаныслы—вош-
тыны ставсօ, і сіјօ весіг кыв ез шу Грішалы, кօт
вел жал вօлі јортсօ колны.

Туј куза котօртісны кујім белօј салдат. Воисны
Грішасаң шаг даc віт сајօ.

— Гып, гып,—кыліс кыкыг лыјօм і усїны кы-
кօн. Којмօдыс водіс, пондіс воча лыјсыны, но Гріша
ез лыјлы сылы, жалїтіс пулајассօ.

Матысмїсны Вакка Мікулајыг петыг салдатјас.

Обојма кык кымын лезօм бօрын белօј салдат
воыс вын вылօ наґејаօн чеччїс да кутис котօртны
Грішалан, но бурещ секї бара гущнїтіс і сіјօ увлаң
јурօн тувгысїс тола бурыг вылօ. Гріша чеччїс да
котօртіс возօ, но доја сојыс јонтїс да мајыштіс сօ-
лօмօзыс. Уліча помасїс, воїс-нын вօрօ, і секї бырі ебօ-
сыс, кокјасыс слабїтісны. Сіјօ чеччыштіс туј бокօ,
пыріс кык пу куза кымын вօрас да водіс лым
вылօ.

Туј куза кылօ, кашкіг тырја, котօртісны бе-
лօјјас.

„домна, домна, օдјօжык котօрт,“ мօвпыштіс сіјօ
да сапкіс чужօмсօ лымјօ, нօшта кыліс, унјывті моз,
кодкօ шурссօдіс сы дїнօ лымјօд, а возօ мыј лої օз
тօд.

Палаліс Гріша зев јона кынмөмыс, востіс сіңсө, көсјіс віждлыны, но нінөм ез тыдав. Сіјө вөлі көзыд, пемыд сарајын. Піңјасыс саргісны, кі-кокыс турдөма. Вөрждчыштіс, ымөстіс да бөр сурсмуні, кутіс сургыны.

* *

*

Васка Мікулајыс ставныс ылөбтісны лыјсөм шыө, весіг Көста Опон да револвера салдат, коді сулөдіс Мікулајөс дуло возын, вірскөбтісны да котөртісны кытчөкө, а Мікулај колі, мыр моз сулалан, посвожө. дрөжжітіг тырја пыріс сіјө керкаас, но дыр ез овсы сені. Ödjöжык чөвтіс вылас лок пас, шапкаасіс, кватітіс вомлөс жажсыс кепыс, наң көрышжын сунлабічыс бостіс да петіс керкасыс.

„Овсіс тыдалө, і менам“, мөвпыштіс сіјө да котөртіс керка сајас. Звоз бокас сулаліс лампа гоз. Мікулај нещыштіс најөс лымјыс да ні керка јывгыс, ні пі јывгыс мөвпыштлытөг котөртіс пывсан тужөд. Пывсан дорын сувтіс лампајас вылө, шлүвксөдіс вөрлаң. Мунас, мунас да бергөдчылас віждлыны, озө вөтчыны, но некодөс оз ақы матыс да бара вожө мөдөдчас. Прөјдітіс мујас вомөн, пыріс вөрө і век вожө мунө. Мунө вынјасыс, пөсалөма, а сөлөм діныс зік кын.

„Віісны ез, віісны ез најөс?“—мөвпаліс сіјө муңгмозыс. Пес туж вылө петавтөг вескыда кыјіс сіјө воысјаслыс лыңнчасө. Воіс сетчө да вөліс сувтіс, морөстырнас лолыштіс. Пөрччіс шапкасө, чышкіс чужөм кузыыс віжөн леччыс ңылөмсө да вожө мөдіс лыңнчаөд.

* *

*

домнаөс туж вылын ез суны, а гашкө ез і вөтчыны Грішаөс кутөм бөрын, оз төд. Сувтіс лыңјас вылө да өтнасөн төвзіс сөд пемыд вөрөд, пујас костјасті. Сіјө көф лов тыртөчыс-нін котөртіс тужөд, а өдзөм вывгыс нөшта-на пышјіс верст дас кымын, сы бөрын кутіс дрөжжітөдны, кокјасыс слабітісны,

выныс бырі, а сувтны оз поѣ, вермасны суѳдны, кутны, а сурѳдчыны оз-жѳ поѣ, колѳ кѳт кыз жуѳртны отрадлы белѳјјас јылыс. Нѳшта лезіс мыј вѳлі выныс да пондіс мунны, но ылѳѣ ез мун, лыѣ нырыс крукасіс понѳль вужјѳ да тувгысіс, усі. Сінјасыс кутісны вежѳн-кощѳн ветлыны.

Пондіс пессыны, чеччыны, но лызыс мешајтчіс. дрѳг кылѳ жуѳѳдчѳм шы, кодкѳ воѳ. домна повѣіс, лантіс да кутіс віччысны вѳрѣывтѳг. Сы дорѳ воіс ыжыд мужік, аззіс домнаѳс да сувтіс, кутіс віѳѳдны. І секі кыкнаныс ѳтпырысѳн тѳдісны мѳда-мѳднысѳ. домнаѳс бытѳѳ јі чеп помыс дрѳг мездісны, кыпѳѳдчыштіс да пѳшти горѳдіс:

— Мікулај јорт, те алі мыј? Кызі татчѳ воін?

— домна, те ловја? Мыј-нѳ тані лымјас кујлан?

— Усі...

домналѳн сінваыс петіс, нормыштіс сѳлѳмыс, но ез бѳрдѣы, пондіс чеччыны. Лыѣјасыс бара-на мешајтісны сылы да кѳт кызі ез пессы ез вермы чеччыны. Секі Мікулај пуктіс нан кѳрышсѳ да сувтѳдіс сіјѳс. Но домна местасыс вѳрѣыны ез вермы, кокјасыс кынмѳма-позалѳма да оз вѳрны. А недыр мыс-ті најѳ шувксѳдісны-нын лыѣныча куѣа. домна первојсѳ наѳѳнік муніс Мікулај возвылын, а шоныштѳм бѳрын мѳдіс тыр ѳѳѳн. Асывнас воісны краснѳјјас дінѳ.

* *

*

Лѳз тѳдчигѳн горт дінас воіс Анна, Мікулај гѳ-тыр, да вайіс доѳѳас кык салдатѳс.

Кор Анна кајіс кілчѳ ылѳ да кѳсјіс јіркнітны кілчѳ ѳѳѳсѳ, сіјѳ вѳссіс, кілчѳ іганыс кујлѳ посвоѣ жојас. Шыбытіс сіјѳс-кѳлујсѳ посвоѣ шѳрас да пыріс керкаѳ. Бѳрсаңыс пырісны ськѳд воыс салдатјас.

Анна дрѳгнітіс. Керкаын некѳд ез вѳв. Сунлабічын мыскытѳм дозмукјас, сѳѳѳѣ шынасѳм стѳклѳѳа лампа, пачвоѣ дорын лок туні гоз.

Кывтсаңыс муніс кѳщасѳ, віѳѳдліс гѳбѳч ылѳ.

Сені օтнасօн узіс піыс, Іван, шебрас ні пօр, а сесга некод ез вօв. Анна шыбытіс пассօ лабічօ да кажіс піыс дінօ, вօрзօдіс. Іван востіс сінсօ да нумдіс.

— Івук, кօн-нօ батыд?

— Ме ог тօд,—вочавізіс сіјօ да нужмыштчіс.— Ме уза вօлі, кодјаскօ волісны, а кօні бағ ог тօд.

Анналыс сօлօмсօ чушкыштіс, „кодјаскօ“ кывјыс. Мօвпыштіс, „гашкօ“ арестујтісны-нын мыјыс-кօ?

Салдатјас пуксісны лабіч помօ, пешісны чігаркајас, заводітісны варовітны, но Анна на вылօ ез і візօдлы, сорнітіс піыскօд. Воссіс օзօс да керкаօ пыріс Кօста Опօн.

— Бур асыв тіјанлы!—шуіс сіјօ да шыңелаясօс аззօм бօрын шајпајмуні. Сылы воча некод нінօм ез шу. Салдатјас чօвлантօмօн візօдісны сы вылօ. Сіјօ восковтіс кыкыс кымын да жој шօрօ сувтօмօн вօзօ кутіс сорнітны.—Ті тужсаң, буракօ, воօмныд, а кօзаіныд абу, тыдалօ?

— Абу-тај,—шыасіс Анна.—Мунօма лі мыј кытчօ-кօ ог тօд, а кілчօыс тај ігантօм вօлі.

— А-а...—нужօдіс Кօста Опօн.—Сіркօ сіјօс нуісны. Вот, вот. Ме чајта-жօ вօлі, міса пжалас сіјօ ассօ аңкікрістјасыдкօд жітօд кутօмнад.

— Кущօм аңкікрістјаскօд?—бօрдзіс Анна.

— А тօрыт волісны да тіјанын олօмаօс, а сесга...— ез помав кывсօ, сувтіс.

Салдатјас містօма візօдлісны сы вылօ, но нінօм ез шуны. Кօста Опօн пуксіс пызан помօ да вісталис разведчікјас волօм јылыс. Анна тупласօмօн бօрдіс. Іван брус вылас лічкысօмօн візօдіс то салдатјас вылօ, то Кօста Опօн вылօ, а чужօм кузаыс леччісны молла сінва војтјас.

Салдатјас воча візօдлісны мօда-мօд вылас да чеччісны. Мунісны штабօ. Кօста Опօн возвыланыс котօртіс лест пон моз да шуаліс:

— Локтօ, локтօ, господа салдатјас, ме нуօда тіјанօс штабօзыс. Штабыс бурещ ме керкаын. Ме абу сещօм-тащօм морт, ен чајтօ. Ем мыјօн вердны-јуктавны тіјанօс...

Рытнас Васка Мікулаж воісны сіж-жө салдатжасыс да вайодісны нөшта кыкөс. Нажө ігнасісны, өшінжас тупкалісны да пуккалісны пызан гөгөрө, кутісны лөсөдны кушдөмкө план. Аннаөс, кодлөн сінваыс пырна леччіс чужөм кузаыс, бурөдіс мелі кывжасөн өті салдат, кодөс сіжө вайіс асывнас.

— Ен бөрд, Аннушка, регыд воас Ніколаж Васілjevічыд. Арестујтөмаөс-кө аскі мездан, а муніс-кө, пышжіс, воас-жө дај.

— Кыз бара мездан-а?—бөрдзіс Анна.

дас час гөгөр бөр ставныс мунісны.

* *

*

Грішаөс сіжө луннас петкодлісны саражыс кыкыс. Жуасісны кыт да кызі воісны, нөјтісны саф быртөз-ыс да кыкнангыс бөр шыбытісны көзыд сарајө, но сыыс нінөм ез шедөдны, шыгысла орөдіс кынөмсө, сожыс вісіс, кынміс. Војшөркад гөгөрыс сіжөс бара петкодісны саражыс да чужжаліг тыржі нуісны штабө. Но ез удітны воны дінөзыс, кысан-кө ускөдчісны јөз да сапкысісны конвоір бердө, сіжө ез удіт весіг горөдныс, кыкнаннысө нуөдісны сікт помлаң.

Час мысгі Гріша пуккаліс-нін шоныд керкаын, пызан дорын. доја сожыс вөлі гартөма бінтөн. Пызан вылын руаліс пөг шыд. Кык салдат, коджас вөліны Грішакөд, кыв-мөдөн вежсөм бөрын бөр мунісны. Конвоірөс-жө Гріша діныс пыр і торјөдісны да нуісны. Недыр мысгі Грішалы вайісны војеннөј паскөм да өружіе.

* *

*

Југыд козувжас зірдалісны јенежын, козувжаслы паныд посныдік чутжасөн зірдаліс лым. Мујас вывті сіктө локтісны лычөн со кымын морт, вінтовкааөс, вөн костаныс гранатајас. Медвозын лок паса мужік да нывбаба. Нажө петісны Васка Мікулаж пывсан дінө, разасісны да гусөн пырісны сіктө. Разөдчісны посныдік отрадјасөн. Лыбіс лысөм. Штабө пырісны

нол салдат. Нолöдыс вöлі Гріша. А минут дас бöрын кісö лептöмөн сулалісны орччөн офіцер Кажн да Кöста Опон.

— Предафелјас!—горöдіс пыдысаң Кöста Опон, тöдса чужöма салдатјасöс аңғом бöрын.

Штабö котөрөн пырісны краснөјјас, на пыщкын домна.

Краснөјјас-жө вінтовка чургөдөмөн „ура“ горзіг тырја котөртісны фронт лініја вылө, кысаң кылісны шочінік лыјсөмјас. Мікулај котөртіс медвоңа мортөн. Пулемјотјас ез шыаслыны. Нала паныд мөдарсаң атакујтісны краснөјјаслөн основнөј вынјас. Белөјјас кыщынөс. Віччыстөм наступленіје воштіс најөс төлк вывсыныс. Повңөм белөј салдатјас котралісны өтарө-мөдарө, шыблалісны вінтовкајас, лептісны кіјаснысө. Ъвермөм офіцерјас шыблагісны өтімөд вылө, горзісны, лыјсісны револьверыс, но ставыс вес лоі, агныс шедісны пленө.

Сікт лоі краснөјјас кын.

ДОБРОВОЛЕЦЈАС

1

Штаб. Бумагајасөн тырём пызан дорын, восса өшінлаң мышкөн, сөд зугсөм јурсја јурсө кі вылас өшөдөмөн, пукаліс отрадса команђір Вежов јорт да мөвпаліс ыжыд уж вөчны колөм јылыс. Сөмын мөвпјасыс сылөн мыјкө һекыз ез јітчыны, ез сувтны өтілаө. Отарсаң сылы ез код ескыссы, мыј тырмас челаф талантыс Сандырлөн, мед пөртны олөмө сіјө колана ыжыд могсө, но мөдарсаң, сылыс полөмсө веніс Сандырлөн збојлуныс, һе арлыд серті сознателностыс да щөктіс, көф мыј, өдјөжык решітчыны, мед ескө ез ло колөма тащөм пік кадын сіјө заводітчылөмсө, код сајын верміс сулавны ставыс.

Мөвпаліс сіјө дыр, арталіс гөгөрбок, сөмын, кор ывласаң кутіс кывны кок шы, унмыс моз палаліс. Бергөдчіс өшінлаң, кысаң чужөмас пуркһітіс төв да тувсов веж көрыс ымыртіс нырвомас. Өшін пөдушка вылө леччыслөмөн віқөдліс гөгөр, сіннас корсіс локтысөс, но сіјө удітіс-һін сајавны, пырны посвоқө. Һеылын, керјас вылын, пукалісны красноармејецјас. Өті на пын, кіјаснас шенасөмөн, мыјкө вігталіс зев сөлөмсыс, сөмын сыөн леқөм шыјасыс ез воны татчөз, гудрагісны ывлавывса тувсовја зыкјаслөн гөгөрвотөм гыкөд. Керка пельөс сајсаң чепөсјісны кык сырчк: өтіыс пышјө, мөдыс—суө һісө оз—вөтчө. Крут кыщјас вөчалөмөн најө чішјөдлісны му бердөд, а сөгса кыпөдчісны вылө да жөлөб вестын

кымын воча морос мөдисны жоктыны сынодас. Тажө серпасыс суш кезлө бостлис Вежовлыс вниманіјесө, кытчөз ез кыв өзөслөн зуртыштөм. Керкаө пырисны Сандыр да Степан.

Сандыр вескыда локтис пызан дорөз, салдат моз сувтис вескөдчөмөн, виөдлис Вежовлы сінмас да батлыс моз жуалис:

— Төварыш команџир, те корін?

Вежов бөр пуксис аслас местаө, вештис сінкым вывгыс төлөн лезөм журсисө да сиз здук мында нум-жаліс, нинөм шутөг, виөдис Сандырлы сінмас. Сесса, Сандыр азылис, кыз сижө лезис сінјассө пызанвывса бумагајас вылө да сес, пелөс помөдыс кутөмөн, кыккис вијөдлөм, кыт-сурө слабініка красітышталөм ліст—Удоро-Вашкінскөј лесничестволыс план.

— Вот мыј, Сандыр... Корі ме тенө со мыјла...— план вывти чуңсө вөдітг заводітис Вежов. Чужөм вывгыс нумыс воші да лоі серјознөј. Сижө висталис виччысөмөн, пызан дорын сулалысјаслы муртса кыв-мөн, но гөлөсыс вөлі чорыд, спокойнөј.—Мі кывлім, мыј белөјјаслы воө ыжыд отсөг. Нажө-пө матынөс-нин. Кујім лун мысті воасны. Кујім лун ем нөшта мјан распор'ажеңіеын. Тажө каднас, көџ мед мыј оз ло, колө пузувтны Коровін палачлыс сворасө, код бөрын позас пуктыны ас возө надеја, медем жугөдны і налы воыс отсөгсө. Коровін ассыс горт-сө, сешөм овмөстө, џерт, оз еновт, сиз оз сет. Поз-дысөма бура. Јөзыс кык мында, өружіе—англіјскөј. Но, ме вистали-нин, мјан ем нөшта кујім лун. Лоас бостчывны кыккө мөд ног да регыдја кадөн, көџ ставнымлы кувны, а жугөдны најөс. Лезам-кө најөлы өтлаасны—мјанлы пом.

— Кыз-нө, ескө, сесса?—ез вермы терпітны, торкис Сандыр.

— Сижө і ем, төлкыс еща, но мі надејтчам те вылө. Бытө-пө те зик гөгөр: туша моданад і чужөм рожанад мунан Пучкомса купеч Коровін пі вылө. Сижө Коровіныс тајө М... сиктса купечыслөн вок лоө, пырлөма сетчө купеч ныв вылө, вотчина вылө. Степан вт во на ордын олөма казакын, колан арөз.

Зев бура төдө став олан самсө. Те пастасан сижө пі пыдфис да тавој-жө мунан М... сиктас мед југдиг кежлө воін местаө.—Вежов коргис план вылыс Пучком, сесса Т... сикт да чуңнас нуөдис мир туј куза М... сиктөз.—Јавитчан купечыслы, пөрыс Коровіныслы да пөрјалан сижөс, сиз-пө і сиз, мыј быттөкө баттө і мамтө виисны краснөјјас. Вісталан, быттө аскіја лунө міјанлы воө јона вооружитчөм, уна лыда јөзөн, ыжыд отсөг, кодлы оз вермы мешајтны некущөм вын. Сижө, ферт, ескас кыз төдса мортлыс да повзөдлас ассыс пісө. А пыс сылөн медыжыд началникыс сені белөјјасыслөн, поручік. Кывзас бағыслыс да став выннас вермас бөрынтчыны. А міјанлы сижө і колө. Сөмын бостны М... сиктсө, і пыз пөјім позас вөчны. Сен оз-нін ло сутуга пощөсыд ні окопыд, сөмын кощкөд ді вывса көчјасөс моз... Гөгөрвоін?

— Гөгөрвоныдтө ескө гөгөрвоі,—мөвпалігмос мөдис төлкујтны Сандыр,—сизтө позө, најөс вермамылөдны. Но-өд ме купеч пі јывсыд нінөм ог төд. Менө возжык вермасны казавны.

— Сөкыд,—сек-нін сувтіс пызан пелөсө да завофитіс Степан,—казавны сөкыд. Öти-кө, кык во-нін, тајө војнаөн лі мыј лі, ез воысны. Мөд-кө, те некыт он торјав сижө купеч пісыс. А ме вістала кыт кыз-мыј колө, і зік лоан сы коф. Сөмын оз ков нінөмыс повны, колө астө кутны збоја, кужөмөн. Сулавны крепыда, сорніјасын лібө мөдлаын неылавны.

— А те ескө көсјысан?—Степан помалөм бөрын Сандырлыс јуаліс Вежов.

— да ме гөтов көт өні-жө,—вочавізіс Сандыр да здук дыра чөв олыштөм бөрын Степанлы содтіс:—сөмын полөм јывсыд вес, Степан, мөвпалан. Ме ег сы вылө вөзјыс отр'адө і батлөн вірыс менам оз вун...

Тајө кывјасыс Сандырлөн ускөдісны Вежовлы дум вылас, кыз коркө, во жын сајын, Ыбын, мышсағыс тракнітісны сижөс соскөдыс кык төдгөм, то-

мінік дєтінкајас—најө вөліны тајө Сандырыс да Өлөш, сылөн јорт.

— Төварыш командр, бост щөщ міјанөс... Менам батөј косасліс тіјан отр'адын,—шыасіс Сандыр да індіс Өлөш вылө,—а талыс мамсө віісны белөјјас, вөвсө нуісны, мөссө начкісны; батыс большевік да партізанјаскөд муніс—вот сы вөсна...

— А мыј-нө ескө ті вөчны кутад, бур піјан?

— Лөг зев јона петө понјас вылө. Бост міјанөс отр'адад. Мі щөщ кутам тышкасны белөј бандаыскөд.

— А ті вермад? Он полө віөмгыс?

— Віөмыд мыј сіјө... Сөвет властыс дона. Міјанлы ваяөј сөмын вінтовкатө, петкөдлам налы, көні рајјасыс төвјоны.

Вежовлыс быдөн серамсө петкөдісны Сандырлөн кывјасыс. Кажітчіс сылөн ыжыд морт моз збоја сорнітөмыс да ескіс најө кевмыган сіңјаслы.

— Боста! Сөмын мед вөлі кывзөма, кытчө ме щөкта.

Сы бөрын регыд Сандыр колі өтнас. Өлөш өті рағведка дырјі сурі пленө да кувтөчыс парсалөмаөс понјасыд.

— Он, он... Мі һінөм сыыс огө шуө,—лөңөдіс Вежов Сандырөс,—мі надејтчам, мыј те вөчан. Мі текөд абу первој лун... Не өті ташөм колана делө вылө лоі ветлыны, но те, ічөт улыс, пыр-на вөчлін помөз, і сіз, кыз щөктөма. дај тајө делөыс көт сөкыд да јона ыжыд, сөмын лөгөдөма тед, а мөд вөчны некод оз вермы, ні оз сур.

— А паскөмыс? Ковмас-жө-өд көнкө?—аслас паскөм вылө сіңсө чөвтліг јуаліс Сандыр.

— Ковмас, ковмас, пыр лоас. Сыыс тед һінөм шогсыны. Оні ті мунөј Степанкөд, корсөј сещөм места, көні некод оз мешајтчы дај віччысөј, мед ескө некод-жө оз төдлы. Степан тенө велөдас, кызмыј колө. Војөчыс ковмас ештөдны, мед војшөр бөрын петны тужө.

Сандыр пелька бергөдчіс кокбөр вылас да Степан бөрыс петіс ывлаө.

Мөд асывнас муртса-на чукөстчисны унзіл лебач-
 яс да вежтасын дон огыр код мыччыгис шонді,
 Сандыр мөдіс матысмыны мөдөдөминө. Кор сижө пе-
 тіс чукла куз тракт вылө, азгис гөра жылын сарвізис
 керкајас. Матынжык, увтас ерд вылын тыдалисны
 өтка лугвыв бацјас. А нөшта матын, шаг со ылнаын,
 жужыд кыркөща нөзгөд визувтис ју, код вомөн тракт-
 сө јітис важінік пос. Сижө прудсаң пыкөм ју код
 полтчөма, муртса дуңгыштис-визувтис, петис бербаөн
 тырөм бацјас сајыс да сајалис бөр сешөм-жө бац-
 куста нөрыс сајө.

Сандырлы дум вылас угі Степанлөн висталөмыс
 белөјјаслөн застава тани сулалөм жылыс. Быдөн по-
 лігтыр вужіс поскөд, көт ескө на кіө сурлытөг
 вөлі оз поз. Сөмын ез-жө ло сы чajtөм серті. Тан
 ез вөв ловја лов лебачыс кынзі. Буракө збылвылас-
 сө ез сулав некущөм застава. Тајө первојсаңыс не
 Степан висталөм ног лоөмыс повзөдыштис Санды-
 рөс; но недырмыст бөр вуни да важ моз воглаліс
 возө.

Сіз неуна муныштөм бөрын ылын тыдовтчисны
 локтыс јөз. Матынжык мөдіс төдчыны на вылыс
 шыңельјас да пелпомас воысалөм винтовкајас. Лок-
 тисны вīt салдат. Ответасігөн најө сувтөдісны Сан-
 дырөс да өті на пыс, салдат-жө, но, буракө, стар-
 шөј пыдфаныс, кутіс тыртны стрөг јуасөмјасөн.

— Кыс те!

— Пучкомыс.

— А мыј тани шөјтан?

— Ме сөмын-на гортсаң. Татчөз воа...

— Татчөз? мыј теныд таг колө?

— Мог ем, сад өрдөз локта...

— Код тенад садыд?

— Коровін... Купечыс—тај ем... Сижө менам бат-
 лөн вок.

Јуасыс салдат здук кезлө лаңтлис, јурсаңыс кок
 улөзыс нөшта мерајтис сіннас Сандырөс да вомсө
 пөлөстлөмөн серөктіс:

— Мог шуан сыӊз ем?.. Абу шпiон?
Сесса чукӊстiс нiмнас кык салдатӊс да коса щӊктiс:
— Нуӊј тајӊс господiн офицер дорӊ.

3

Сандыр бӊрын регыд Т... сiктыс петiсны Степан да Павел. Налӊн могыс, кыӊi i Сандырлӊн, вӊли сешӊм-жӊ колана да гуса, кодӊс ез тӊдны не сӊмын сiктса јӊз, но i красноармејецјас, командiрјас кын-чi. Весiг ачыс Павел ез тӊдлы медбӊрја здукӊз, сӊмын петiгас-нiн вiсталiсны, мыј колӊ петны туйӊ, пӊртны олӊмӊ тащӊм приказ: „Вӊтчыны Сандыр бӊрса разведкаӊн i условiтчӊм местаын боставны сылыс јуӊртӊмјас, сiјӊ успехјас да М... сiктса положенiје јылыс, а сесса нӊтi нужӊдчытӊг, регыджык јуӊртны штабӊ“.

Најӊс штаб ыстiс, кыӊ медса надежнӊј јӊзӊс, доброволецјасӊс да косын возмӊстчысјасӊс, кодјас дагӊс вӊлины быд звук пуктыны ловсӊ совет власт вӊсна. Најӊ вӊлины кыкнаныс-на томӊс, но ортсысаныс јона зев торјалисны мӊда-мӊдсыныс. Степан— ар кыӊ кыка, косiнiк. Сылы, быдмиг чӊж iчӊтсаӊ сурлӊм сӊкыд батрацкӊј уж вӊснаыс, абу шедлӊма тыр вiр-јайыс. А Павел јон течаса, зуткыль код, стаӊа тушаа морт. Сылӊн картуз увсыс ӊшӊма јежгов кудрi да гӊгрӊс соркнi код чужӊмсааныс вiӊӊдiсны кык лӊзов-гiн, кодјас петкӊдлiсны сылыс да с кӊкјамыс арӊса том зон мiчлунсӊ.

Најӊ мунiсны лӊна, весiг сорнiтiсны еща, сӊмын кор сурӊ вежсыштлiсны кыв мӊдӊн:

— Мыј-нӊ мi, век ӊмӊј таӊi туй шӊрӊдыс мунам?

— Часлы... Мi, буракӊ сӊмын-на вiт верст мунiм?
Тати-ӊд нурыс-на сурӊ да оз поӊ мунынс. Регод кӊнкӊ тани помасас да трӊпакежӊ, мi сетi-нiн мунам, кышалам јусӊ вужны.—Сувтыштлӊмӊн вочавiзiс Степан.

А сесса бара лаӊтiсны да мунiсны возлаӊ, мулаӊ зумбыртчӊмӊн, асланыс восковјас бӊрса сiнјiгтыр. Сӊмын ӊткымыныс кыпӊдлывлiсны јурнысӊ да вiӊӊд-

дывлісны туј боклан, кежан туј нојжаліг моз, но најо сетчөҥыс езжык удітны воны, воҥынжык гым моз друг чашнітіс залп да сен-жө, лажков ноҥ сајсан ру моз пуркнітіс, паскаліс порок щын.

Павел чепөсјіс, шыбытчіс бокө. Водіс вужадор гуө, коді сы шуд куҥа бурещ вескалі матын, да сесаң мөдіс леҥны патрон бөрсә патрон. А Степан колі местаас. Сені, туј шөрө чужөмнас суцкысөмөн, сіјө пессіс рушку вылас да чуһнас кураліс најтсө.

Засада лыјліс кыкнан туј боксаң, но Павел ез вермы төдны налыс лыдсө. Сөмын, кор сіјө первој обојмаса медбөрја патронөн лөңөдіс өтар боксаң лыјсөмсө, каҥаліс, мыј мөдарас сылы паныд өні лыјлө өті вінтовка-жө. Тајө збојмөдыштіс сіјөс да лоі вермөм вылө надеја.

Павел сујіс којмөд обојма, но леҥны ез удіт ні өті пула, сы јур вестын кыліс равөстөм:

— Шыбыт өружетө!

І сен-жө сылы клөнгіс јурас, бытө ыжыд гира усі вывсаң. Павеллөн сіңјасыс вежөн-кощөн мунісны да вінтовкаыс усі кісыс. Бергөдчіс, візөдіс сылаң, а сені сулалө белөј салдат, чургөдөмөн кутө вінтовкасө, кодлөн шыкыс быд звук даг пысавны сылы пакас.

— Сувт!—воҥө командујтіс сіјө.

Сыла боксаң, кысаң горөдтөҥ ҥвінгісны пулајас, котөртіс мөд салдат. Најө јорччіг да кытчө вескалө кучкаліг шобісны Павелөс. Щөщ бергөдлісны, шобісны і Степанөс, кодлөн вөлі оз-һін вөр кі һі кок, удітөма көҥавны, а морөсас најткөд өтсор јодөма сөд-гөрд вір. Сесса чужјалігтыр тупылтісны туј бокө, а Павелөс нуөдісны ноҥ сајө. Сені өтікыс кежіс туј бокө да лептіс шыңел воротнікөдыс лөтјалан јур салдатлыс, кодлөн плешас резыштчөма јурвем сора вір. Тајө вөлі којмөд салдатыс, кодјас мунісны воҥө Сандыркөд паныдаглөм бөрын.

— Мыј такөд вөчны?—јуаліс воротнікөд лептыштлыс.

— Колны, ҥерт. Мыј сесса... ог-жө-өд ас вылын кыскөј.—Вочавісіс мөдыс.

Кулём морт дінсаыс ынём воча ез шу, лезіс бөр шојсө да ускөдчіс Павел вылө. Став скөрлунсө лезөмөн мыј вынсыс прикладнас фернитіс сылы мышкуас, а Павел кыв ез шу, сөмын мурч курччіс пінсө да щөктытөг ыжыд лөглунөн вослаліс на возвылын воэө.

4

Сіјө керкаыс, код өшін улө вайөдісны Сандырөс, вөлі сулалө өікт шөрлаңын, тужаң да мукөд керкајасыс неуна бокин, јөр пыщкын. Вылкод-на, лавкајаса, тыдалө, купечлөн-жө, но сөмын абу, Степан вісталөм серті, кык судта. Сысаң-жө матын тыдаліс ты да сысаң талаңсө кыпөдчіс посныдік ыывјасөн тырөм чој.

Сандырөс вайөдыс өті салдатыс голөдчіс кылчөө. Сылы востіс салдат да кылө мыјкө јуаліс, а голөдчысыс, сіз-жө жеңыда вочавіэөм бөрын, пыріс посвоэө.

Недыр мыгті вогөіс өшін да мыччыгіс шөр нема мужік. Зугөм јурсіа, унзіл сінјаса, сіјө бура дыр віэөдіс Сандырөс да ундырга чөжсөм кашелсыс кірган гөлөсөн шыагіс:

— Еј, те мам јөв јокмыл,—індіс Сандыр вылө.— Мыј могөн шлајччан краснөјјассаңыс?

— Ме ог краснөјјассаң.

— А кысаң-нө?

— Ме наыс пышјі. Батөс і мамөс віісны-да, локті дад, ордөз.

— Кыс те. Код дадыд?

— Пучкомыс. дадөј татчөс, купеч Яков Петровіч, менам батлөн вок лоө.

— Сегса баттө віісны?

— да. Мамөс мездыны мөдліс-да.—Жугыл петкөдласөн Сандыр чөвталіс дае лөсөдөм кывјас.

— А тенө?

— Ме пышјі, војбыд-на локті. Термаса... дадлы колана јуөр вајі... Отөч Јарасім щөктіс віставны.

— Мыј-нө сещөмсө щөктіс?

— Выл отсөг-пө краснөјјаслы воө! кујім со гө-

гөр јөзүс дај кујим пушка. Төрыт вөлөмәс Вәж-гортын, а талун, ферт, воасны местаә.

Јуасыс лөнис. Сылөн чужөмас петкөдчис неуна повзыштөм. Сизі суц мында нөшта гинјаснас зоргис Сандыр вылө, мыјкө мөвпалис, да өшин пөдлавтөг сајали керкаө. Но регыд сижө петис килчө вылө, офицер паскөмөн, да Сандырөс нуөдис кык судта керкаө. Тан Сандырлы пыр-жө лоі гөгөрвоана, Степан висталөм серти, мыј сижөс өни вәјисны Коровин ордө.

Ачыс, Коровиныс, ез вөв гортас, сөмын гөтырыс сулалис вежөс өзөс дорын. Офицер пырөмөн щөц сижөс чукөстис мамашаөн да корис вежөсө. Вөсса өзөсөд кылис налөн вашкөдчөмыс.. Сөсса пыс лептыштит гөлөссө да нароснө, мед кылис Сандырлы, жуалис:

— Сизкө те думыс абу сижө?

— Ме ог-жө зиксө төд, менам волігөн-өд кага код-на вөлі, вермис і вежгыны.—Кинас шевкнитөмөн сиз-жө вочавізіс мамыс.

Сандыр гөгөрвоис... Аззө, мыј фелөыс омөл, но век зиліс петкөдлыны, мыј сижө бура төдө најөс да мед ескөдны, шыасис:

— Көн-нө Јаков дадыс, Таңа төт?

Таңа төт сылы воча кыв ез сет. Сы пыдди петис вежөсыс пыс да вочавізіс:

— Пуксыв, локтас регыд, вис кыјны мунөма. Но виччыс, он-кө веккыда вистав, сизі і вистала, кывјөдыд релө лептам.

Сандыр пуксис лабичө, көтөдис дулнас гинсө да мөдис ниртны кимышнас.

5

Пос, кыт неважөн вужис Сандыр, вөлі сулалө жу-жыд, матө сыв нола сруб кокјас јылын: војмөма, кыт сурө-нин сисмөма, муртса кутчысис ытва визулыс вылын. Öтi перилөыс важөн-нын пөрлөма, сөмын торпыриг-јасыс тупласисны көн-сурө пос вылын, а мөдыс су-лалис вичөднысө зон, но пөран выјын-жө-нын, быд инмөдчылөмыс којталис, код морт моз.

Павел пос вылӧ кайтӧз-на мӧвпаліс мыҗ-нӧ вӧчны тани, мед кызкӧ мыҗкӧ сиктӧ вотӧз, кор мынан ногыс ем-на, мынтӧдчыны белӧҗжасыс. Сіҗӧ вӧлі бура суналӧ да думгыс шуіс чеччыштны тасаң жуӧ, сіҗӧ воштысны конвоҗжас пулаыс, а сесга каҗны берегӧ кушӧмкӧ матысжык куст піӧ.

Пос шӧрӧ вотӧз Павел лӧсӧдчіс-нін чеччыштны. Нӧшта сіҗӧ віҗӧдліс жу кывтчӧс, медбӧрҗаыс мераҗтіс сіннас матыса нӧрысӧз, да сек-жӧ сін бӧжнас кыҗіс белӧҗжасӧс і каҗаліс, мыҗ сы вылӧ бурещ оз віҗӧд некоднан салдатыс. Ӧткіыс топӧдӧма віңтовкасӧ соҗкусың костас да гартіс чігарка, а мӧдыс кӧҗ і віңтовкасӧ кутіс даҭӧн, сінҗасыс, кыз щыг понлӧн, җоргісны чігарка вӧчӧм вылӧ.

Важ вӧчны кӧсҗӧм мӧвпыс Павеллӧн бырі, воіс выль—вернӧҗжык. Сіҗӧ віччысыштіс најӧс да, белӧҗжас ез-на уҗітны віҗӧдлыны сы вылӧ, мыҗ вынгыс, чуҗ ачыс щӧщ ез ус, ӧтісӧ зытовтіс боквыв, а сіҗӧ, віңтовканас і быдӧн, віччыстӧмысла да пӧрӧм перілӧӧ конҗасӧмыс тутіс пос дорӧз і лебіс увлаң, вывлаң кокӧн; мӧдыс кутчыҗіс затворӧ, кӧсҗіс октыны, но Павел тракнӗтіс віңтовкасӧ да ӧті кыс салдатлӧн мыні сес, а мӧдыс важ моз чорыда кутіс віңтовкасӧ.

Віңтовка усі... Панҗіс кулака тыш да мӧда-мӧдсӧ вермалӧмӧн корсісны стрӧка тоҗыштны перілӧтӧм бокӧ да пос улӧ. Салдат Павелӧс кутіс вермыны, зырны дорлаң. Сіҗӧ вӧлі јонжык, ар кыз віта, вердаса ӧш код. Павелӧс јӧткіс җік-нін дорас, но сылӧн чуңҗасыс вӧлі каң гыж моз сашкысӧмаӧс салдатлы морӧсас, да сы вӧсна сіҗӧ ез лыг тоҗыштнысӧ. Віччыҗіс кад, мӧвпаліс кызкӧ муҗерітыштӧмӧн вӧчны, мед аслыс не щӧщ усны. Сы могыс сіҗӧ гӧрбылтчыштіс, чорыда зургӧмӧн кӧсҗіс мынтыны пос вылыс Павеллыс коксӧ, но Павел сек кості кіҗассӧ веҗіс воротнікас, да салдатӧн кокныҗіка плешнас лукуштӧмыс кыкнаныс лебісны увлаң.

Павел усі пуксӧн да чорыда мӧртчіс вӧсні гач пырыс валӧн кучкӧмыс. А салдат усі кымынӧн да, нӧшта-на, буракӧ, јона швачкыҗіс куш чуҗӧмнас

Сабыс бырлі лі мыј лі, первојсө ез вөрзөдчы, сөгса мө-
діс пескыласны, но Павел ез лез; сіјө өті кінас лыбөд-
чіс ва веркөсө, а мөднас кутіс салдатөс жүрөдыс
еіөсалөмөн да сізі, жүрсө кыпөдны лезтөг, візіс бу-
ра дыр, кытчөз салдат ез лөң зікөз.

Сек кості көзыд тувсов ваыд үдітіс-нін Павеллы
піскөдчыны јазөчыс; пыр-жө мөдіс сотны кучіксө,
бышкыны јемөн. Ваөн тырөм сапөгыс да сулікөз
көтасөм паскөмыс лічкісны увлаң, ва пыдөсас. Тајө
сіјөс өдјөнжык вөтліс берөгө. Сөкыда кінас баддө
кутчысөмөн да вајамасөд вьлдаліг, кыпөдчіс нөрыса
берөгө.

Павел кыліс музөм, но кынмыс тушаыс ез лез
шојчынысө. Муртса лезыштіс сапөг пыщыс да
пызрыштіс вывгыс віјалан васө, котөртіс пос вылө.
Сен бөр шапкааліс асгыс шапкасө, богтіс віңтовка-
сө, а салдатлыс шапкасө шыбытіс јуө, віңтовкасө
куст піө да котөртіс ју пөлөнса трөпаөд вөр пыщ-
кө, мед сеті кыщөн мунны сікт дөрө, пөртны олөмө
асгыс мөгсө.

Сіз пырыштіс муртса вөр пыщкө, тужаң мыш
бердмөныс-на ез ло, кыліс:

— Сувт! Шыбыт өружжетө!

— Павел сувтіс да зік бокгыс казалис пу сајын
сулалыс паскыд сөд тошка, полтчөм чужөма ста-
рікөс, сіјө кіас кутіс кык ствола ружје. Лоіс лезны
кігыс віңтовкасө, сетчыны кык даг пулаа конвојлы.

— Пет туж вылас,—бара горөдіс сіјө,—да вослав
ме возвылын сіктө.

6

Сандыр аслас сінлы ез ескы, кор аззіс воротаөд
Павеллыс пырөмсө. Кельдөдліс быдөн, но сіјө пука-
ліс өшіңлаң банөн да некод ез төдлы. Пыдысан
муткыртіс сылыс пыщкөссө, но керны вөлі нінөм өз
поз, ні шоггыны ез вөв кад.

Павелөс вајыс конвој локтіс сы бөрыс неуна
косталөмөн; кіас кутіс кык ствола ружјө да пельпом
вылас воысалөма віңтовка. Сандыр первој візөдлі-
төн-жө казалис, мыј талөн став течасыс, і пел вуж-

јоџ кышалом сөд, зыр код, тошкыс, лөсалисны, Степан висталом серти, Коровинкөд. Сижө һеуна ескис аслыс да ускөдчис сылы паныд, но өџөс дорын сулалыс белөј салдат ез другөн лез, виччысис офицерсаң щөктөм.

Локтысјас-нын сулалисны пос помын. Конвој, кодлөн тчасыс лөсалис Коровинкөд, щөктис винтовкаа салдатлы нуны Павелөс штабө. Сандыр петигмоз, мукөдыс виџөдлытөџ, паныдалис Павеллыс сінјассө; сижө һемөј виџөдлассыс кыкнаныс гөгөрвоисны мөда-мөдлыс удайтчитөмсө. Павел јонжыка мурыштчис да вештис сінјассө.

— Еновт, папа. Пыр чайсө ју, көзалас.—Сандыр бөрсә петигмоз өџөс дорсаң шыасис офицер да, Павел вылө индөмөн, жеңыда щөктис салдатлы:—уберитлы сижөс сажник дорса амбарө.

Салдат мөдис вөчны щөктөмсө, а купеч кајис поскөд; кор сижө воис килчө вылө, Сандыр сылаң суџөдчөмөн, пелломјас вылас кјјассө пунктөмөн, воџө мунны лезтөг, шог петкөдлөмөн кајтис:

— џаџ... Јаков џаџ...

Купеч һеуна чујмис, ез гөгөрво, мыјла тајө төдтөм џетинаыс сижөс шуис „џаџөн“. Вескыд кисө Сандырлы пелломас мыжөмөн, сижө новлөдлис сінсө Сандыр вывти, мөвп вылас мыјкө ускөдны зилг. Виџөдлис, кыскө бытөө азывлөм-нын, јежгов кудрисө, лөзов сінјассө, һеуна ласмуныштөм нырсө; сувтлис вылкоџ-на, лөсыда пукалан пінжакыс вылө, сешөм-жө, һеуна важмыштөм, гачыс вылө да кучик сапөгыс вылө; мерајтис лашкөсиник тушасө, но төд-вылө ускөдны һекыџи ез вермы. Көт, ескө, кыткө бытөө кажитчө төдсаөн, сижө, сук руын моз, бергалис пыдын.

— Тајө Васка џаџ пиөн вистасө.—Сек кылис офицерлөн гөлөс.

— А, Вита? да!—Вөлис гөгөрвоис, да пөшти горөдөмөн артмис купечлөн.—Мыј-нө теныд ташөм пөрас мог суис локныс?

Керкаын-нын, пызан сајын пукаломон, Сандыр
висталис ставсө, мыј вөлі колө ыстысјас щөктөм
серти, а кыт-гурө і ас кывсыс содтышталомон.

7

Сөмын-на шондыс леччис, а купеч гөтырыскөд
водисны-нын узны. Слугас—кык олөма ныв—леч-
чисны улиө. Керкаын лоі шынитөв. Сөмын өтнас
Сандыр сінсө ез-на куңлы. Сылы ез вөв кад узөм-
өң. Керкасајаслыс зікөң лаңтөм виччысөмөн, сіјө
кујліс гащөн небыд гөн періна вылын да мөвпала-
на сінјасөн вичөдіс пемыдас, пөтөлөклан. Сізі те-
чис план регыджык пышјыны. Сылы вөлі колө јуөртны
штабө белөјјас бөрынтчытөм јылыс, но некодкөд,
і сетчө-жө повзөдліс да термөдліс офицерлөн кыв-
јасыс, кодөс өнтај штабыс воөм бөрын, висталис
батыслы. Сіјө висталис, мыј Павел нинөм абу виста-
сөма да нөшта колөмаөс аскіөң. А аскі асывнас көс-
јысө ас кинас-жө решитны, вистасас көт оз.

Кадыс војшөрө матыеміс. Сандыр нөшта медбөр-
јаыс кывзысыштіс, оз-ө кодкө ов да чеччис. Көмтөм
кокнас шытөг, сіјө муртса вужөр моз рудөбалөмөн вет-
лөдлыштіс пемыдас жој куза: пырالیс вејөсө, бостіс
тувјыс кабурын өшалан тыр зарада револьверсө купеч-
лыс корсис көмкот-көлујсө да сің-жө виччысөмөн, не-
кодөн төдлытөг, петіс улычө. Сен муртса сујыштіс
кокас сапөгсө да пастыштчис, муніс Павелөс вичан ам-
бар бердө, коді сулаліс восков со сајын керкасан
зік торјөн.

Ферт, көнкө, часөвөј нинөм ез виччыс. Пукаліс
лөна, буракө, вуграліс. Сандыр, амбар пелөсө, лас-
кысөмөн, вичөдіс сы вылө, мөвпнас корсис туј, ме-
дым ескө сіјөс витөг, кыкө мездыны Павелөс. Но
сіңсө вөлі некың оз артмы.

Часөвөј лептыштіс јурсө, і тајө термөдліс Сан-
дырөс. Вөрчис местасыс терыб восколөн, і сек-жө
клопмуні лыјөм. Сандыр кынмыліс места вылас; сы-
лы ас лыјөм шысылөн горыс кажитчис зев ыжыдөн,
көт ескө ічөт зарада револьверлөн лыјөмыс вөлі

пöштi плетөн швачкөм код. Часөвөй ојостныс ез удіт, сулалыс су мешөк моз һоріс муө.

Сек Сандыр наҙөнікөн востіс амбар өзөссө да чукөстіс. Гөлөс сертыс Павел сіјөс пыр і төдіс да гөгөрвоіс, мыын делөыс. Сіјө чепөсјіс, кватітіс Сандырөс пінжакөдыс да сізі најө котөртісны амбар саяјө. Сесса сувтісны, кывзысыштісны, ез-ө лыјөм шыыс кыпты паңика, но гөгөр вөлі важкод лөң, сөмын көнкө кывтыдлаңын мөдліс увтчыны пон да талаңынжык зуркһітіс керка өзөс.

— Те-нө мыј?—кывзысөмсө сорніө вужөдіс Павел,—белөјјасыс-өд ез-на мунны, төдласны да ставыс торкас.

— Оз і мунны дај. Колө та јылыс мјан штабө жуөртны, і тенө вөлі аскі көсјөны віны. Ме тенө пышыны мезді.

— Мыјла? Ез ескыны мыј купеч пі?

— Ескісны, да висталі-һын, бөрынтчынысө оз көс-јыны. Шуөны, медбөрја пулаөз-пө мөдам тышкасны, но огө бөрынтчөј. Ферт ескө тајөс сөмын началствоыс-жө шуөны, салдатјасыс јона полөны менам ылөдөмыс, пыр көт дасөс бөрынтчыны. А мыј ме сесса, пукавны кута накөд да преңика щая јуны, кор јорт пропадітө дај гашкө отр'адным-на та јылыс һнөм оз төд.

— Сведеніејас чукөртін?

— Ем, ме і сөтны-на мыј-сурө удіті.

Павел лөңліс, мыјкө мөвпалыштіс, сесса бара кутіс јуасны.

— Офіцерыс көніжык? Гортас уэлө?

— Сіјө абу гортас. Тан матын чумак гөтыр, том дөва ем да, сөкөд на ордын уэлөны.

— Керкаыс естөн, ты кырјылас моз-тај?

— да.

Часөвөјјас емөс керка дорас?

— Ме сіјөс ог куж виставны. Керкаас ем.

Павел бара лөңліс муртса ас гөгөрсө візөдлөм кад кежлө.

— Вот мыј інө. Вај те пукты мышкад китө, етаз,— Павел ассыс кісө кресталіс мышкас да петкөдліс

Сандырлы,— сесса мун сетчө ме возвылын. Аззан-кө часөвөјөс, леҗан китө бокјасад ,кутан шенасөмөн мунны, мед ме каҗали. Теныд-нө мыј?.. Вісталан, батыс-пө корны ыстис і ставыс. Сек лоө тыртөг пышјыны. Міјан колө главнөјнысө кызкө мыјкө... На сајын-кө салдатјаслөн бөрынтчөмыс. Көт-нин, огө-кө вер-мө пышјөдны, бырөдны. Гөгөрвоин?

— Гөгөрвоі. Вот ескө бур...

— Мөдім!

8

Паскыд кыз дөмасјасөн дөмлөм паскөмөс моз-jeneжсө тупкөмаөс кымөрјас. Сы вөсна да воз-тулысысла војыс вөлі неуна пемыд. Шаг со сајын-возынжык муныс Сандырлөн мыгөрыс тыдаліс бура, но бергөдчас-кө да віөдлыны сылы чужөмас, нинөм-нин ескө ез төдчы.

Сандыр ез сетлы некущөм знак, мыј аззис часө-вөјөс. Таҗ најө кыкнаныс некодөн аззывтөг воісны чумак керка дорөҗ, а сесса і килчө вылө. Голөд-чыштісны. Пыщкөссаныс некод шыаслытөг кодкө-востіс өзөссө да мужік рожа мөдліс мыччысны кос-төд, но Павелөн чорыда нырвомас клеснітөмыс ча-төртчис сіјө бөрвыв. Віңтовка усөмыс да тышыс-артміс неуна зык.

Сек кості Сандыр ускөдчис керкаө. Кылан шум-гыс офіцер бурещ вөлі терыба сујө кокас гачсө, но унзіл јывгыс сіјө некыз ез вермы вескавны, а кор-аззис крөваҗ јур воыс револьверөн сулалыс Санды-рөс, сіјө колі местаас вөрзөдчытөг, кынміс статуја моз. Сы пыдді муса пөдругаыс нинөм ез признајт. Одөбтөмөн сувтіс кок јылас да ускөдчис өшінө. Сек бурещ отсөг вылө уфитіс пырны Павел да дө-рөм мыгөдыс кыскыштіс сіјөс бөрвыв. Сіјө лок гор-шөн мөдліс горөдны, но Павел сојөдыс чабыртөмөн, скөрыс стрөжітіс:

— Лант, лыја!

І сіјө таыс содтөд повзөмысла лізгысис жоҗө, быттө усі садтөг.

Павел корсіс офіцерлыс револьверсө. Сіјө суріс

журлос улыс да нөшта сөдтөд кык обојма. Офицерос көмөдисны-пагтөдисны, сесса Павел јон көвјөн көрталис мышкас сылыс кісө, да револьверсө чургөдөмөн, сіз, бытө вөжжіөн вескөдліг, мөдис петкөдны, а Сандырлы щөктіс колчывны.

— Те віөдлы, гашкө, бабаыс прөста водис, притворитчис, да вермас шыөдны. Те сүөдан... Мі татчө горулас леччам.

Бөрсө Сандыр ты дорын-нін сүис да вісталіс, мыј ставыс ладнө.

9

Ты гөгөр, верст кујім, ыжыд кыщола трөпаөд најө јона термасөмөн час жынја кадөн, вөjšөр гөгөр кежлө кымын воөдчисны міртуј вылө. Петісны бурещ пос дорө да пос вужөм бөрын вөліс назмөдисны. Тані вөтчөмыс полөмыс ез-нін вөв сещөм да мунігмоз көсјисны шојччыштны, но сек-жө бөрлаңын кылісны кущөмкө шыјас.

Сувтісны. Кывзыгыштісны. Шумыс вужіс матыса, но гөгөрвотөм сорніө. Нөшта сіз суц—і најө кағалісны пемыдас міртуј вылын кущөмкө вежмасыс вужөрјасөс. Поспомын кодкө віғнітіс, вужөртіс. Павел щөктіс водавны. Ачыс колі сулалөмөн да пу сажө сажөдчөмөн револьвер вомсө вескөдис сылаң. Сек пос вылө кајіс пон, ісасігтыр локтіс шөбрөзыс да нырсө лептөмөн друг легіс:

— Ув-ув-ув!

Павеллөн віччыстөг лічкыштеіс курөкыс, і пон вылө вескөдөм револьвер сөлыштіс біөн, а пон локгоршөн лавзіг пескылтчис бөрыв.

Локтысјас туј вылыс вошіны, бытө ез і вөвлыны. Сіз здук мында бөрын, поссаң ңылын бара чужіс шынеља морт; кіас кутіс віңтовка. Сіјө петіс вөрсан, буракө, көсјіс вужны тујсө, но повчіс лі, Павелөс кағаліс лі, бергөдчіс, бөр пыріс вөрө.

Павеллы вөлі гөгөрвоана-нін, кодјас локтөны. Сандырлаң віөдөмөн, кывшутөг, кутіс відлавны револьвер барабангыс обојмасө; сен вөлі сөмын өтік лыјан патрон. Запаснөј обојмасө ез веж, сіјө револьверсө чургөдис Сандырлы.

— На таяо револьверсö, мем вай ассыдсö да патронжастö, мыј ем. Те нуан таяо пленнöјсö штабö. Етат пыр прöсек вылöзыс да мун сы куза нур вомöныс.—Шöпкöдöмөн сорнитис сійö да кинас шеныштöмөн индис шужа туж бокö.

— А те?

— Ме колчча. Сек коста тат вужан поссö вiзла. Тат кынзi сесса налы некытi лоö вужнысö. Ујöмөн код лыгтас вужны ташöм ытваöд.

— Патроныд еща, бырö-кö наыг мынтöз, öд те нö вiасны.

— Мыј көт i кула, смертыс öтi. Зато те штабöз вайöдан есijö,—Павел öвтыштис кинас офицерлаң, а тати-кö лезам налы вужныс—кыкнанымлы пом.

— Но ме i колчча да вiза. Мед ме кула, а те он. Те јонжыка-на ковман отр'адын.

— Вот те кушöм вöлöмыд. Смерт вылö вöзжысан?—Павеллөн чужöмыс, кажитчö, весиг паскавлис нумөн, но ödjö бөр вескали.—Быдмыштан-да. Тед щöктöны, i мун.—Сесса гөлöссö чинтыштöмөн содтис:—сöмын мед вöли вайöдöма ловјөн да ödjöжык,—i бара гөлöссö ыждöдис, мед офицерлы кывмөн лоас:—чут-кö мöдас пыксыны либö пышјыны, лыј места вылас.

Сандыр воча нинöм ез шу, бергöдчис офицерлаң да индис револьвернас вөрлаң, прöсек вылö.

10

Вежов садмис чуксалöмыс да пуксiс лабичö, код вылын пукавлис лунјасын i сетчö-жö, зiк куш вылас, муртса јокмылтöм шыңельсö јур улас пуктöмөн, норовтчыштлис војјасын. Асјадор сöзан рöмыд пырыс, паныдагыс казалис Сандырöс, сувтис по-војенному да доложитис:

— Белöјјаслөн началникыс, командир јорт. Господин поручик Коровин,—индис офицер вылö, кодi сулалис матын пызансаң,—ме вайöди М... сиктсаң вескыда тужöд, нур пыр, Павел колччис возсасны мијан бöрса вöтчысјаскöд. Тенгыд щöктöмтö вöчöма... а таяö-нин, позö-кö шуны, пöпуттö лоис.

Вежовлөн Сандыр былö вiзöдан сiнјасын тыдовт-
чылисны гажа бiкiнјас, сылы окота вöли серöктыны,
но кутчыгiс, довкнiтiс јурнас Коровiнлан.

— Раз кiсö да верман мунны шојчыны. Корла
бöрынжык. Сесса сашкiс сiнсö белöј офицер былö,
кодi мездöм кiјассö малалiг вiзöдiс улö.

— Ноко, господiн поручiк, вај сорнiтыштам сiн-
на-сiн. Кушöм тiјан положенiјеыс? Ме чајта, он кут
соссыны.

Поручiк нiнöм ез шу воча. Сандыр бергöдчiс да
петiс. Здук мында бөртi петкöдiсны i Коровiнöс.

Луннас-жö отр'ад петiс Т... сiктыс, мунiс насту-
пajтны, да М... сiктö вотöз, поссаң верст мында
кымын талаңöжык вöчiсны лагер, мöдiсны вiччысны
вој.

Пемдан кад гөгөр, тöс чукөр былö паскöдöм
план вывти чуңсö новлöдлiг, Вежов сеталис коман-
дiрјаслы прiказјас, медем пöртны олöмö наступaj-
тан план, кöнi шуöма вöли кышавны белöјјасöс да кык
боксаң чорыда жмiтöмөн, пазöдны најöс. Коман-
дiрјас топыд кышöн гөгөртöмаöг сiјöс да гуса кывзiг,
сiнсö бостлытöг, вiзöдiсны план былö, сiјö чуң бөр-
са.

Медбöрын Вежов шыасiс Бочкiн дорö, кодi ко-
мандујтiс мöд взводөн, бергöдчiс сылаң, да чуңнас
кельд лöз чут былö iндöмөн јуалис:

— Тöдан тајöс тысö?

— Тöда.

— Но вот... Те бостан пулемјот да мунан взвод-
над тајö ты сажöдыс. Тiјанöс нуöдас Сандыр, кытi
сiјö ачыс локтiс.

— Сесса?

— Сесса пыран вескыда сiктас да наступajтан.
Те мöдан пузувтны тылсаңыс. Сандыр вiсталöм сер-
тi сыладор боксö некод оз вiз, надејтча, лöсыда
вескалан сiктас. Но, јортјас, ставныд гөгөрвоид?

— Гөгөрвоим!—öтi гөлöсөн вочавiзiсны коман-
дiрјас.

— Бур! Петны војшөр гөгөр. Наступајтны сїгнал серті ставлы, Бочкіныс кынчі. Бочкін нөрөвітлас, мед белөјјаслөн выманіеыс лоас мїјан вылын. Но ускөдчас пыр-жө, мыјөн кылас мїјанлыс „ура“ горзөмјас.

II

Бурещ сїгнал сетігөн Бочкін аслас взводөн воіс щөктөмінө, чумак өшіңувса ты кырјөң да әебсіс постык сук ныв лысјас пөвсө.

Сен-жө щөщ вөлі і Сандыр, сїјө вайөдіс отр'адсө татчө.

Сандырлөн век-на өніөң вөлі өті ыжыд шог,— Павел... Сы жылыс сїјө кывліс луннас-на, пост дорса белөјјас заставаыс кутөм салдатјассаң. Наяө висталісны, мыј Павелөс кутөма ловјөн сек-жө—јусө пыжөн вужөмөн кышалөмаөс мышсаңыс-да, нуөмаөс сїктө. І өні, кор тасаң сїјөс Бочкін щөктіс мунны разведкаө, төдмавны вїгсө-ө белөјјасөн таяө бокыс, Сандыр наәјтчіс щөщ мездыны Павелөс. Сїјө, салдатјас висталөм серті, коллөма-на ловјөн, вїгсө-пө ваяінас амбарас. Мөд том красноармејецкөд најө петісны нывјас піыс да пощөс пөлөн рудөбаліг, пемыдас мөдісны неылын сулалыс купечјөрлан.

Сандыр матыстчіс өграда дорө, коді кышалөма купечлыс јөрсө да пөв костөд вїгөдліс пыщкас. Сен сулалісны вїт доддалөм вөв, а на гөгөр жөчісны дас кымын белөј салдат—буракө лөсөдчісны нуны купечлыс ембурсө. Медвозза вөлаыслөн өднөколка көлөсаыс крукасөма ворота сурјаө да сы дорын ноксісны кымынкө салдат. Мукөдыс петкөдлісны керкасыс да сөвтисны доддө ембурсө.

„А, пыщјыны көсјад? Он пыщјөј!“—мөвпыштіс Сандыр да муртса кывмөн вашнітіс красноармејецлы.—Јуөртны ковмас, некод оз кыјөдчы. Тасаңсө оз вїччысны.

Красноармејец нінөм воча ез шу, гөрбылтчыштіс да котөртіс бөр, а Сандыр вїгөдіс возө, мыј аңғас нөшта.

Со і купеч. Сіјö петкөдiс самöвар, пуктiс сіјöс доддас да кодлы-кө друк горöдiс:

Еј, рыжөј чөрт! Пежалан амбарсö. Он öмөј-нын сесса нафөйтчы бөр ковміг?!—І ачыс öдјö мөдiс локны амбарлан.

Сек кыліс грим-грам муиөм да купеч, шошаөдыс кутөмөн, кыскіс сажніка-амбара костö мышкас көрталөм кіјаса Павелöс да сувтөдiс сажник бердö.

— А, Павел?! Ловја-на!..—аслыс кывмөн вашнитiс Сандырлөн. Тајö серпасыс сылыс муткыртiс пыщкөссö, сізі і, сөлөмыс бытö, лөсөдчiс чечыштны, да јона волнуйтчөмөн вiзөдлiс бөрвылас і сөс казалис матын-нын цептөн локтыс взводöс.

— Рыжөј. Пiзөсөз тош вөдитан, а мортөс вiнына он куж,—купеч век-на вiдiс ськөд орчөн сулалыс гөрд тошка салдатөс, кодөс вiдiс-нын і вөјдөр, да сіјö кыс вiнтовкасö нещыштөм бөрын мөдiс штыкнас мөйтчыны Павеллы морөсас.—Со кызі ташөмјассö колö.

Сандыр азö, мыј муртса-кө здук, і сы сiн возын Павеллөн олөмыс ештас. Вөвлытөм лөглун кыптiс Сандыр морөсын, сіјö öнi ачыс ез төд ассö, ез кыв ассыс сөјствiејассö. Вiнтовкасö купеч вилö вескөдөмөн, нiнөм думажттөг-нын, мыјкө локыс горөдөмөн, пөштi вiшкытөг лөзiс курөксö.

Пуркнитан щын пөвсөд тыдавлiс, кыз купеч, пөлпомас кутчысөмөн, пуккiс муö, а салдат вошi, бытö ез і вөв. Сек-жө, возын і мышкын, пөштi өтпырјö моз кылісны „ура!“ горзөмјас, да цеп укөдчiс сiктö. Сандыр чечыштiс öграда вомөн Павел дiнө, мездiс кiсö да сөтiс купечлыс угөм вiнтовкасö, но јона мучитчөм Павел öдвa-öдвa сулалiс сажник сөн бердö мыжсөмөн, ез вермы вөрчөдны кi нi кок, да сөмын кiргыштiс: „Мун, возö, возö“.

Регыд сiктлыс шөрсö, сөлөмсö взводөн лөi бөстөма, белөјјаслыс бөрынтчан туйсö лөi тупкөма. Белөјјас казалисны тајөс да ез төдны, мыј вөчны—еновталисны окопјассö, мөдiсны пышјавны кытчö вескалö. Сандыр, взводкөд щөщ, өктiс мушка улö кытчö сурö пышјыс белөј салдатјассöс.

Сікт бостом бõрын, кор ставыс-нын вõлі ідралõ-
ма, весалõма, школа дінõ чукõртчõм сиктса жõз да
красноармејецјас воґын сорнитіс Вежов. Сандыр
пыр-на вõлі Павел дорын—месґитіс сїјõс õтї керкаõ
да отсаліс вежсыны, кõртавлыны сылыс уна лыда
ранајассõ. Кор сїјõ воіс школа дорõ, Вежов вõлі
помалõ-нын, благодарітõ красноармејецјасõс выдерж-
каыс да героізмыс, кодõс најõ сõмын-на петкõд-
лісны: і друг Сандырлõн сõлõмыс ылкнїтліс нїмко-
дõн—сїјõ кыліс ассыс нїмсõ.

— ... І јешщõ,—вїсталіс Вежов,—колõ вїставны
став жõз і отр'ад воґын ыжыд благодарност мїјан
повтõм доброволецјаслы—Сандырлы, Павеллы да
Стѣпанлы, кодјас ветлісны разведкаõн да јона от-
салісны тајõ вермõмсõ шедõдны. Мед олас Краснõј
Армїја—сылõн повтõм бојецјас! Ура!—Жõз чукõр
гычїс. Сїктса мужїкјас щõщ шапканысõ шыбытліс-
ны вывлаң да Вежов бõрыс, јõла шы моз, коса-
лісны: „Ура!!!“.

Красноармејецјас ускõдчїсны Сандыр дінõ, бос-
тїсны сїјõс кї вылас да мачõс моз унаыс шыбытліс-
ны вывлаң, кїјас вылыс ускõдлытõг, а бõрвылас
корїсны вїставны ставсõ, кызї вõлі. Õд најõ сõмын-
на гõгõрвоісны, мыј вермõмлõн помкаыс рїскујтана
ролын, кодõс Сандыр ворсїс купеч пї пыддї.

ТОМ ПАТРИОТЈАС

I

Вөлі квајт час асыв. Таңа чеччис да петис килчө вылө, виждлис гажаа пөртмасан асја шонди вылө да зарни југөрјас улын зирдалан ва вылө. Ылын мөд-лапөлын тыдалис вөр, а сыыс ылынжык чукуыл-му-кылөн кыссис Ежва. Небыр кезлө усліны Таңалөн міча сөз сінјасыс ылын тыдалан вижд вылө, кытчө талун Таңалы ковмас мунны куртны міча веж турун.

„Кушөм міча луныс көсјө бара лоны!“—думыш-тис Таңа мыссыны копыртчигмозыс. Мыссис да пы-рис комнатаө, көні мамыс Таңалөн локтөма кыскө да мыјкө Таңалы лөсөдө мунны вижд вылө.

— Он небос чуксав,—шуис мамыслы Таңа.

— Ме і ачым өні-на чеччи. Төрытнад сор лоі вижд вывсыд локтөмыд да талун-тај дыр узсис,—шу-ис мамыс.

— Бригадирьд ез-на волы?

— Ез. Со-тај локтө самөј,—өшінөд виждлигмоз шуис мамыс.

— Бур асыв тјанлы,—пырөм бөрын шуис бри-гадир, шөркод тушаа, томиңик, ар кыч вѳта кымын Степан. Сіјөс неважөн-на пунктисны бригадирө Васка Мітреј местаө, кодлөн бригадаыс век вөлі кыссө медга бөрын. А өні Степанөс пунктөм бөрын бри-гадаыс бытө ловзис, медбөрја местасаң кутис воны медвоzza бригадаө.

— Но, талун кытчө-нін, Таңа?—шпыңјалигмоз жуалис Степан.

— Ме ог төд кытчо ыстан, ме-тај куртны вөлі
жөсја мунны-а,—шуіс Таңа.

— Ышкыны талун ветлан, а куртаныс талун
кежлө абу јона уна да машинанас пөрысјас отсөгөн
куртгас. Марја щощ мунас куртнысө-і,—Таңа мам
вылө вірөдлігмоз шуіс Степан.—Васілејос ысті-нін,
сесса јешщө кодөскө ыста-дај.

— Васілејос?

„Васілеј“—тајө кывјыс ез-нін вөв төдтөм Таңа-
лы; сіјө волнужтө Таңалыс том сөлөмсө.

— Вај сојыштам мыкө да мунны колө,—шуіс
Таңа мамыслы. „Сыкөд, сыкөд өтлаын“—југнөтіс
Таңа јурын поскөд леччигмоз. Пелпом вылас кутіс
сіјө төбөм кык коса да кіас јөв тујіс.

2

Таңа муніс Васілејјас өшің увті. Сінјассө чөвт-
ліс восса өшіңјасас, но некодөс ез аңыв. „Мунө-
ма-нін буракө“,—думыштіс Таңа да мөдөдчіс воңө.
Мунө сіјө і радлө сылөн сөлөмыс міча гажа асылыс
вылө. Со колхоз правленіје, со чукылтіс тујыс ва-
дорө детсад пөлөн, кытыс кылө-нін вөлі уна чела-
дгөлөс. Со колі-нін сиктыс бөрө. Вескыдвылын зір-
далө шонді југөрјас улын валөн веркөсыс, шужа-
вылын сарвірөны посныдік пожөм пујас да на пөв-
сын, бытгө вошөмаөс, асланыс посныдік корјаснас
шлапкөдчигтыр. копрасөны томінік кыңјас да піпу-
јас. Воңын тыдалө чукыл-мукылөс туј. Таңа тајө
туј куңаыс терыба вослалө.

Таңа віт лун сајын-на школаын сдајтіс зачот.
Віт лун сајын-на сіјө бостіс преміја велөдчан во
бура помалөмыс. Сетісны Таңалы гожса канікулыс
өтіпендіја; рад пырыс сіјө мөдөдчіс гортас шојчышт-
ны дас төлысса велөдчөм бөрын..

Воңын тыдовтчіс паскыд Ежва, а сы сајын ты-
даліс гажа јаг. Тајө јаг улас вот і колө вужны Та-
ңалы. Тајө јаг улас і ужалө сылөн бригадаыс.

Матыстчіс Таңа Ежва кыркөщө, вірөдліс берег
дөлөныс, кытыс сылы сінвылас усліс кык ыжыд

пыж. „Некод-на-тај талун абу мунөма“,—думыштіс сіјө. Пуксіс кыркөщө да вужан јортөс віччыгіг езі казавлы, кызі кутіс думайтны карса олөмсө да велөдчөмсө.

Јона-на ескө колөкө думнас гулајтіс Таңа аслае женыдік олөмөдыс, ез-кө друг кут кывны кос ре-зувјаслөн трачкөдчөм шы.

— Здравствуй, Таңа!—кыліс бөрысаң гөлөс, коди Таңалы ез-нын вөв төдтөм. „Вага“,—думыштіс Таңа тајө гөлөссө кылөм бөрын.

— Здравствуй! да те-тај, Вага, абу-на-жө мун-лөмыд? Ме тенө мунөмөн-нын думайті. Локтігмоз өшінад віқөдлі да некодөс ег аззыв.

— Ме секі колхоз правленіеын вөлі. Те-тај, Таңа, зев воэ век слөјман. Кујім лун ветлім віқ вылө да век воэжык уфітан.

— Воэ? Абу-нын воэ.

3

Вылысаң ојдөдө јуль төлысса гөрд дон шонді аслае зарні југөрјаснас му вывсө. Тајө југөрјас улас терыба вөрөны колхознікјас. Тані, со, мічаа, машинкаөн шырөм јур моз, шыввіқө ыжыд пласт, көні, кызі зерөм бөрын мыччалөны јурнысө щакјас, мыччөмаөс ассыныс плешнысө турун јурјас. На пөв-сын лептө ассыс јурсө зорөд, кытчө терыба лепталөны пласт вылө пласт Степан Оңө да Максим Васка. Вөв вылын пукалөны кык фетіна—Петя да Міта. Најө лунтыр пыщјас моз жөқөны зорөд дорсаң јур дорө, јур дорсаң јурнас і быдөн зорөд дорө. Јур дорө мунөны мөда-мөдыскөд панласіг тырјі, јур дорсаң неуна нөжјөжык, но век-жө оз лезны вөлөс мунны ас вөлаыс, век неуна термөдлыштөны: мед ескөн өтіныслөн ез ещажык ло мөдныслөн дорыс зорөд дорө вәјөм јур лыдыс.

Зорөд вылын сулалө да кыјө быд пласт том нывка—Анна. Сылы гөгөрбок тыдалө ылөз. Тыдалө, көні, коди да мыј вөчө. Јаг горулын тыдалөны уна јежыд чышјана јурјас. Тајө колхозніцајас куртөны.

Естөн со вөрди пөлөныс кор-сурө жүгнитлас шон-
ди жүгөрјас улас косалөн дорыс. Тажө—ыщкысјас,
кодјас ыщкөны вөрди пөлөнсө, машинаөн ыщкыны
поғтөминсө. Тажө ыщкысјас пөвсас торјалө жежыд
дөрөма Васілеј. Асывнас, кор Таңа воіс віғ вылө,
сек бригадир зік пыр-жө колхозникјаслы вісталіс,
мыј мјан бригадалы сетісны выл куртан машина.

— Ме заводита сіјөн куртны!—зік пыр-жө горө-
діс Таңа.

— Но, ладнө,—шуіс бригадир,—сіңкө, Таңа, та-
лунсаң-жө лоан машиністкаөн. Кор Прокө дадыс
юнжык вөв, доддас да машинанас заводітөј куртны.

Та бөрын Таңа доддасіс да муніс куртны. Бөг-
тіс ыжыд пласт да сы гөгөр бергалөмөн өdjө заво-
дітіс сіјөс чінтыны. Кор зорөд талалыс Анна кутіс-
нын сігөртны зорөдсө, то сылы зев лөсыда кутіс
тыдавны вөрди сајыс тајө куртөмыс.

— Е-е-е-еј!—друг кыскө кыліс горөдөм шы. Көт
ескө і ез төд Таңа кодарсаң локтіс тајө горөдөм
шыыс, но сіјө гөгөрвоіс, мыј тајө корөны пажнајт-
ны. Мыјкө ескө јешщө-на горөдісны, но Таңа ез
велау. Вөрди пыр локтіг моз тајө кывјасыс зүгеісны
пујас костас да өтлаасісны пујас шувган шыыскөд.
Таңа вічысыштіс Аннаөс да щөщ мөдөдчісны паж-
најтанінө, кытчө вөлі быд боксаң-нын локталөны
колхозникјас.

— Тажө-нө мыј-нын ташөм гөрдыс?—пажнајтанінө
воөм бөрын шуіс Степан Васка. Сылөн вом дорја-
сас вөлі тыдалө вашнітөм, коді вісталіс, мыј сіјө
төдө да прөстө јуаліс.

— Тажө переходашщөј гөрд знамја мјан колхоз-
лөн. Талун председател вајіс. Молодцы шуө, бое-
тінныд мөдөд бригадалыс. Вот лыдды, мыј сетчө
гіжөма,—шуіс бригадир, Степан Васкалаңө бергөд-
чігмоз.

Васка гораа лыддіс: „Переходашщөј гөрд знам-
ја, воңын муныс бригадалы, „Ударник“ колхозлөн“.

Рыт. Пемдыны кутіс рытив-војвылын војбыд кус
лытөм кыа. Важөн-нін мунісны гортө ветлыс кол-
хознікјас. Важөн дүгдісны-нін ужалөмыс уэны колч-
чысјас. На піын щөщ і Таңа да Ваға. Мунсас өмөј
том мортлөн гортө тащөм гажаіныс? Сені со Ежва
шунгө, сені со курја, паскыд гажа луг, а бокин-
жык жужыд јаг, көні позө мунны да радүјтчыны аслад
шуда том оландырнад да рытја ывлавыв мічлуннас.

Васілеј Таңакөд, ассыныс ужјассө помалөм бө-
рын, щөщ лөсөдчісны локны уэланінө. Најө восла-
лөны машинаөн весалөм віз вывті. Воісны најө вөр-
ді бокса паскыд луг вылө.

Ок, кущөм лөсыд коллавыны тащөм гажа рытјас-
сө тајө луг вылас! Сігі-і окота кістны ассыд став
думјастө да радлунтө орччөн муныс төварышыды.

— Вај пуксылам, Таңа, тајө куст дорас, кер вы-
лас. Најө пуксасны да мыјда, мі бурещ ужнајтіг
кежлас воам.

Таңа сөгласітчіс. Најө пуксісны. Јур выланыс
шпорөдчіс рытја небыдік төв улын аслас посныдік
корјаснас томынік піпу, сы бокин шаркөдчіс лөм пу.

— Кущөм том-на тајө лөм пуыс,—шуіс Таңа, сы-
лыс өтї вож чегігмоз.—Таво буракө первој-на роз-
јалө сіјө.

— да! Мі щөщ-жө томөс, Таңа,—ышловзөмөн
шуіс Ваға.—Те вот, Таңа, шуан, мыј таво первој-на
тајө лөм пуыс розјалө. Та понда вот і позө өтлаав-
ны міжанөс тајө лөм пуыскөд сыын, мыј мі таво пер-
вој-на участвүјтім выборјасын.

Васілеј топыджыка кутіс Таңаөс, і таыс вөлі ты-
далө, мыј најө јона радејтөны өта-мөдсө.

Век улөжык і улөжык леччіс шонді. Сылөн кыаыс
југыд-гөрдсаң кутіс-нін вужны пемыд-гөрд рөмө.
Но кодкө-кө ескө өні муніс тајө вөрді пөлөныс да
чөвтліс-кө сінјассө тајө лөм пу да піпу костас, то
дыр-на ескө сіјө аэзіс сетыс пукалыс кык мортөс.
Најө өні зікөз сетчөмаөс асланыс том олөмлы. На-
лөн вуніс ужнајтөмныс. Најө пукалісны, век топыд-

жыка топöдчисны мөдә-мөд динәс да мыккө мөдә-мө-
дыслы вистәлисны. Налөн сорныс вөлис быд сикас
темајас вылас. Василеј вистәлис, мыј лубов сижө се-
щөм кад морт олөмын, кор сижө чувствујтө ассө
медса шудаөн му вылас. Таңа сөгласитчис такөд да
виқөдлис гөгөр тажа рытыс вылө, коді вөлі вужө-
нын гожа војө.

— Огө-на мунө, Василеј?

— Мунәм. Аски зев воқ чуксаласны, медем став
талунја куртөм јурис гортсајас локтөз вөлі зорө-
дын.

Најө мунисны уэланинө, көні оз-нин вөлі тыдав
ні өтi морт. Тыдалис сөмын некымын зевтөм вон,
көні зев чөскыда-нин уэисны бригадникјас.

— Но, Таңа, бура уэны!—шуис Васа да топыда
кутлис сижөс. Најө асныс ез төдлыны, кыгі өтлаасис-
ны налөн небыдик вомдорјасыс.

Таңа пырис батыс динө вонјө, а Василеј недыр
сулалыштөм да паскыд Ежвалаңө виқөдлөм бөрын
сиз-жө пырис вонјө, но дыр-на сижө ез вермы унмов-
сыны. Дыр-на сижө думнас течис кывбур:

Том оландыр!

Метеор моз те ыпытан,

Југытан вылын...

Асја шонди моз кыпөдчан,

Рытја шонди моз леччан те бөр...

5

Зев регыд кежлө кунлө сінјассө јул төлысса
шонди. Сиз-жө регыд кежлө лаңтлөны виқ вылын
уэлыс колхозникјас.

Шонди муртса-на уфитис кыпөдчыны пу судта да
вөрди сајсаң шыбытны колхозникјас уэланинө зар-
ныөн әрдалан југөр.

— Чеччөј!—горөдис Степан.

Та бөрын сесса мөдисны петавны вонјасыс јөз.
Петис, со, вонјыс Максим Ванка да мөдөдчис Ежва-
лаңө мыссыны. Копыртчис ва дорас да кымынкө соз
којыштитис чужөмас, гурјыштитис сін гуранјассө да ка-
јис бөр вонјас дорө.

Максім Ваңка, кызі і Сѣпан Өнө, ар квајтымына кымын старік, но сіјө збој да јон, ужыс сылөн кіас ворсө.

Ташөм модаа-жө Сѣпан Өнө. Најө торјалөны сөмын сіјөн, мыј первојсылөн ічөт туша да ічөтік гөрдөвкоџ тош, а мөдыслөн ыжыд туша, ыжыд сөџ тош да чугуннөј гөлөс.

Петісны вонјыс пөрысжык јөз, но томжыкјас оз көсјыны петны. Налөн унмыс абу-на вескаләма, окота-на јешчө узыштны көт неуна. Сізі-жө і Таңалы, да і Васілејлы абу-на окота петны. „Но кадыс абу уған кад коџ“,—Васілејлы дум вылас усісны тајө кывјасыс да өџө чеччыштіс вонјыс.

— Вај, вај, кыпөдчө өџөнжык, мјанөс пөраыд оз віччыс! Палөдчө!—шуіс Таңалы батыс, Прокө џаџ:—шонді-тај-нө мјаныс-на регыд кежлө водлө да аған кушөм сөз сіңјасыс. А мјан-нө Таңаыс көні?—друг вежіс сорнісө Прокө џаџ,—Васілеј, ен-ө төрыт те кол сіјөс кытчөкө?

Вас нінөм ез шу, сөмын гөрдөдыштіс чужөм вылас да котөртис мыссыны.

— Вај сојыштамөј да ветламөј өбедөз чөвтыштны,—вісталіс Өнө, кодөс бригаџр коліс ветліг костаыс ас местаас.

Та бөрын сесса быдөн кутісны зілжыка вөрны. Сојыштісны да быдөн муналісны сіјө уж вылө, кытчө індіс Сѣпан Өнө. І недыр мысті бара кутіс кывны гажа ужлөн горыс.

6

Курјаті мунө пыж. Сени пукалө өті морт. Сіјө оз термас. Гежөџіка толскөдө пелыснас курјаса ваө. Пыжыс нөжјөнкік матыстчіс јаг горулө.

Пыжын пукалыс мортыс мөвпалө:

— Најө өні чөскыда, чөскыда узөны. Некод оз мешајт меным. Но, есіјө Сѣпан Васка параыс ог төд... Ег-өд і візөдлы вонјас... Колөкө, бурещ кушөмкө куст дорын пукалөны да кыјөдчөны. Но нінөм сы понда,—кінас шеныштіс пыжса мортыд.—

Пемыд, көт ескө і гоже вој. Ставыс ас саян..
Ме өтнам зік,—вогө мургылалө сійө вомгорулас,—і
ставныс меным прөтив. Менө вөтлісны бригадірыс,
шуоны омөла-пө ужалан. Но тајө меным оз мешајт
аслам туј куза мунны. Ме тіјанлы вогөс мынта-на.
да ме абу-на і зік өтнам, мекөд ем көрөбкаын не-
кымын ізтөг тув.

друг мортыд дрөгнітіс. Сылөн пыжыс кутіс ма-
тыстчыны берөгө. Чішнітіс ваын быдмыс турунјас
пөвстын да зургысіс нырнас берег дорса керјө.

Кыскыштіс мортыд пыжсө берөгө, бостіс сетыс
чер да термасөмөн-нын мөдөдчіс јагланө.

— Од некымын лун саян-на тани туруныс быд-
міс, а өні ставыс зорөдын,—јаг горув куза візөдіг-
моз шөпкөдіс сійө.—дыржык-кө кута нужмасны, то
регыд налөн ештас віз вывсыныс да ускөдчасны
наң ідравны. А удајтчас-кө меным ассым планөс
олөмө пөртны, то меным лоө бур. Віз вывсыныс
ендас ужныс, да і наңныс кутас кіссыны. Көт ескө
і ем-нын менам өті „заслуга“—зорөд щынјыв леп-
төм, но сійө еща-на. Öті зорөдыд налы оз і төд-
чыв.

Тајө думјасас вөјтчөмөн мортыд ез і төдлы,
кызі вославыны кутіс жужыд кос ніщ вывті, а сы
гөгөр быдмісны мічаыс міча пожөмјас, көнесурө коз-
јас да ныв пујас. Најө ставныс кыпөдөны јурнысө
јенежлаң, көсјөны інмөдчыны асланыс туган јывна-
ныс јенежса келыд козувјасө.

— А мыј меным пыдөсө пырныс? Тани меґса
жужыд да кос ніщкыс, меґса щөкыд да кузөс пу-
јасыс.

Тајө кывјассө вомгорулас мургылалігмоз мор-
тыд кыскіс зөпысы ізтөг көрөбка да водіс ніщ вы-
лас. А недыр мысғі зірдыштіс сы діныс бі југөр да
јурдөдіс сы гөгөрсә нежыд места.

— Но, өні абу-нын ме саян, а ставыс-нын те са-
јын,—вомгорулас шөпкөдіс мортыд нөжјөнкөн
трачкөдчыс да вочасөн паскалыс бі вылө візөдіг-
моз. Тасма костас сујіс черсө да вослаліс локтан
тујөдыс.

— Муна да бөр спокојноја вода, некод оз шу,
ні оз чајт, мыј ме вѳчі тајѳ ужсѳ, ме дмітріј Ва-
сілјевіч.

7

Тајѳ-жѳ рытнас колхознікјас помалісны ужнысѳ
шонді леччытѳзыс-на. Васілеј локтіс вонјас дорѳ, пук-
тіс ужалан кѳлујсѳ, сы пыдді бостіс гармошка да мѳ-
дѳдчіс Ежва кырјывті вывлаң. Сылѳн чуңјасыс те-
рыба лічкалісны гудѳклыс кізјассѳ. Шыјас гораа
јургісны сынѳдас. А Ежва ју паскыд лентаѳн стек-
лѳ код југјалан веркѳснас, помтѳг шуңгіс-візывтіс
увлаң, куталіс гудѳклыс шыјассѳ да щѳщ нуіс ас-
кѳдыс кытчѳкѳ увлаң.

Васілеј кајыштіс јешщѳ неуна вывлаң кыр пѳ-
лѳн да пуксіс. Сылѳн гудѳкыс ворсіс мѳд сылан-
кыв-нін. Кор Васіліј ворсіс тајѳ сыланкывсѳ, то век
сылы бытѳѳ жугылтіс сѳлѳмсѳ і ускѳдіс дум вылас
став колѳмторсѳ. Щѳктіс думажтны карса велѳдчѳм-
сѳ, сылыс тѳварышјассѳ. Сіјѳ пукаліс кокјассѳ ѳшѳ-
дѳмѳн і нѳжјѳнік ворсіс. Візѳдіс ылын кывтыс па-
роход вылѳ. Чужѳм сертіыс тѳдчѳ вѳлі, мыј сіјѳ
мыкѳ јона думажтѳ.

— Ежваѳј, те. Ежваѳј, мыјла те он вај аслад
візувнад менам вывланса тѳварышјассаң јуѳрјассѳ,—
гудѳк шыыскѳд ѳтлаасісны Васлѳн кывјасыс.

І друг Васілејлы дугдіс тыдавны кывтыс паро-
ходыд. Кодлѳнкѳ небыдік кіјас тупкісны сылыс
сіңјассѳ. Васілеј гѳгѳрвоіс, мыј тајѳ Тана.

— Тана,—сылыс кіјассѳ вештѳмѳн шуіс Васілеј
да гудѳксѳ паскыда паскѳдѳмѳн заводітіс радејтан
сыланкывсѳ. Васілеј горѳдіс сывны, сы бѳрса Тана,
і кујім гѳлѳс ѳтлаѳ ѳтлаасѳмѳн јуралісны рытја лѳн
сынѳдас. Пароход нѳжјѳнік матысміс і матысміс
на вестѳ. Палуба вылас тыдалісны уна јѳз і на пѳв-
сын кодкѳ носѳвѳј чышјанѳн шенасіс берегланѳ.
Тана разіс јурсыс чышјансѳ да січі-жѳ шеныштіс
ылыстчыс пароходланѳ.

— Васілеј,—недыр нужалана чѳв олѳм бѳрын

шуис Таңа,—кыңи те думайтан: карын олөм да велөдчөм али сиктын колхозын ужалөм кажитчөжык теныд?

Василей дугдис ворсөмыс, топөдис гудөксө да сін-жассө шонди вылө чөвтлөмөн шуис:

— Кодыс кажитчөжык? Меным кыкнаныс зев жона кажитчө, кыкнансө зев жона колө керны. Өни вот тенад локтөз вөли думайта да быттө карө кыскө. дај тани вывти окота ужавны. Окота јешщө көт собраније кык нуөдыштны асланым бригадаын, а виҕ вылыс ештөм бөрын вөчны өти вечер клубын сиктса комсомол актив отсөгөн... Гожөмбыд-на сынөдыс ез бырлы шыныс вөр сотчөм понда. А коди вөрсө озталө? Враг! Вот тајө врагжассө корсавны и колө велөдны колхозникжассө.

Василей ачыс ез төдлы, кыңи кутис виставны кijasнас шенасөмөн, быттө ыжыд собраније воҕын.

— А теныд кыңи кажитчө?—дугдыштлөм бөрын жуалис Василей Таңалыс, коди ез-на вештив лөзовсөз сінжассө Василей чужөм вылыс.

— ҕик өткодөс мијан думјасным, Василей. Сөмын вот јешщө мыј—сҕенгазет лөзөм колхозын колө организуйтны.

— да. Лоө организуйтны,—шуис Василей да виҕөд-лис шонди леччанинө, көни кыа југөрјасыс швачкисны паныда сулалыс јагө. Јагын, кыа југдөдөм улын, тыдалисны куҕ да миҕа пожөмјас, а јаг горулас шаркөдчисны посныдик кыҕ пујас. Василейлы тајө јаг вылас виҕөдлөм бөрын дум вылас усеі төвса каңикул дырји вөрлеҕысјас динө кајлөм.

— Помнитан, Таңа, төвса каңикул дырјиыд тракторнөј базаад кајлөмтө?

— А те помнитан, кыңи трактортө неуна барак вылас ен лептив?—сералигмоз шуис Таңа.

— Кыңи-жө. Сижө-тө оз вун менам. Өни мед трактортө меным сетласны, лепта ог барак вылад? Ме практика дырји сполнөја-нин вөли кужа тракторнад вескөдлыны,—ошјысыштис Василей.

Таңи сорнитигад најө ез и төдлыны, кыңи воис сорыт и бара кутис пуксыны гожса вој.

—Васілеј!—друг повзөм гөлөсөн горөдіс Таңа.—
Віқөдлы, жагным сотчө.

— да,—шуіс Васілеј.—Мун котөрт да чуксав уз-
ысјассө, а ме вескыда сетчө муна,—сесса ускөдчіс
јаглаң котөртны.

Таңа воіс узланінө, лептыштіс вон дорсө, көні
вөлі узө бригадір, да чуксаліс сіјөс. Но друг Таңа
азіс куст сајыс мортөс. Сіјө локтіс вонјаслаңө.

— Коди сені?—горөдіс бригадір. Мортыд сувтіс.
Мөдіс бөрынтычыны. І друг ускөдчіс пышјыны.

Бригадір гөгөрвоіс, мыј абу зік ладнө тајө мор-
тыскөд, і ускөдчіс вөтчыны сы бөрса. Кутіс сіјөс.
Вөлөма Васка Мітреј, коди шыр пі моз віччыіс,
мыј лоө возө...

Кор Таңа бригадіркөд воісны пөжар вылө, то му-
ніс-нін сені тыш век вочасөн паскалыс бікөд. На
пөвсын. щөщ і Васілеј.

Сурс лыда козулөн кыпөдчісны рөмыд сынөдас
бікінјас да лебзісны жаг горувлаңө. Вот, вот усөны
најө жаг горувса зорөдө да ыпңитас сіјө кыңи порок
склад. Војса вөсныдік лысваыс вылө віқөдтөг бі век
вочасөн паскаліс. Оз көсјы пөкөрітчыны колхознік-
јаслы.

Со, пөрласны-нін кутісны куз пөжөм пујас. І
друг, кыңи чардыштлө гожса војын, југдыліс сынө-
дыс. Тајө өзјіс жаг горувса сізім пінкоста зорөд.
Бі вөчіс ассыс ужсө.

Но жагын неуна кутіс лаңтыштны; сіјө нофовыс,
кытчөз-нін воіс біыс, неуна лаңтөдыштіс бісө јона
јарујтөмгыс.

Шондіыс вөлі ысталө-нін медвоzza југөрјассө,
кор жынвыјө сілаыс петөм колхознікјас вөлаыс ло-
лыштісны. Најө вермісны бісө. Најө спасітісны жаг-
са озырлун. Гортө ветлыс колхознікјас воалөм бө-
рын бригадір вөчыштіс неыжыд собраніје. Сіјө
кыскіс вонјыс Васка Мітрејөс, разаліс сылыс кіјас-
сө да сетіс сылы кыв.

— Төда, ті менө шуанныд жаг өзтөмөн, но сіјө

ужыс абу менам. Ме ветлі војнас чері кыјны,—мыщ-
жаломён висталис Васка Мітреј.

— да, те, дерт, он вистас. Но ми төдмалім-нын,
мыј төнзіја зорөдсө сотін те. Оз удайтчы, Васка
Мітреј, теныд ассыд плантө олөмө пөртны,—мөдіс
виставны Васілеј.—Оз удайтчы мијанлыс ударнөј уж-
нымөс торкны да лезны етајө знамјасө,—куз зіб жы-
лыс төлалыс гөрд флаг вылө индігмоз воэө виста-
лө Васілеј.—Те ен вунөд, мыј өні абу-нын 1928-29
војас да секса колхозјас, а 1937-өд во да зажіточ-
нөј колхоз. Те талунсаң мијан і став сөветскөј на-
родлөн враг. Те заслужитін сіјөс, мыј корсін. І ме-
нам предложеніје нуөдны тајө мортсө селсөветө, а
сесаң сесса ағзасны тужсө,—колхознікјаслаңө бер-
гөдчөмөн помаліс Васілеј.

9

Счастлівөј сөветскөј лун. Счастлівөј сөветскөј
олөм! Шог төдлытөм том оландыр.

Разве кодлөнкө тырмас выныс тајөторјассө мырд-
дыны сөветскөј патриотјаслыс!? Оз, том сөвет-
скөј патриотјас оз сетны тајөторјассө некодлы. На-
лөн ем лубімөј бағ—Іосіф Віссаріоновіч Сталін,
налөн ем мам—Сталінскөј Конституція, кодјас јеш-
щө-на содтөны сіласө сөветскөј патриотјаслы најө
врагјаскөд тышын.

Москваса Кремль башнајас вывсаң којөны југөр-
јассө рубіновөј звездајас став сөветскөј страна
паста. Сылөн југөрјасыс вужөны границајас сажө да
корөны став муывса ужалыс јөзөс нартітысјаскөд
тышө“.

Тајө ставыс муніс Васілеј журын, кор сіјө пук-
сіс вокыслы гіжны пісмө, коді вөлі служитө Крас-
нөј Арміјаын.

„Олан-вылан, Іван вок. Ме талун віз вылыс по-
малөм бөрын гортө локті да заводіті гіжны теныд
пісмө.

Іван, те өні зев шуда морт, мыј служитан Крас-
нөј Арміјаын. Ме ог вермы віччысны сіјө кадсө,

кор те моз-жө кута сулавны граница вылын. Меным колы-на велөдчыны чоң во. Менам став олөмыс во-зын-на. Локтан кад сижө абу колөм кад, сижөс позө виччысны.

Ме, Иван, каңикул дырји ужали колхозын. Ердө-дим өти врагөс. Нуөдалим собраніеяс, лезим стенө өшөдан газет, вөчавлим спектаклјас“...

Васілеј куза гижіс пісмөсө. А помас пас-јіс:

„Пөс студенческөј приветөн тенад вок Васілеј“. Васілеј клеитіс конвертсө, гижіс адрес да мөдөдчис пошта вылө. Сы гөгөрын сулаліс сад піө вошөм сикт. Васілеј медбөрјаыс лубујтчис сиктса мичлуннас. Сикт сајын кылө таргөны вундан машинајас, сикт куза журјалөны автомашінајас...

Васілеј Таңакөд ез і төдлыны, кызи гожса каңи-кул кутіс помасны. І вот өні најө пукалөны паро-код палуба вылын, сорнөтөны сиктса асланыс төва-рышјасыскөд да виччысөны парокөдыслыс вөрзөмсө.

—Мыјла тащөм өдјө колө пөраыс?—шуис Таңа.

—Өдјө колө сижөн, мыј ми олам сөветскөј му вылын, мыј мијан ем велікөј Сталин!—вочавізіс Ва-сілеј.

Друг парөход горөдіс кыз гөлөсөн, сесеа вөснөд-жыкөн, һөдыр мысты кутіс кежны пристаныс. Па-роход бергөдчис, лөсөдіс нырсө візув бөр да мө-дөдчис век вөчасөн содтыны өдсө.

Палуба вылын сулалісны Таңа да Вага; најө ше-насісны носөвөј чышјанјасөн.

Кодјас колісны пристанын сулавны да візөдлісны-кө тајө кык мортыс вылө, то најө ескө думыштісны; „кущөм шудаөс өніја том јөз!“. І думыштісны ескө, мыј тајө кык мортыс чужлөмаөс і быдмөны мөда-мөдыслы. Најө өні велөдчөны но регыд помаласны. Өтыс петас вөрфронтывса командирөн, мөдыс кутас воспөтывајтны, велөдны вылө поколеніе.

MEBBOBPA BOPÖ3dA

1

Кык пöрыс колхозник сорнитисны колхоз правленіе дорын.

— Те-öd, Васö, ен-на кывлы ме чайта вылторсö?

— Ег. Мыј-нын вылторјыс?

— Трактурјас-пö вооны.

— Мыј, мыј, шуін?

— Міјан колхознöј мујас вылын-пö кутасны ужавны машинајас.

— Гм! Машинајас. Вот дивöйд!

Јепім Васö да Педö Трöшка дыркод-на аскостаныс тöлкујтисны вылтор јылыс. А бура некоднаныс оз тöдны. Весіг венö-на волісны плугјасыс. Трöшка шуö, öтi трактор плугыс-пö нольыс гöрыштö, а Јепім Васö оз ескы. Шуö Трошкалы, кор-пö аңдыла, вöлігті еска. Сесса вензіг тырјі і пырісны колхоз правленіеö.

Колхоз правленіеын колхозникјас тöлкујтиснынын тракторјас јылыс. Курітчöны да варовітöны тавоса гöра-кöза нуödöм јылыс.

— Ме чайта-да, машинајаснад гöра-кöзанд кык ödjö мунас, — тошсö малалігмоз вiсталö олöма колхозник Пiлö Иван.—Сылөн-пö плугыс абу мiјан плугјас код.

Пiлö Иван чеччіс лабічыс да жој шöрö сувтöмөн мöдіс вiставны:—агроном вiсталöм серті-кö, колö лоны гырысöс.—Пiлö Иван неуна копыртчыштöмөн

кіјаснас петкөдліс:—Со вот! Міјан вөвјасөн гөран плугјасыд өтї гөгылаос, а трактор плугыдлөн-пө кык гөгыл. Сесса міјан плугјасыд өтї амыса, а трактор плугыдлөн-пө нол амыс. Нол орччөн-пө гөрыштө.

Колхозник Вас Павел, кодї өнї регыд-на пыріс колхозө, оз ескы бур трактор плуг јылыс. Сїјө Пїлө Иван вїсталөм бөртї јурсө неуна пөлөстыштө-мөн вїсталїс:

— Сїјө ескө ме верїта, мыј кык гөгыла да нолыс гөрыштө, но сїјө-өд зев-жө пыдїтї мөдас бостнысө. Став гөрд сојсө лептас. дај машинаыс сөкыд-пө зев. Гашкө-пө кык тонна гөгөр лоө.

— Сїјө—нынөм. Мед кык тонна-кө. Сөмын зев-ө өдјө ветлө?—јуалїс Педө Трөшка. Сїјө коркө газетыс азчывлїс-нын тракторсө, но ветлөм јывгыс сес ез вермыв төдмавныс.

— Чөвлы те, Павел, сөкыднад. Оз-на вөј. Оз-өд сїјө зыбуча местатї ветлөдлы,—чїгарка гартїгмоз ескөдөмөн вїсталїс Пїлө Иван.—Ок, сїјө-пө-өд веркјөс. Сөмын-пө саргө.

—Ыжыд-пө шыыс јешщө?—чујмөмөн зев јуалїс Јепїм Васө.

— Но-о. Кыз-нө машиналы шытөг?—гораа серөктїг моз гарыштіс Пїлө Иван. Сылөн талун чужөмыс нїмкода нумјалө, і серамыс паскыджык. Од пїсаныс, кодї өнї арміјаын служїтө, пїсмө талун пөлу-чїтїс. Гїжө пїыс, мыј-пө бура велөдчөмыс премїруј-тїсны сөмөн. Сы понда-ї Пїлө Иван гораа сералө талун.

— Шыа-пө другјас, сїјө, ескө-да, зев-пө гора шыыс,—вїсталїс лабутнөја зев Педө Трөшка.

— Но-да төданныд-өд—гожөмјасын муралөмөн гымавлө. Сещөм-жө-пө шыыс,—тошсө малалїгмоз вїсталїс Пїлө Иван. Вїсталөм бөртї Пїлө Иван кыза пырыс шыысө пөлыштіс вомгыс. Сїјө чїгарка гартө век кызжыкөс мукөд дорыс.

— А мыјөн те төдан?—дөзыштөмөн јуалїс Пїлө Иванлыс Вас Павел.

— да ме германскөј војна вылын вөвлї,—ескөдїс

Вас Павелос Педо Трощка. — Ме еско ег азыв да төварышјас віставлісны.

— Сіјо-пө-өд, другө, бензинөн ветлө. Ен ті думайтөј, мыј сіјө сіз мунас. — јурнас копрөдлөмөн вісталіс Вас Павел.

— Бензиныд сіјө сурө. Сөмын мед тракторјасыс воасны, — шуісны Јепім Васө да Педө Трощка.

— Сіз дерт, — на бөрса содтіс Пілө Іван.

— А коді вот ужавнысө најөн кутас? — јуаліс Јепім Васө.

— Тракторістјас. Час вот бөрті собраніје лөө. Сен төлкујтам јона, — вісталіс Педө Трощка лабічыс чечігмос.

Сіз тракторјас јылыс сорнітігтыр разөдчісны колхознікјас.

Кадыс вөлі феврал төлыс пом-нін. Лунјасыс пыр нужалөны. Пыр вылөжык і вылөжык јенежө лунјасын кыпөдчывлө выј тупылкоф вашјалыс шонді.

Неважөн-на лунјасыс вөліны зев жеңыдөс. Сулаліс вел дыр көзыд поводда. А шондіыс вөлі муртса вөрпујас јывті мыччыштлас ассыс гөрд ыргөн коф плешсө.

Кыз лым ешкын улын су өзіма да көзтөм мујас. Најө віччыгісны лымлыс сылөм.

Лым сылан кад матын-нін. Регыд жөлөб помјасөд мөдас топкыны војтва, а лым небзас, сылө.

Регыд долыштас чөскыд көрөн тулыс.

2

Тракторјас воасны регыд, — мыкталөмөн шуіс Кузма орччөн пукалыс Јак Ваң братаныслы. Сесса јешщө недырмаыт содтіс: — Воасны, братан, воасны.

Јак Ваң сіңјассө кыкнан кінас тілігмос вочавізіс Кузмалы:

— да. Воасны, Петровіч.

Кузма ныр пырыс нускігтыр мыјкө думайтіс вел дыр. думайтігөн быдсөн вомдорјассө вөрөдіс.

— Лок делө. Лок, — недыр чөв олөм бөрті ышловчігмос шуіс Јак Ваң.

Асывнас талун воҗ-на Куҗма ордө сажласомөн-сорөн локтис Як Ваң—ас костаныс гуса сорнјас нуодыштны. Як Ваң локтигөн пемыд-на вөли ывлаыс.

Мыјөн кутис нимавны тракторјас воом јылыс (сijö нималис-нин төлыс кымын, Куҗма да Як Ваң зев терыба жөҗны мөдисны. доза-нин Як Ваң нөжјөн ветлыс морт вөли, а мыјөн воггис МТС-ыд, Як Ваң-лөн быттө өти виңт соди, сомын чивкјавны мөдис.

А Куҗма, колхозса складовщик, сещөма „зиль-мис“, мыј весиг сомын складас өтчыд лун кезлө мөдис кайлыны, быттө кодкө складө кайлан туйсө пощис. Кайлас складө, пукалыштас вески дорын, мыјкө зумыштчөмөн думажыштас, сесса һедыр мыст өdjö бөр голс-игналас. Җептө клучјас сујас да журна-нас өтарө-мөдарө гогнитлөм бөрте шавкөдас гортас.

Талун асывнас, Як Ваң локтөм мысти, Куҗма игнагис сыйкөд да мыјкө шөпкөмөн сорнитис.

Каҗтывлисны частөкод машинно-тракторнөј станцијаса директорөс, колхозса јуралыгөс да комсомолец Петаөс, кодi өни велөдчө трактористө. Як Ваң дыркод локыс вомсө вежнөдлөмөн да кабыр вөчөмөн висталис Куҗмалы.

Куҗма зев бура кывзис да кыт-сурө содталис, а мукөд дырјыс прөстө шуалис:— сиз, сиз!

Медбөрте Куҗма вашнитис Як Ваңлы:— Сурө ставыс, мыј колө, i артмас, ен пов.— Сесса пукгисны пызан сажө.

— Те-өд, Петрөвич, колхозса складовщик. Те мортыд сус. Быдлаө самман. Војна вылын вөлин-i,— черинаң чепөлтиг моз шуалис Як Ваң.— дырө-ө, шуан, служитлин јежыдјасыдлы?

Тажө јуалөмјас вылас Куҗма ез сразу вочавиҗ. Плещө кинас малалигмоз сijö думажтис, сесса чуң вывгыс лыддис. Недыр мыст Як Ваңлы бергөдчө-мөн нөжјөнiк шуалис:

— Ме, буракө, служити воон жынјөн. Мијан отрадным нималана вөли. Карателнөјөн шусывлис. Ачым гоз-мөдлыс довсө бости,— медбөрја кывјассө шуалигөн Куҗма журнас пыркнитыштитис.

— да. Сіэ, сіэ, еска,— черінан вылө віэдігмоз вочавісіс Як Ваң да ошјысөмөн шуіс:— І мі, Петрөвіч, ег вес овлө секі гортын. Вот прөјдітіс-тај сіјө кадыс-а.

Сесса недыр чөв олыштісны.

— Тенө, Куэма, колхозын почотө пуктөны... А те кызі туз,— румка пуктөм бөрті ышмөдөм могыс вісталіс Як Ваң. Куэма журнас довкнітіс. Як Ваң бара вісталіс ошјысігмоз:

— Ме дас өкмысөд воад доброволнөтө кор му-ні белөј арміјаад, ок... јона-і красујтчі.— Як Ваң бара думајтыштіс, сесса бара шуіс:— щөглі јона зев. Ха ха-ха,— төдтөгыс бытөө серамыс петіс сылөн.

— Мі-өд красујтчим-жө,— ескөдігмоз вісталіс Куэма. Лун кежлө вөлі кык ыж туша начкөны дас мортлы.

Як Ваң чуннас пызанө таркнітөм бөрті көш дорыс моз мөдіс кістны:

— Помнітан, Петрөвіч, колөм восатө? Ок, ме сек кушөм вөлі. Колхознікјасыд ставөн тенө бөр-јісны. А ме медвоэ лепті кіөс да медса бөрөз візі. О-о, міса, Петрөвіч, складовшщік. Слава тебе... І өні көф агрономыд сінбөжнас те вылө віэдө, а нінөм-на вывтисө повны. Сіэ-өд?— Як Ваң бара чепөлтис комлыс јурсө.

— да, сіэ, братан. А етајө тракторјастө, воасны-да, мі ізведітам,— вісталіс Куэма.

— Ізведітам—і баста!

Воэө Як Ваң мавтөм кывјасөн Куэмалы віста-ліс:

— Помнітан, Петрөвіч, тенад бағыд вічко старөстаөн кор вөлі, а менам старшінаөн, ок... Кыз мі текөд өлім.

— Ха-ха-ха,— сералісны кыкнанныс зев гораа. Як Ваң меліа Куэмалы шуаліс:

— Ме колхозад ескө ег-жө бурыс пыр-да. Олі-өд вел дыр сіэ. Сесса ме мөскөс гусөн начкі, ыж вузалі дај телега вузалі. Мед, міса, өті кө-і өті.

— А ме чайтан ег!— друг шуіс Куэма.

— да кыч-нө, Петрөвіч, ог чайт. Төда-на-өд Сав-

расто кытчо воштін,—гораа серөктігмоз шуіс Як Ваң.

Кузма талун складө ез весіг-і кајлы. Төрыт колхозса јуралыг щөктыліс-жө көза кежлө мешөкјас лөсөдны, медем му вылө унжык позіс нуны көјдыс, но Кузма сөмын јурсө пөлөстлыштіс да шуіс нөж-јөнік:

— Часлы те мешөкјаснад. Сің ужнас тырөма.

Як Ваң төрыт бригадірыс зебсіс. Бригадір локтіс Ваңөс пошсыны ыстыны, а Ваң бригадір пыртөз крөвағ улас пыріс.

А өні Кузма дінын Як Ваң інас оз өшјы. Весіг і паскыккод чужөм вывсыс кык ыжыд чуқырјасыс оз төдчыны. Кузінік тушаыс сізі-і нугласө Кузма бердын.

— Но... Сіңкө мі вөчам војын?—јуаліс мунны лөсөдчиг Як Ваң.

— да. Асја вылыс. Ме локта те дорө, і Гагшор пөлөн кајам ыб вылас. Сөмын чер бөст, а ме ізтөг да карасін.

— Ладнө. Сің-і вөчам.

3

Тракторјас воісны. Машінно-тракторнөј станціја-ын, коді вөссіс регыд-на лөө дасөті трактор.

Тракторјас вылөс-на, мічаа красіталөма, быдсөн вежыд петө, сөмын-на заводсыс петны муртса уді-төмаөс. Јона шензөдісны тракторјас сіктса јөзөс. Мыјөн тракторјас мөдісны локны рајонсаң сіктө, пөрыс і том петіс встречајтны. Тракторјас грімгө-ны,—локтөны туж кузта. Тракторјас воігөн бытөө сіктыс ловзіс. Колхоз правленіје дінсаң плагөн му-нісны сыліг тырјі.

Тракторјас вылын томјөз, кодјас леччывлісны рајонө тракторістјасө велөдчыны.

Јона шензіс Јепім Васө. Пілө Іванкөд најө быд тракторлыс кыткө да кыткө чуңјаснаныс відлісны. Пөрыс колхозніцајас весіг вөлі полөны первојсө шысыс—вывті гора-да, но полөмыс регыд дурдісны.

Тракторјас сиктö воигөн сувтлісны. Сиктö пыранінас ем шор пос да сїјöс відлалісны медвоз терпітас оз.

Јак Ваң да Кузма тракторјасöс встречајтанінын ез вöвны. Сїјö лунјасас кывсö вöлі, Кузма-пö „віс-мöма“, а Јак Ваң коксö керыштöма. Гашкö-пö зон-нас кок лапасö лестукалöма.

...Талун гажа. Зарніөн пöртмасыс шонді jeneж шöрсан нумјалöмөн вїçöдіс Гондор сиктö.

Гондор сикт талун аслыс сама олöмөн оліс. Та-шöмыс весіг ез-на вöвлыв Гондор сиктын некор. Олöмыс сен талун пöртјын моз пуіс. Жуісны öтарö-мöдарö колхознікјас да колхозніцајас. Кык пöрыс колхозніца сувтöмаöс туј бокö да шензöны. Наяö кыкнаныс міча сарапанаöс.

— Лубаöј, ме талунса код лунсö немөн-на ег ачыв, сїзімдас ар тырті-да,—шуö öті колхозніцаыс.

— Талун гажа... Тащöмыс весіг празнікјас дырјї оз овльв,—шуö мöдыс.

— Лок, мунам јöз дінас.

Колхознікјас да колхозніцајас кыщалöмаöс тракторјас бокын том бајаністöс. Сїјö ворсö гажаа јöк-тöданторјас. Круг пыщкын јöктöны пöрыс і том.

Быд трактор вылын дöлалісны уна пöлöс лента-јас. Наяöс пöлаліс кокныдїк лунтöв. Быд трактор вылын вöлі лозунг. Лозунгјассö гїжöма гöрд кумач вылö.

Кујімö-нол телега доддö вöлі течöма кöјдыс мешöкјас. Доддалöм вöвјас шапа сулалісны тракторјас бöрын. Мегырјасö кöрталöма лентајас-жö.

Гыаліс празніклун Гондор сиктын.

Паскыда шыбытчöм колхознöј мујас вöліны ку-шöс-нін. Лым сыліс. Ывлаыс тыр морöсөн лолаліс.

Тулыс. Шоныд зев. Сылöны садјасын локтöм ле-бачјас. Тувсов сынöдын јургыштöны налөн гора да чїлök шыјасыс. Тöвса росöм садјас вежöдöны. І кыз пујас, і піпујас, і щöщ лöм пујас да бад пујас куд-рїтчöны міча веж, чöскыд дука, потöм корјасөн.

Веждооны і ластавывјас. Мічаа, мічаа, шылквізёны најо—вевтгысмаоёс веж турунон.

Ѓајт ва сорён бузгыс шорјас мөдісны јамны. Налён бузган шыјасыс лөңісныжык.

А вөрыс пуркјө зев чөскыд свежөј дук.

Ывла вылыс сіз бытё-і чуксалө: пөра гөрны көзны.

І талун Гондор сіктса колхоэнікјас да колхоэніцајас колоннао стрөйтчөмөн плајасөн да гудөк улын сыломөн кајісны тракторјасөн ыб вылө.

Медвоэ висталис МТС-са началнік, сесса колхозса јуралыс. Медбөрын кыв бостіс сорнітны Пилө Иван.

Сіјө медвоэ кајіс трактор вылө да кінас шеныштөм бөрөі горөдіс:

— Јортјас, колхоэнікјас да колхоэніцајас!

Пилө Иван нумјалөмөн мөдіс виставны:

— Тулыс. Гажа тулыс мјан таво. Поводфаыс міча да і асным гажаа, со, гажөдчам. да оз өмөј-нө сөломыд радлы! Оз-өмөј-нө сінјасыд суэөдчыны паскыда, паскыда шыбытчөм мујас куэтаыс, кытчө мі таво көзам машинајасөн, а гөрам со тракторјасөн. Ме тырті таво квајтымын ноль арөс, самөј өні тыріс да ташөм гажа тулыссө ег-на аэыв—ме бытё талун аік дас квајт арөса код. Абу сівө мјанлы радлыныс, кор һаңјасным јөртөдјасын тыр да сојан-јуан бур. Атёө ме шуа велікөј Сталінлы шуда да гажа олөм сетөмыс.

Јөзыс Пилө Иванлы воча клопајтісны да „ура“ горзісны. Ѓедыр мысті тракторјас вөрзісны му куза. Луныс міча. Гажа. Талун медвоэза бөрөзда.

4

Мај төлысса вој. Лөң. Шыч ні рач. Колхознөј ыбвылын, көні төрыт вөлі зев гажа, рувјалис тувсовја сук жежыд ру.

Кадыс вөлі асјадор-һін. Гондор сіктын помлаһыс чукөстчіс көнкө петук.

— Кі-кі-рук-ку-у-у,—мылаа јурөбтіс сылөн горөдөм шыыс војса лөң сынөдын, но бара регыд мысті лоі чөв.

Сікт узіс кыз унмөн.

Ыб вылын кујим том пионер: Сеңа, Роза да Мита. Куст бокин, кысаң неылын сулалісны кујим трактор, најо пукалісны да нөжјөнік сорнітісны ас костаныс. Унныс некодлөн ез лск. Щөкыд бад куст сајсаң візөдлөны тракторјас вылө, кодјасөс вөлі вевтөма брезентөн.

Шылквізөны паскыд мујас. Төрыт вел уна лоі гөрөма; нужвізіс куз да ыжыд гөрөм пласт.

Мита, плекан вылө пуксөмөн, вісталіс герој жылыс віст. Сеңа да Роза кывзісны.

— Сіјө вөлөма пионер,— вісталіс сөлөмгыс Мита.— Нымыс вөлөма Павлік, а овыс—Морозов. Вөлөма сещөм пионер, коді...

Мита ез удіт шуны воҙө кыв, неуна бокигжык друг кыліс кызөктөм шы. Пионерјас лаңтөдчісны.

... Кык морт—чераөс, кыссісны му вывті тракторјаслаң... Частөкод өтыс візөдавліс гөгөрбок. Најө пыр матыстчісны тракторјаслаң. Тракторјас дінөз мунны колө-нін вөлі налы сөмын восков кыз кымын.

Муртса-муртса Ежва мөдлапөв сајын понөлјас да ныв пујас јывті заводітіс пөртмасыштны туріпув ва код рөма асја кыа! Көнкө вөрын кылө чіпөстісны лебачјас. Неуна пөлыштіс асыв-төв, шарөдыштіс муртса петөм бад корјасөс.

Пионерјас гусөнік ас костаныс шөпкісны.

— Ті зев өдјө леччөј сіктө. Чукөстөј колхознік-јасөс, Ödjö. А ме кыјөдча, мыј тајөјас мөдасны вочны. да сөмын өдјө. Зев өдјө леччылөј,— Сеңа Розалы да Миталы індіс кыт мунны.

Сеңа бад куст дорсаң ачыліс, кызі Роза да Мита котөртісны зев өдјө сіктө.

Сеңа, каң моз, ассыс зөлаңік тушасө муөз копьртөмөн, нөжјөнік кыссіс бад куст сајө. Сесаң візөдныс вөлі зев лөсыд, мыј кутасны керны тајө кыкыс... Сеңалөн чөдлач код лөзов сінјасыс суса візөдісны тракторјаслаң. Сөлөмгыс морөс тырнас тар-

кјіс—чеччіс. Чувствујтö Сеңа зев бура, кыз сылөн туша пагтаыс сөнјасöдыс ветлö вiрыс. А јурас бергалö уна мöвп, кодјас зев частö вежлагöны.

Аслыс каятiс Сеңа зев терыба:

— Ödjöжык, Роза да Мiтa!.. Ödjöжык..

... Кык морт—Кузма да Јак Ваң—тракторјас дорö кор кыссiсны, ыжыда ышлолыштiсны да гөгөр-бок вiчöдiсны лөг сiнјасөн вел дыр. Сеңа неуна тракторјаслаң кыссыштiс. Сылөн ез овгы места вылас. Окота ескö смела сувтны тракторјас бердö да горöдны:

— „Ен матыстчöј, врагјас, ог лез тiјанöс тракторјас жульыны!“

Колöны мiнутајас.

Медвоз Кузма көсјiс тракторјасас кутчысны, но Јак Ваң кутiс сојöдыс да шуис нöжжөнiк: „Медвоз бензiнсö öзтам“.

... Сеңалөн сөлöмыс шаркјiс—чеччалiс... Бензiн... Бензiнсö көсјöны öзтыны“,—таз шуалис аслыс. Со... ез вермы терпiтны Сеңа, эвiрк сувтiс да котöртiс бензiн бöчкајас бокö. Галстуксö лөгöдыштiс да гораа горöдiс: „Ог сет ме тiјанлы, врагјаслы, кутчысны тракторјасö да бензiнö.“—Тайö лечыд шыјасыс Сеңалөн јуркнiтiсны ыбвыв пагта.

Кузма, кодi зев термасöмөн вöли лукјысö-нiн трактор пышкың, друг чујмiс. Сiјö лөг сiнјасөн вiчöдлiс зумыда сулалыс пiонер вылö да бензiн кiстыс Јак Ваңлы горöдiс:—кöртав сiјöс... лiбö вi пон пiöс моз. Ödjö!..

Со шапкiсны Сеңаöс чорыд кабырјас. Јак Ваң ыжыд кабырөн вартiс Сеңалы пелбокас. Сеңа ымöс-тöмөн уеiс.

Јак Ваң термасiс бöчкајас дорын, көсјiс востыны да öзтыны. Кузма вöли востö-нiн тракторлыс крышшкасö, но...

Му борсаң кылисны гора шыјас. Котöрөн локтiсны тракторiстјас да колхозникјас. На возвылын котöртiсны Роза да Мiтa.

— Е-е!—локыс мурөстис Кузма,—шедим!—Сижө
жөдөдчылис-жө котөртны, но вөлі сор-нин. Јөз акни-
тисны, кор ақисны Кузмаөс да Јак Ваңөс.

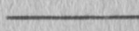
— А-а, со кодјас!—горөдісны код-сурө.

Роза да Міта ускөдчисны кујлыс Геңа дінө. Сижө
сөкыда лолаліс.

Кор ақис Розаөс да Мітаөс, Геңа муртса шу-
ыштис:

— Тракторјассө?

— Ез удитны,—өтщөщ вочавіісны Роза да Міта.

ДУРИНДАЛЫГ.

	Дытбоок.
Воэкув	3
<i>Г. Сельков.</i> Юл жылын	6
<i>Г. Муравјов.</i> Кбм ју	21
<i>М. Мальцев.</i> Завод вбсна	38
<i>М. Мальцев.</i> Вермбм	60
<i>С. Лыткн.</i> Кујим гижбд	72
<i>Г. Габов.</i> Машб	78
<i>М. Шестаков.</i> Разведка ббрын	116
<i>А. Шаманов.</i> Доброволецјас	127
<i>Миш Ол.</i> Том патриотјас	148
<i>А. Шахов.</i> Медвоэга ббрбзда	168

Редактор *И. Подоров.*

Техредактор *М. Шестаков.*

Обложка художн. *В. Полякова.*

Издание № 171. Уполномочен. Главлита № 3721. Зак. № 2500. Тираж 2000 экз. Печ. лст. 10, 75. Авт. листов 7,5. Формат бумаги 60×92, 1/16. Сдано в производство 9/Х—38 г. Подписано к печати 22/ХІ—38 г.

Типография НКМП, г. Сыктывкар, Коми АССР, Дом печати.

донус 4 шарт.

8377